

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI**

**ARAP DİLİNDE TAACCUB ÜSLUBU VE KUR'AN-I
KERİM'DE ÖRNEK KULLANIMI**

**Hazırlayan
Mehmet CANDAN**

**Danışman
Dr. Öğr Üyesi Yüksel ÇELİK**

Yüksek Lisans Tezi

**Temmuz 2018
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI**

**ARAP DİLİNDE TAACCUB ÜSLUBU VE KUR'AN-I
KERİM'DE ÖRNEK KULLANIMI**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Mehmet CANDAN**

**Danışman
Dr. Öğr Üyesi Yüksel ÇELİK**

**Temmuz 2018
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı Mehmet CANDAN

İmza: MCD

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

Arap Dilinde Taaccub Üslubu ve Kuran'ı Kerimde Örnek Kullanımı adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi 'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Mehmet CANDAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel ÇELİK

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğretim Üyesi Yüksel ÇELİK danışmanlığında Mehmet CANDAN tarafından hazırlanan “Arap Dilinde Taaccüp Üslubu ve Kuran’ı Kerimde Örnek Kullanımı” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

27/07/2018

JÜRİ:

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yüksel ÇELİK

Üye: Prof. Dr. Halim Üznerhan

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Abdülhak Hacıbekiroğlu

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 30/07/2018 tarih ve 30 Sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Taaccüp, hayrete düşüren ya da ilgi çeken bir konuda insanların ortaya koyduğu doğal bir tepkidir. Her milletten, her kültürden insanlar bu doğal tepkiyi ifade eden kavramlar, tabirler geliştirmişlerdir. Arap dilinde de şaşkınlığı ifade eden bazı yerleşmiş kalıplar vardır. Bu kalıplardan bazıları kıyasi (bir kaideye göre kullanılan) bazıları da semai (kaidesi olmayan, Araplardan duyulduğu gibi gelen) kalıplardır.

Araplar 'da kıyasi olarak kullanılan taaccüp kalıpları (أَفْعَلٌ بِهِ ve مَا أَفْعَلَهُ) kalıplarıdır. Bu kalıpların kendilerine ait bazı sarfi ve nahvi kuralları vardır. Sarf kuralları daha çok bu kelimelerin türeyişleri ile ilgilidir. Bu kalıpların ne tür fiillerden türeyebileceğini, bu kalıpların tesniye ve cemi hallerini kısacası bu kalıpların kelime yapılarıyla ilgili her detayı inceler. Nahiv kuralları ise bu kelimelerin iraplarını, mamullerini, mamullerinin iraplarını, mamulleriyle, gerek araların fasledilmesi olsun gerek takdim ve tehiri olsun, gerekse mamullerinde amel etme şartları olsun, kısacası mamulleriyle aralarındaki bütün ilişkileri konu edinir.

Taaccüp meselesinin nahiv ilmine konu olması İbn Manzur'un (ö. 711/1311) anlattığı şu olaya dayanmaktadır. Bir gün Ebu'l-Esved ed-Düeli'nin (ö. 689/69) kızı ona “ne kadar sıcak!” demek istedi. Babasına مَا أَشَدُّ الْحَرَّ (sıcaklığın en şiddetlisi nedir) diye sordu. Babası da “güneşin tepende, kızgın taşların da ayaklarının altında olduğu andır” diye cevap verdi. Kızı; “baba ben hava ne kadar sıcak! demek istedim” deyince Ebu'l-Esved o zaman “مَا أَشَدُّ الْحَرَّ” dedi. Bu olaydan sonra Ebu Esved taaccüp babını da nahiv ilmine ekledi.¹

Tezimizde bu iki kalıbı hem sarf ilmi açısından hem de nahiv ilmi açısından detaylıca ele aldık. Bu iki kalıbın dışında halk arasında kullanılan onlarca taaccüp ifade eden semai kalıplar da vardır. Aslında taaccübü ifade eden semai kalıpları sınırlamak ya da şunlardan ibarettir demek pek mümkün değildir. Zira taaccüp bir vurgu olduğu için, bir bireyin taaccüp vurgusuyla kullandığı her kelime taaccüp ifade eden kelimeye dönüşür. Ancak bazı kelimeler ve bazı tabirler vardır ki bunlar taaccüp için kullanıla kullanıla taaccüp ile bütünleşmişlerdir. Biz tezimizde bu kelimelerin ve bu tabirlerin en yaygın olarak kullanılanları ele alacağız.

¹ İbn Manzur, Ebulfadl Cemaluddin bin Mukerrem, *Lisanu'l-Arab* Dar'u Sadir, Beyrut, 1994, (صفح) mad.

Araplar mecazı çokça kullanan bir millettir. Arap dilinde mecaz kullanımının bu denli yaygın oluşu, ayet ve hadislerde de mecazın yaygın olarak kullanılmasına etken olmuştur. Arap dilinde taaccüb ifade eden semai kalıpların büyük bir kısmı mecazi kalıplardır. Bu kalıpların da yine büyük bir bölümü dış görünüşü itibarı ile kötü bir mana ifade ediyor gibi gözüксе de aslında taaccübü ifade eden övgü ağırlıklı ifadelerdir. Mesela *لَا أَبَا لَكَ* (babasız kalasın), *فَاتَّكَّهُ اللَّهُ* (Allah onun canını alsın), *وَيَلَّ لَكَ* (yazıklar olsun sana), *تَرَبَّتْ يَدَاكَ* (elin toprağa bulaşsın, fakir olasın, hüsrana uğrayasın) gibi kullanımları örnek olarak gösterebiliriz. Bu kullanımlar her ne kadar kötü bir mana ifade ediyor gibi gözükseler de aslında çoğu zaman övgü ifade eden taaccüb tabirlerine dönüşmektedirler. Bu yüzden Arap diline vakıf olabilmek adına bu gibi tabirlerin hangi manalar içerdiğini bilmek ve bu yolla yanlış bir manaya saplanmaktan korunmak gerekir. Nitekim Efendimiz de bazen ashabına bu tür tabirler kullanmıştır. O bu tabirleri kullanırken ashabına hakaret etmeyi kastetmemiştir. Biz bu kullanımlara hadisi şeriflerden bir örnek getirelim;

فَقَالَتْ أُمُّ سَلِيمٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا رَأَيْتِ إِذَا رَأَتْ الْمَرْأَةَ أَنْ زَوْجَهَا يَجَامِعُهَا فِي الْمَنَامِ أَتَغْتَسِلُ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ تَرَبَّتْ يَدَاكَ يَا أُمُّ سَلِيمٍ فَضَحَّتِ النِّسَاءُ رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَتْ أُمُّ سَلِيمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحِي مِنَ الْحَقِّ وَإِنَّا أَنْ نَسَأَلَ النَّبِيَّ عَمَّا أَشْكَلَ عَلَيْنَا خَيْرٍ مِنْ أَنْ نَكُونَ مِنْهُ عَلَى عَمِيَاءَ فَقَالَ النَّبِيُّ لَأُمُّ سَلَمَةَ بَلْ أَنْتِ تَرَبَّتْ يَدَاكَ نَعَمْ يَا أُمُّ سَلِيمٍ عَلَيْهَا الْغَسْلُ إِذَا وَجِدْتَ الْمَاءَ

Ümmü Selim Rasulullaha –Ey Allahın Raslulu bir kadına kocası uykusundayken cima etse o kadın gusül alır mı?-diye sorunca kadınlar gülmüş ve Ümmü Seleme’de Elin bereketlensin Ey! Ümmü Selim Rasülüllah’ın yanında kadınları güldürdün der. Ümmü Selim’de Allah haktan utanmaz. Bilmediğimiz birşeyi Rasulullah’a sormamız ona karşı (bilmediğimizden) kör olmamızdan daha hayırlıdır dedi. Efendimiz de Ümmü Seleme’ye dönüp hayır asıl senin elin bereketlensin. Evet, ey Ümmü Selim su bulduğunda gusletmesi gerekir dedi.² Burada ki kullanım hiç şüphesiz Ümmü Selim’in sorusu karşılığında şaşkınlığa uğrayan Ümmü Seleme’nin verdiği tepkidir. Ve aynı tepkiyi de efendimiz Ümmü Seleme’ye yöneltmiştir.

Taaccüb uslubu Kuran’ı kerimde de kullanılan üsluplardan biridir. Allah’ın taaccüb ifade eden bir uslubu kullanması, onun hayrete düşmesinden veya şaşkına dönmesinden dolayı değildir. Zira bu beşere ait olan bir vasıftır. Allah c.c. ‘nun bu uslubu kullanması

² el-Buhari, Muhammed b. Yusuf el-Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, Mektebetü'l-Eyman, 2003, Nikâh, Bab. 16, Hadis, 5090

beşerin yaptığı eylemin şaşılması bir eylem olduğunu belirtmek içindir. Şu ayeti örnek olarak verelim;

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

Size Allah'ın ayetleri okunup dururken ve Allah'ın Resulü de aranızda iken dönüp nasıl inkâr edersiniz? Kim Allah'a sımsıkı bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir.³ Kurtubi gibi birçok müfessir bu ayetin taaccüp ifade ettiğini söylemişlerdir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki taaccüp, Arapçada oldukça yaygın olarak kullanılan üsluplardan biridir. Bu üslupların birçoğu mecaz manalar ifade ettiği için, bunları tanımak ve bu üslupların hangi manalar için kullanıldıklarını bilmek gerekmektedir. İşte bu noktada tezimizin konusu büyük bir önem teşkil etmektedir. Zira az önce de değindiğimiz gibi Arapçayı en doğru şekilde anlamak ve muhtemel hatalara düşmekten korunmak için Arap dilindeki üslupları tanımak, mecazları bilmek elzemdir. Tezimizde de biz bu amaç doğrultusunda hareket edip gücümüz ve idrakımız dâhilinde bir çalışma yaptık. Umarız bu alanda çalışma yapan, araştırma yapanlar için bir nebze faydası olur.

Tezimi yazmam esnasında benden yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Yüksek Çelik'e tezim esnasında alanım ile ilgili eğitimimde bana yardımcı olan Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezi hocalarıma teşekkür ederim.

Mehmet CANDAN

³ Ali İmran, 3/101

ARAP DİLİNDE TAACCUB USLUBU VE KUR'AN'I KERİMDE ÖRNEK KULLANIMI

Mehmet CANDAN

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2018
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yüksel ÇELİK**

ÖZET

Arap Dilinde Taaccub Üslubu ve Kuran'ı Kerimde Örnek Kullanımı isimli bu tez, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuş olup, bir giriş, iki ana bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünün ilk kısmında tezin konusu, yöntemi ve kullanılan kaynaklar belirtilmiş olup ikinci kısmında ise Taaccübün lügat ve terim manaları belirtilmiş ve taaccub ile ilgili yapılan tanımlara yer verilmiştir.

Birinci bölümün birinci kısmında, taaccub ifade eden kıyasi kalıplar ele alınıp, sarf ve nahiv ilimleri bağlamında incelenmiştir. İkinci kısımda ise taaccub ifade eden semai kalıplar ele alınmış, bu kalıplar gerek hakiki manaları gerekse mecazi manaları açısından izah edilmiştir.

İkinci bölümde ise, Kuran'ı Kerimde kullanılan taaccüb ifadeleri incelenmiş ve müfessirlerin bu ayetler hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Tez bir sonuç ve bibliyografya ile sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, Taaccub, Kur'an'ı Kerim, Mecaz, Kıyasi, Semai.

**TAACCUP STYLE in ARABIC LANGUAGES and Its SAMPLE USAGE In
QUR'AN**

Mehmet CANDAN

**Erciyes University Institute of Social Studies
Master Science Thesis, July 2018
Supervisor: Dr. Yüksel ÇELİK**

ABSTRACT

The thesis that is named Taaccup Style In Arabic Languages and Its Sample Usage In Qur'an is offered to Erciyes University Social Sciences Institution as a post graduate thesis and it consists an opening, two main sections and a conclusion.

The topic of the thesis, methods and used resources are included in the first part of the opening. There are term and dictionary meanings of taaccup style and definitions that are about taaccup in the second part of the opening.

Regular patterns that refers to taaccup are discussed and analyzed in terms of syntax and phonetics in the first part of the first main section. Irregular patterns that refers taaccup are discussed and these patterns are defined in terms of their real and metaphorical meanings in the second part of the first main section.

Taaccup samples that are used in Qur'an are analyzed and opinions of Qur'an interpreters that are about the verses are included in the second main section.

Thesis ends up with a conclusion and bibliography.

Key words: Arabic Language, Taaccup, Qur'an

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	I
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	II
KABUL VE ONAY SAYFASI	III
ÖNSÖZ	IV
KISA ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
ÖZ GEÇMİŞ	IX
KISALTMALAR	XIV

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ KONUSU VE KAYNAKLARI.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırma Yöntemi ve Kaynakları	1
2. TAACCUBUN TANIMI	3
2.1. Taaccubun Sözlük Anlamı	3
2.2 Taaccubun Terim Anlamı.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TAACCUBUN KALIPLARI⁴

1. KIYASI KALIPLAR	4
1.1. SARF İLMİ BAĞLAMINDA (ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ) KALIPLARI	4
1.1.1 SARF İLMİNİN TANIMI	4
1.1.2. Sarf İlmî Açısından ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarının Genel Özellikleri.....	5
1.1.3. أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarından Fiil Türetmenin Şartları	5
1.1.3.1. Fiilleri Olmayan İsimlerden Olmayacak	5
1.1.3.2 Sülasi (Üç Harfli) Olmayan Fiillerden Olmayacak.....	5
1.1.3.3. Camit (Çekimsiz) Fiillerden Olmayacak	6
1.1.3.4. Tefavut (Ziyadelik) İçermeyen Fiillerden Olmayacak.....	7
1.1.3.5. Meçhul Kullanıma Has Fiilden Olmayacak.....	7
1.1.3.6. Nakıs Fiillerden Olmayacak.....	7
1.1.3.7. Menfi (Olumsuz) Fiilden Olmayacak	8
1.1.3.8. Sıfat-ı Müşebbehesi أَفْعَلُ فَعْلَاءُ Olan Fiilden Olmayacak	8

1.1.4. ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarının Çekimi	9
1.1.4.1. ما أَفْعَلُهُ Kalıbının Çekimi.....	9
1.1.4.2. أَفْعَلُ بِهِ Kalıbın çekimi.....	10
1.2. NAHİV İLMİ BAĞLAMINDA TAACCUB	11
1.2.1. Nahiv İlminin Tarifi.....	11
1.2.2. Taaccubun Nahiv İlmine Girişi	11
1.2.3. ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarından Gelen Fiillerin İrapları	11
1.2.4. ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarıyla Yapılan Cümlelerin İrap Çözümlemeleri	12
1.2.5. ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarıyla İlgili Genel Kaideler	13
1.2.5.1. Taaccübü İfade eden ما Edatının İraptaki Yeri.....	13
1.2.5.2. Müteacceb min'in Hazfi.....	14
1.2.5.3. Taaccüb Fiili İle Muteacceb Minh 'in Arasının Faslı	14
1.2.5.4. ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kelimelerinin İsim Yâda Fiili oluşuna Dair Görüşler... 15	
1.2.5.5. ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarının Tesniyelik Cemilik Müzekkerlik Ve Müenneslik Durumu.....	16
1.2.5.6. ما أَفْعَلُهُ Fiiline Başka Fiillerin Atfedilmesi	16
1.2.5.7. ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarının Mefullerinin durumu.....	16
1.2.5.8. Taaccub ما 'sı İle Fiilinin Arasının Faslı	17
1.2.5.9. أَفْعَلُ Fiilinin Mamulüne Dâhil Olan Harfi Cerler İle İlgili Hükümler	18
1.2.5.10. İki Mefule Müteaddi Olan Bir Fiilin Taaccub Sığasına Sokulması.....	19
2. SEMAİ KALIPLAR	21
2.1. Nida ile Taaccub.....	21
2.1.1 Nida'nın tanımı.....	21
2.1.2 Taaccub İfade Eden Münadanın Hükümleri.....	23
2.1.3. Nidanın Kısımları	24
2.1.3.1 Müfret Âlem.....	24
2.1.3.2. Nekre-i Maksude	24
2.1.3.3. Nekre-i Ğayri Maksude.....	25
2.1.3.4. Muzaf	25
2.1.3.5. Şibh-i Muzaf.....	25
2.1.4. Arap Dilinde Taaccub İçin Kullanılan Nidanın Kısımları.....	25
2.1.4.1. İsmi Müfret Olan Nida	25
2.1.4.1.1. Mecrur İsmi Zahir	25

2.1.4.1.1.1. يا لِّلْبُهَيْتَةِ، يا لِأُفَيْكَةِ، يا لِأَعْضِيهِةِ	26
2.1.4.1.1.2. يا لِأَعْجَبِ	26
2.1.4.1.2. Mecrur Zamir	26
2.1.4.1.3. Nekre-i Ğayri Maksude Olan Nida	28
2.1.4.1.3.1. يا لِأَعْجَبِ يا مَالِي يا هَيْءَ مَالِي، يا فَيْءَ مَالِي، يا شَيْءَ مَالِي، يا فَيْءَ مَالِي، يا شَيْءَ مَالِي Kalıpları	28
2.1.4.1.3.2. يا عَجَبًا Kalıbı	30
2.1.4.1.3.3. يا كُرْمَ ve يا كَرَمَ Kalıpları	31
2.1.4.1.4. Muzaf Olan Nida İsim	32
2.2. İstifham ile Taaccub	33
2.2.1. İstifhamın Tanımı	33
2.2.2. İstifham Edatları	33
2.2.3. İstifhamın Yan Anlamları	33
2.2.4. Taaccub İfade Eden İstifham Çeşitleri	34
2.2.4.1. Hemze ile Yapılan İstifham	35
2.2.4.2. (أَيُّ) Edatı ile Taaccub	36
2.2.4.3. (كَيْفَ) Edatı ile Taaccub	38
2.2.4.4. (مَنْ) Edatı İle Taaccub	38
2.2.4.5. (ما) Edatı İle Taaccub	40
2.2.4.6. (أَنَّى) Edatı İle Taaccub	42
2.3. Dua İle Taaccub	43
2.3.1. Dua'nın Tanımı	43
2.3.2. Taaccub İfade Eden Dua Kullanımları	44
2.3.2.1. تَرَيْتَ يَدَاكَ	45
2.3.2.2. قَاتَلَهُ اللهُ	47
2.3.2.3. أَرَبَ مَالَهُ	50
2.3.2.4. عَفْرَى حَلْفَى حَمْسَى	51
2.3.2.5. رَمَى اللهُ عَيْنَهَا بِالْقَدَى	54
2.3.2.6. لاَ عُدَّ مِنْ نَفْرِهِ	55
2.3.2.7. هَوَتْ أُمُّهُ	56
2.3.2.8. أَحْزَاهُ اللهُ	57
2.3.2.9. هَيْلَتْهُ أُمُّهُ	58
2.3.2.10. وَيْلٌ لَكَ ve Benzeri İfadeler	58
2.3.2.11. عَيْلٌ مَا هُوَ عَائِلُهُ	60

2.4. İSİM FİİLLER İLE TAACCÜP	61
2.4.1. İsim Fillerin Tanımı	61
2.4.2. İsim Fiillerin Kısımları	62
2.4.2.1. Mazi Manasında ki İsmi Fiiller	62
2.4.2.2. Muzari Manasında ki İsmi Fiiller	62
2.4.2.3. Emir Manasında ki İsim Fiiller	62
2.4.3. Taaccub İfade Eden İsmi Fiiller	63
2.4.3.1. بَخٍ	63
2.4.3.2. وَاهٍ	65
2.4.3.2. وَيٍ	66
2.4.3.2. بُطَانٍ	68
2.5. LAFZATULLAH İLE TAACCÜP	68
2.5.1. سُبْحَانَ اللَّهِ	68
2.5.2. اللَّهُ دَرُكٌ	70
2.5.3. اللَّهُ أَبُوكَ	72
2.5.4. اللَّهُ أَنْتَ	73
2.5.5. تَاللَّهِ	73
2.6. مَرَحَى ve بَرَحَى Kelimeleri ile Taaccüp	74
2.7. Nefy (لا) ile Yapılan Taaccüp	75
2.7.1. لا أَبَا لَكَ	76
2.7.2. لا أُمَّ لَكَ	79
2.8. Nefiy (ما) sı ile Yapılan Taaccüp	80

İKİNCİ BÖLÜM

KURAN'I KERİMDE TAACCUBUN KULLANIMI

1. TAACCUBUN ALLAH İÇİN KULLANILMASI.....	82
1.1. Allah Taaccub Eder Diyenler	82
1.2. Allah'ın Taaccub Etmesini Tevil Edenler	84
1.3. Allah Taaccub Etmez Diyenler	85
2. KURAN'I KERİM'DE TAACCUP İFADE EDEN AYETLER.....	85
2.1. Taaccubun Allah'a İzafe Edilmesi	85
2.2. Taaccubun Meleklerle İzafe Edilmesi	92
2.3. Taaccubun Peygamberlere İzafe Edilmesi	92
2.4. Taaccubun Müminlere İzafe Edilmesi	94

2.5. Taaccubun Cinlere İzafe Edilmesi	95
2.6. Taaccubun Kâfirlere İzafe Edilmesi.....	95
SONUÇ	97
BİBLİYOGRAFYA	99

KISALTMALAR

age: adı geçen eser

agm: adı geçen makale

a.y.: aynı yer

as: Aleyhisselam

b.: bin

bk.: bakınız

c.: cilt numarası

Çev: Çeviren

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

Dr.: Doktor

Edb.: Edebiyat

Ens.: Enstitüsü

EÜİFD: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Fak.: Fakültesi

h.: hadis numarası

Hz.: Hazreti

İA: İslam Ansiklopedisi

mad.: maddesi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Nsr.: Neşreden

ö.: ölümü

s.: sayfa

Sav: Sallallahu aleyhi vesellem

tah.: Tahkik Eden

TDV: Türk Diyanet Vakfı

ter: tercüme eden

ts.: Baskı tarihi yok

vb.: ve benzeri

vd.: ve devamı

y.: yayınları

yy.: Baskı yeri yok

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ KONUSU VE KAYNAKLARI

1.1. Araştırmanın Konusu

Tezimizin konusu Arap dilinde kullanılan taaccub ifadelerini tespit etmek bunları incelemek ve bu üslubun Kuran'ı Kerimde kullanılma biçimini ele almaktır. Tezimizde tespit edeceğimiz bu kalıpların kıyasi ya da semai kalıplardan hangisi olduğu araştırılmıştır. Kıyasi kalıpların sarf ve nahiv ilmi bağlamında hangi kurallara tabi oldukları işlenmiştir. Semai kalıpların da hangi manalar ifade ettiği ve taaccub manasını kazanma evrelerine değinilmiştir.

1.2. Araştırma Yöntemi ve Kaynakları

Tezimizde yöntem olarak kaynak taraması ve kaynakların analiz edilmesi metodunu kullandık. Bu bağlamda, Arap diline dair yazılan temel gramer kitapları ve kaynak olarak kullanılan sözlükler tespit edip bu kitaplarda geçen taaccub ile ilgili anlatımları analiz ettik. Eserlere ve eserlerde anlatılan taaccübe dair bilgilere daha hızlı ve daha kolay erişebilmek için Şamile gibi programlar kullanıp dijital ortamdaki kitaplardan büyük ölçüde yararlandık.

Tezimizi bir giriş iki ana bölüm ve bir sonuç ile tamamladık. Giriş bölümünde taaccübün sözlük ve terim anlamlarını ve taaccübe dair yapılan tanımları ele aldık. İkinci bölümde taaccub ifade eden kalıpları kıyasi ve semai olmak üzere iki kısma ayırdık. Kıyasileri de sarf ilmi ve nahiv ilimleri açısından iki bölüm altında inceledik. Semai kalıpları ise sekiz ana başlık altında inceledik.

Tezimizde büyük ölçüde şiirlerden örnekler getirmeye çalıştık. Şiirler hakkında kendi düşüncemizden ziyade bu alanda ki otoriter alimlerin yorumlarına ve izahlarına başvurduk. Konu ile ilgili ayetlerden ve hadislerden de örnekler getirdik. Yine bu ayet ve hadisler ile ilgili yapılan izahatlara ve farklı açıklamalara değindik.

Taaccub için kullanılan tabirlerin gerçek anlamlarını ve mecaz anlamlarını Lisanu'l-Arab, Tacu'l-Arus, Mecmau'l-Emsal, el-Mesailu'l-Basriyyat, el-Mevsuatu'l-Arabiyye, el-Kamusu'l-Muhit gibi alanlarında kendilerini kanıtlamış olan lügatlere ve terim

sözlüklerine başvurduk. Taradığımız eserlerin daha sağlıklı anlaşılabilmesi için varsa şerh ve haşiyelerine de göz attık.

Taaccubun kıyasi kalıpları için sarf ve nahiv ilimlerinde ele alınan kaideler, bu alanlarda yazılan kitapların büyük bir bölümünde benzerlik teşkil ettiğinden, konu bütünlüğü sağlayabilmemiz açısından bu kitaplardan bir kaçıyla yetindik. Ancak ulaşabildiğimiz farklı görüşlerede yer verdik.

Tezimizde faydalandığımız kaynakların büyük bir bölümünde, en son baskılarından faydalanmaya çalıştık.

Tezimizin ikinci bölümü olan son bölümünde ise taaccübün Kuran'ı Kerim'de ki kullanımlarına yer verdik. Müfessirlerin Kuran'ı Kerimde bu üslubun kullanılması ile ilgili görüşlerini değerlendirdikten sonra, hangi ayetlerde bu üslubun kullanıldığını ve müfessirlerin bu ayetler hakkında ki yorumlarını ele aldık.

Sonuç bölümünde ise tezimizde işlenen konuları genel olarak bir değerlendirmeye tabi tutup taaccub üslubunun diğer üsluplar arsında ki yerine ve Arap diline vukufiyet için ne denli gerekli olduğuna değindik.

2. TAACCUBUN TANIMI

2.1.Taaccubun Sözlük Anlamı

Taaccüb kelimesi عجب maddesinden türemiştir. الْعَجَب sözlükte; kişinin başına gelen alışılmadık bir durum karşısındaki şaşkınlığıdır. الْعُجْبُ sözlükte; kibir ve kendini beğenmektir. التَّعَجُّبُ sözlükte; kişinin kendisini şaşkına çeviren ve daha önce bir benzerini gördüğünü sanmadığı bir şeyi görmesidir. الاستعجاب ise sözlükte; çok şiddetli şaşkınlıktır.⁴ ez-Zebidi'ye (ö. 1205/1791) göre ise taaccüb; kişinin tanımadığı bihaber olduğu bir şeye maruz kalması sonucundaki şaşkınlığıdır.⁵

2.2 Taaccübün Terim Anlamı

Failin eyleminin aşırılığı yüzünden hayrete kapılmaktır.⁶ Ya da El muteacceb minh (Kendisine şaşılan kişi) nin vafında ki aşırılık yüzünden hayrete kapılmaktır. Öyle ki bu vasfı onu benzerlerinden ayırt etmekte ya da onların içinde nadir bırakmaktadır.⁷ Denilmiştir ki taaccub; içsel bir histir. Kişi nadir, benzeri olmayan ve sebebini bilmediği bir olay ile karşılaştığında bu his harekete geçer. Ve bunun neticesinde de bu içsel sezgi insanın yüzünde bir alamet belirtir. Bundan dolayıdır ki Araplar 'Sebepe ortaya çıkınca taaccüb yok olur' demiştir. Ve yine bundan dolayıdır ki Allah'ı Teâlâ kendisini مُتَعَجِّب (hayrete düşen) diye isimlendirmez. Çünkü Allah'ı Teâlâ'nın sebebini bilmediği hiçbir şey yoktur.⁸

⁴ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab* Dar'u Sadir, Beyrut, 1994, التَّعَجُّبُ mad.

⁵ ez-Zebidi, *Tacul-Arus* Matbaatu'l-Hayriyye, Mısır, 1306, الْعَجَب mad,

⁶ İbn Nazım, Ebu Abdillah Bedruddin Muhammed b. Malik *Şerh'u-l Elfiye* Beyrut, Ts, s.227

⁷ İbn Usfur, *Şerh-u Cümeli'z-Zeccaci* Daru'l- Kutubi'l- İlmîyye, Beyrut, 1998, III, 36

⁸ Abbas, Hasan *en-Nahvu-l Vafî*, Dâru'l-Mearif, Üçüncü Baskı, Mısır, Ts, III, 339

BİRİNCİ BÖLÜM

TAACCUBUN KALIPLARI

TAACCUBUN KALIPLARI

Taaccubu ifade eden kalıplar iki ana başlık altında toplanır. Bunlar bir kaideye bağlı kullanılan “kıyasi” kalıplar ve kaideye bağlı olmayan gelişi güzel kullanılan “semai” kalıplardır.

1. KIYASİ KALIPLAR

Kıyasi kalıplar bir kaideye bağlı kullanılan kalıplardır. Bu kalıpların belirli kuralları ve belirli şekilleri vardır. Herhangi bir fiil bu kalıpların şartını taşırsa bu kalıplara sokulabilir. Bu kalıplar iki fiilden ibarettir. Bunlar (أَفْعَلٌ بِهِ ve مَا أَفْعَلُهُ) kalıplarıdır.

1.1. SARF İLMİ BAĞLAMINDA (أَفْعَلٌ بِهِ ve مَا أَفْعَلُهُ) KALIPLARI

Taaccüp babı iki ana kalıptan oluşmaktadır. Bunlar (أَفْعَلٌ بِهِ ve مَا أَفْعَلُهُ) kalıplarıdır. Bu iki kalıp kıyasi yani kaide ile üretildiğinden sarf ilminin konusu olmuşlardır.⁹

1.1.1 SARF İLMİNİN TANIMI

Sarf sözlükte çevirmek dönüştürmek anlamındadır. Ayeti Kerime’de وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ ‘...Rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.’¹⁰

Buyurulmakta ve sarf sözcüğü rüzgârları bir yönden başka bir yöne çevirme anlamında kullanılmıştır. Sarf sözcüğünün terim anlamı ise “Kendisi ile Arapça kalıpların nasıl türetildiğinin bilindiği ilim dalıdır.”¹¹ Tariften anlaşıldığı üzere Sarf ilmi bir asıldan yeni kelime kalıpları üretmeye yarayan ilim dalıdır. Dil bilginleri Arapça kelimeleri incelemiş ve nihayetinde bir kurala bağlı olarak (kıyasi) taaccüp için kullanılan iki tane

⁹ Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *Durusut’ Tasrif*, el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, 1995 s. 4-5

¹⁰ *Bakara* 2/164

¹¹ Muhammed Muhyiddin s. 4-5.

kalıp bulmuştur. Bu kalıplar ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ kalıplarıdır. Elbette Arap dilinde taaccüb için kullanılan onlarca kalıp vardır ancak bu kalıplar gelişi güzel yani bir kaideye uygun olarak üretilmedikleri için sarf ilminin konusu olamamışlardır. Biz bu kalıpları ileride semai olan taaccüb üslupları başlığı altında inceleyeceğiz.

1.1.2. Sarf İlmi Açısından ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarının Genel Özellikleri

Bu iki kalıp kıyasî (kaideye göre üretilen) olup şartlarını taşıyan her fiil bu kalıplara sokularak taaccüb elde edilebilmektedir. Mesela; صَبَرَ kelimesi “sabretti” anlamındadır. Bu kelime ما أَفْعَلُهُ kalıbına sokulunca ما أَصْبَرُهُ Ne kadar sabırlı! anlamını ifade eder. Yine أَفْعَلُ بِهِ kalıbına sokulduğunda أَصْبِرُ بِهِ Ne kadar sabırlı! anlamını ifade eder.

1.1.3. ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarından Fiil Türetmenin Şartları

Yukarda da değindiğimiz gibi bu iki kalıp kıyasîdir. Yani herhangi bir fiil bu iki kalıba sokularak o fiilden taaccüb manası elde edilebilir. Ancak fiillerin bu kalıba sokulabilmesi için belirli şartları taşımaları gerekmektedir. O şartları kısaca maddeler halinde sıralayalım.

1.1.3.1. Fiilleri Olmayan İsimlerden Olmayacak

Bir kelimenin bu iki kalıba sokulabilmesi için ilk şartımız o kelimelerin fiili olmayan isimlerden olmamasıdır. Mesela حمار kelimesi eşek anlamında bir isimdir ve bu ismin kendisinden türeyen bir fiili yoktur. Bu kelime sadece isim olarak kullanılır. Bundan dolayı حمار kelimesi ما احمره ya da احمر به kalıbına sokulup “ne kadar eşek oldu!” Şeklinde bir mana üretilmesi mümkün değildir. Meselenin iyice anlaşılması için bir örnek daha verelim. لَصٌّ Kelimesi hırsız anlamında bir isimdir ve bu ismin kendisinden türediği bir fiili yoktur. Bu isim ما ألصَّهُ ya da ألصصن به kalıbına sokularak “ne acayip bir hırsız!” manasını türetmek uygun değildir.¹²

1.1.3.2 Sülasi (Üç Harfli) Olmayan Fiillerden Olmayacak

Taaccüb fiili üretebilmemiz için ikinci şartımız bu kalıplara sokulacak olan fiillerin üç harfli olmalarıdır. Üç harften fazla olan dört, beş veya altı harfli fiillerden taaccüb kalıpları türetilemez. Ancak buna rağmen bazı fiillerin üç harften fazla olmalarına

¹² Dr. Abduh er-Racihi, *et-Tatbiku's-Sarfi*, Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, Ts, s.90

rağmen kuraldışı olarak nadiren de olsa taaccub sığıları gelebilmektedir. Bunlardan bazıları *افتقر*, *استغنى*, *امتلاً اتقى*, fiilleridir. Bu fiilleri analiz edecek olursak;

افتقر (Muhtaç oldu) fiili beş harfli olmasına rağmen *ما أفقرنى الى الله* (Allah'a ne kadar da muhtacım!) şeklinde kural dışı olarak taaccub fiili gelmektedir.

ما أغناني (Müstağni oldu kimseye ihtiyaç duymadı) fiili altı harfli olmasına rağmen *ما أغناني عن الناس* (İnsanlardan ne kadar müstağniyim!) Şeklinde kuraldışı olarak taaccub kalıbı gelmektedir.

ما أتقاه الله (Ne kadar Allah'tan korktu) fiili beş harfli olmasına rağmen *ما أتقاه الله* (Takvalı oldu, Allah'tan korktu) fiili beş harfli olmasına rağmen *ما أتقاه الله* (Ne kadar Allah'tan korktu!) Şeklinde kaide dışı olarak taaccub kalıbı gelmektedir.

ما أملأ الإناء (Kap ne acayip doldu!) Fiili beş harfli olmasına rağmen *ما أملأ الإناء* (Doldu) Fiili beş harfli olmasına rağmen *ما أملأ الإناء* (Kap ne acayip doldu!) şeklinde kaide dışı olarak taaccub sığıası gelmektedir.¹³

Yukarda değindiğimiz gibi üç harften fazla olan fiillerden taaccub sığıası türetilmez. Ancak bu fiillerin taaccub manası ifade etmeleri murat edildiğinde bu mana yardımcı bir fiil kullanılarak elde edilebilir. Misal dört harfli olan *أكرم* fiilini taaccub manasına sokmak istediğimizde başına *أكثر* yardımcı fiilini getiririz. Sonra *أكرم* fiilinin mastarı olan *أكرام* kelimesini *أكرم* nin mefulü yaparız. Sonra da *أكرم* fiilin failini getiririz ve *أكرام* mastarının muzafun ileyhi yaparız. Sonuç olarak *ما أكثر إكرام زيد* - *أكرم زيد* şeklinde taaccub kalıbına sokulmuş olur.¹⁴ Yardımcı fiiller genelde *أكثر*, *أفصح*, *أصغر*, *أحقر*, *أعظم* ¹⁵ Yardımcı fiiller genelde *أكثر*, *أفصح*, *أصغر*, *أحقر*, *أعظم* fiillerinden biri olur.¹⁵

1.1.3.3. Camit (Çekimsiz) Fiillerden Olmayacak

Taaccub fiili türetebilmemiz için üçüncü şartımız fiilin camid (çekimsiz) olmayıp mütesarrif (çekimli) olmasıdır. Bir fiilin mütesarrif olabilmesi için o fiilin mazi, muzari ve emir kiplerinin gelmesi gerekmektedir. Mesela *ليس*, *عسى*, *بئس*, *نعم* fiilleri tam camit olduğundan yani ne muzarileri ne de emir kipleri gelmediğinden, *كاد* fiili de yarı camit

¹³ Racihi, *et-Tatbiku 's-Sarfi*, s.90-91

¹⁴ Dr. Abdülhadi Fudayl, *Muhtasaru 'n-Nahv*, Daru'ş- Şuruk, Cidde, 1980 s. 213

¹⁵ Sadoğlu, Şaban, *Muvazzah Sarf İlmi*, el-Mektebetü'l- Mahmudiyye, İstanbul, I, 60

yani muzarisi gelip emir kipi gelmediğinden bu beş fiilden taaccub sığası türetebilmek mümkün değildir.¹⁶

1.1.3.4. Tefavut (Ziyadelik) İçermeyen Fiillerden Olmayacak

Taaccub fiili üretebilmemiz için beşinci şartımız fiilin tefavüt (azlık veya çokluğu kabul etme) vasfını içermesi gerekir. Yani fiilde diğer fiillerle kıyaslanabilecek onlardan az ya da daha fazla olabilecek bir vasıf bulunması lazım. Cimri olmak, uzun olmak, kısa olmak gibi. Bundan dolayı tefavüt manası içermeyen غرق (boğuldu) عمي (kör oldu) fiilleri tefavüt manası içermediğinden bu fiillerden taaccub kalıbı türetilmez.¹⁷

1.1.3.5. Meçhul Kullanıma Has Fiillerden Olmayacak

Taaccub fiili türetebilmemiz için beşinci şart fiilin meçhul kullanıma has bir fiil olmamasıdır. Arap dilinde bazı fiiller sadece meçhul kalıbında kullanılır. Bu fiillerin malum sığaları yoktur. هرع (acele etti, edildi) ذهش (dehşete düştü) زهي (övündü) fiilleri gibi. Bu fiiller Arapçada sadece meçhul kalıpta kullanılırlar. Dolayısıyla bu fiillerden taaccub sığası türetilmez.¹⁸

Ancak bu fiillerden taaccub manası üretmek isteğimizde şu adımları takip edebiliriz. İlk başta yardımcı fiilimizi getiririz. Daha sonra mastara tevil eden ما mastariyye edatını getiririz. Daha sonra meçhul fiilimizi naibi faili ile birlikte getiririz. Misal ما أفتح ما زهي المؤمن¹⁹

1.1.3.6. Nakıs Fiillerden Olmayacak

Taaccub fiili türetebilmemiz için altıncı şartımız fiilin nakıs olmaması tam olması gerekmektedir. بات, ظل, صار, كان fiilleri nakıs olduğundan bu fiillerden taaccub sığası türetilmez.²⁰

¹⁶ Abbas Hasan III, 349

¹⁷ er-Racihi *et-Tatbiku's-Sarfi* s.91

¹⁸ er-Racihi *et-Tatbiku's-Sarfi* s.92

¹⁹ er-Racihi *et-Tatbiku's-Sarfi* s.92

²⁰ Abdullah Salih Fevzan, *Delilu's-Salik*, Darul Muslim, Riyad, 1999 II, 146

Ancak bu fiillerden taaccub manası üretmek istediğimizde şu adımları takip edebiliriz. İlk başta bir yardımcı fiil getiririz. Daha sonra nakıs fiilin mastarının alıp yardımcı fiilin mefulü yaparız. Misal ما أَفْصَحَ كَوْنُ زَيْدٍ خَطِيْبًا “ Zeyd’in hatipliği ne kadar da fasihtir!”

1.1.3.7. Menfi (Olumsuz) Fiilden Olmayacak

Taaccub fiili üretebilmemiz için yedinci şartımız fiilin olumsuz olmamasıdır. Mesela ما يَنْصُرُ (yardım etmedi) fiilinden ne acayip yardım etmedi! Anlamında bir taaccub sığısı üretilemez.

Ancak bu fiillerden taaccub manası elde etmek istendiğinde fiilden önce bir yardımcı fiil ve ondan sonra da لا = لا + أن getirilir. Misal : لا يَفُوزُ الْمَهْمَلُ (ihmalkâr başarılı olmaz) bu terkipten mübalağa manası üretmek istediğimizde ما أَجْدَرَ الْآلِ يَفُوزَ الْمَهْمَلُ (İhmalkâr başarmamaya ne kadar da layık!) terkipten kullanılır.

1.1.3.8. Sıfat-ı Müşebbehesi فَعْلَاءُ Olan Fiilden Olmayacak

Teaccub fiili üretebilmemiz için sekizinci son şartımız fiilin sıfat-ı müşebbehesinin أَفْعُلُ خَضْرَاءُ-أَخْضَرَ (yeşerdi) fiili sıfatı müşebbehesi فَعْلَاءُ vezninden gelmemesidir. Misal خَضْرَاءُ-أَخْضَرَ (yeşerdi) fiili sıfatı müşebbehesi فَعْلَاءُ şeklinde geldiğinden bundan taaccub sığısı türetilmez.²¹

Ancak bu fiillerden taaccub manası kastedildiği zaman yardımcı bir fiil ile taaccub manası elde edilebilir. Mesela احمر حمراء fiili sıfat-ı müşebbehesi حمراء fiili sıfat-ı müşebbehesi حمراء vezninden geldiği için normal şartlarda bu fiilden taaccub sığısı gelmez. Ancak yardımcı bir fiil ile bu manayı elde edebiliriz. ما أَشَدَّ حُمْرَةَ زَيْدٍ - حَمْرَ زَيْدٍ (Zeyd ne kadar şiddetli kızardı!)²²

Sıfatı müşebbehesi فَعْلَاءُ أَفْعُلُ vezninden gelen bir kelimedenden taaccub manasının üretilmediğine sebep olarak bu kalıplardan ism-i tafdil sığısının da أَفْعُلُ vezninden geleceği için taaccub ile tafdil sığısının ortak bir kalıp kullanımının önüne geçilmesini göstermişlerdir. Netice olarak sıfatı müşebbehesi فَعْلَاءُ أَفْعُلُ kalıbından gelen bir kelimenin hem ismi tafdilinin hem de taaccub sığısının kullanımı engellemişlerdir. Ancak Küfe’li alimler aksi bir görüş beyan etmiş ve hem taaccubun hem de ism-i tafdilini türetebileceğini söylemişlerdir. Küfe’li alimler şu gerekçeyi ileri sürmüşlerdir. Arapların sıfatı müşebbehesi فَعْلَاءُ أَفْعُلُ vezninden gelen bazı kelimelerin ismi tafdilini

²¹ er-Racihi , *et-Tatbiku’s-Sarfi*, s.92

²² er-Racihi , *et-Tatbiku’s-Sarfi* s.92

kullanmış olduklarıdır. Misal : أبيض من اللبن (Sütten daha beyaz) Araplar bu ifadeyi çok yaygın olarak kullanıyor. Bu cümlede ki أبيض (daha beyaz) ismi tafdilinin sıfatı müşebbehesi فَعْلَاءُ فَعْلُ vezninden أبيض ببيضاء şeklinde gelir.²³

1.1.4.4. ما أفعله ve أفعل به Kalıplarının Çekimi

1.1.4.1. ما أفعله Kalıbının Çekimi

ĞAIB	CEMİ	TESNİYE	MÜFRED		
	ما أفعلهم	ما أفعلهم	ما أفعله		MÜZEKKER
	ما أفعلن	ما أفعلن	ما أفعلها		MÜENNES

MUHTAP	CEMİ	TESNİYE	MÜFRED		
	ما أفعلكم	ما أفعلكم	ما أفعلك		MÜZEKKER
	ما أفعلن	ما أفعلكم	ما أفعلك		MÜENNES

MÜTEKEL LİM VE MEAL ĞAYRİ	CEMİ	TESNİYE	MÜFRED
	ما أفعلنا	ما أفعلنا	ما أفعلني

²³ Abdullah Salih Fevzan, II, 146

1.1.4.2. أفعل به Kalıbın çekimi

ĞAIB	CEMİ	TESNİYE	MÜFRED	
	أَنْصِرُ بِهِمْ	أَنْصِرُ بِهِمَا	أَنْصِرُ بِهِ	MÜZEKKER
	أَنْصِرُ بِهِنَّ	أَنْصِرُ بِهِمَا	أَنْصِرُ بِهَا	MÜENNES

MUHTAP	CEMİ	TESNİYE	MÜFRED	
	أَنْصِرُ بِكُمْ	أَنْصِرُ بِكُمَا	أَنْصِرُ بِكَ	MÜZEKKER
	أَنْصِرُ بِكُنَّ	أَنْصِرُ بِكُمَا	أَنْصِرُ بِكِ	MÜENNES

MÜTEKELLİM VE MEAL ĞAYRİ	CEMİ	TESNİYE	MÜFRED
	أَنْصِرُ بِنَا	أَنْصِرُ بِنَا	أَنْصِرُ بِنِي

1.2. NAHİV İLMİ BAĞLAMINDA TAACCUB

1.2.1. Nahiv İlminin Tarifi

Nahiv sözlükte kast, yön, taraf, benzer veya miktar anlamlarına gelir. Terim anlamı ise Kendisi ile Arapça kelimelerin sonunda meydana gelen değişikliklerin mureplik mebnilik ya da bunlara tabi olanlar açısından bilindiği kaidelerdir.²⁴

1.2.2. Taaccubun Nahiv İlmine Girişi

Taaccübün bir nahiv meselesi olarak nahiv ilmine dâhil edilmesi İbn Manzur'un anlattığı şu olaya dayanır. Bir gün abu'l-Esved ed-Düeli'nin kızı ona “ne kadar sıcak!” demek istedi. Babasına ما أشدُّ الحرَّ (sıcığın en şiddetlisi nedir) dedi. Babası da ‘güneşin tepende, kızgın taşların da ayaklarının altında olduğu andır’ diye cevap verdi. Kızı baba ben hava ne kadar sıcak! Demek istedim deyince Ebu Esved o zaman ما أشدُّ الحرَّ de dedi. Ve bu olaydan sonra Ebu Esved taaccüb babını da nahiv ilmine ekledi.²⁵

1.2.3. ما أفعله ve ما أفعل به Kalıplarından Gelen Fiillerin İrapları

Bu iki kalıp cümle yapısı itibarı ile birbirlerinden farklıdır. ما أفعله kalıbı isim cümlesidir. ما أفعل به kalıbı ise fiil cümlesidir. Ancak her iki kalıpta camit birer fiil içermektedir. Bunlar أفعل ve أفعل fiilleridir. Bu iki fiil camittir. Yani bu fiiller tesniye cemi müzekker ve müennes hallerinde değişikliğe uğramayıp oldukları gibi kalırlar. Bu iki kelime fiil olmalarına rağmen kendileri fiillere bitişen zamirlerin ve müzekkerlik-müenneslik alametlerinin bitişmemesinin nedeni tercih edilen görüşe göre bir zaman üzerine delalet etmemelerindedir. Zira fiilin en belirgin ve en ayırt edici özelliklerinden biri de bir zaman üzerine delalet etmeleridir. Misal ما أصبَرَ الْمُؤْمِنَ “Mümin ne kadar sabırlı!” dediğimizde geçmişte sabırlıydı, şimdi sabırlı ya da gelecekte sabırlı olacak gibi bir zaman manası kastetmiyoruz. Bundan dolayı nahiv alimleri bu iki kalıptan teşekkül eden cümleye inşa-i cümle demektedirler.²⁶

²⁴ Ahmet Haşimi, *el'Kavaidü'l-Esasiyye Li'l-Luğati'l-Arabiyye*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, s.6

²⁵ İbn Manzur, (صقع) mad,

²⁶ Dr. Abduh er-Racihi, *et-Tatbiku'n-Nahvi*, Daru'l-Marifeti'l-Camiyye, İkinci Baskı, İskenderiyye, 1998, s.303

Teaccub sığası ile ilgili yapılan en yaygın hatalarda biri harekeleme hatasıdır. ما أفعَل den sonra gelen isim genelde fail zannedilip zamme okunmaktadır. ما أَجْمَلَ السَّمَاءِ şeklinde okunmaktadır. Oysaki السَّمَاءِ kelimesi burada meful olup üstün ile okunması gerekir.

1.2.4. ما أَفْعَلَهُ ve أَفْعَلَ بِهِ Kalıplarıyla Yapılan Cümlelerin Örnek İrap Çözümlemeleri

ما أَجْمَلَ السَّمَاءِ: Teaccub ismidir. Lafzen fetha üzerine mebni olup mahallen merfu müptedadır. أَجْمَلَ Lafzen fetha üzerine mebni olup camit (çekimsiz) fiil-i mazidir. Faili gizlenmesi vacip olan هو zamiridir. Bu zamir ما ya döner. Fiil- Fail cümlesi mahallen merfu olup ما mübtedasının haberidir. السَّمَاءِ lafzen mensup olup mefulü bih'tir,²⁷

أَجْمَلَ بِالسَّمَاءِ: أَجْمَلَ Fiil-i mazi olup emir sığası üzerine gelmiştir. Sukun üzerine mebnidir. البَاءِ Harfî cer olup zaittir. Kelamda herhangi bir işlevi yoktur. السَّمَاءِ Lafzen mecrur olup takdiren merfudur ve أَجْمَلَ fiilinin failidir. Harekesini lafzen alamayıp takdiren almasının nedeni ب harfi cerinin kendisini mecrur yapmasından ötürüdür. Bunun nahiv ilmindeki teknik karşılığı iştiğalu'-l mahal bi'-l hareketi'-l munasib (konumun uygun hareke ile meşgul olması) dır.

ما أَجْمَلَ اسْتِغْفَارَ الْمُؤْمِنِ: Daha öncede anlattığımız gibi استغفر fiili altı harfli olduğundan teaccub türeteceğimiz zaman kendisinden önce bir yardımcı fiil getirip kendisinin mastarını da o yardımcı fiile meful yaparız. أَجْمَلَ nin mefulüdür. اسْتِغْفَارَ mastarı الْمُؤْمِنِ kelimesi de اسْتِغْفَارَ nin muzafun ileyhidir.

ما أَجْدَرَ أَلَا يُفُوزَ الْمُهْمَلُ: ما mahallen merfu müptedadır. أَجْدَرَ Fetha üzerine mebni olup camid fiili mazidir faili gizli olan هو zamiridir. Fiil-fail cümlesi mahallen merfu olup ما mübtedasının haberidir. أَلَا ile أن dan oluşmuştur. أَجْدَرَ Fiili muzariyi nasb eden ve onu mastara, tevil eden edattır. لَا sükûn üzerine mebni olup irapta mahalli olmayan nefiy harfidir. يُفُوزَ, أَلَا ile mansup fiili muzaridir. Müevvel mastardır. الْمُهْمَلُ, يُفُوزَ fiilinin faili olup fiil-fail cümlesi mastara müevvel mahallen mensup olup أَجْدَرَ fiilinin mefulüdür.²⁸

ما أَقْبَحَ مَا زُهِىَ الْمُئْمِنِ: ما mahallen merfu müptedadır. أَقْبَحَ Fiili mazi faili gizli هو zamiridir. Fiil-fail cümlesi mahallen merfu olup ما mübtedasının haberidir. ما irapta mahalli olmayıp kendisinden sonra gelen cümleyi mastara tevil eden edattır. زُهِىَ fiili mazi

²⁷ er-Racihi, *et-Tatbiku 'n-Nahvi* s.304

²⁸ er-Racihi, *et-Tatbiku 'n-Nahvi* s.304–305

meçhuldür. الْمُئْمِنُ lafzen merfu olup naib-i faildir. Fiil-fail cümlesi mastara müevvel olup mahallen mensup أَفْتَحَ fiilin mefulü bih'idir.

كَوْنٌ , زَيْدٌ أَفْصَحَ , كَوْنٌ : ما أَفْصَحَ : ما أَفْصَحَ كَوْنٌ زَيْدٍ خَطِيْبًا mastarının muzafun ileyhidir. Aynı zamanda كَوْنٌ ismine izafe edilmiştir. خَطِيْبًا , كَوْنٌ nin haberidir.

1.2.5. ما أَفْعَلُهُ ve أَفْعَلُ بِهِ Kalıplarıyla İlgili Genel Kaideler

1.2.5.1. Taaccubu İfade eden “ما” Edatının İraptaki Yeri

Taaccübü ifade eden ما edatı istifham veya ismi mevsul olan ما edatları ile karıştırılmamalıdır. Taaccübü ifade eden ما edatının vazifesi tamamen teaccüptür. Bu bağlamda teaccub ما شيء manasında nekre bir kelimedir.²⁹

ما Kelimesi eğer شيء anlamında mübteda ise akla şöyle bir soru işareti gelebilmektedir. Mübteda'nın şartlarından biri marife olmaktır o halde nekra bir kelime nasıl olur da mübteda olabilir? İmam Sibeveyh'e (ö. 180/796) göre “ما” شيء anlamında nekre-i gayrı maksude'dir. Mübteda olarak gelmesi de sanki tahsisleşmiş gibi olmasındandır. Zira mübteda tahsisleşmiş nekra olarak gelebilir. Yani ما أحسن زيدا dediğimize شيء عظيم demiş gibi oluruz.³⁰

İmam el-Ahfeş'e (ö. 215/830 [?]) göre ما أحسن زيدا de ki ما mevsuledir ve mübteadadır. أحسن fiili ise failiyle beraber sıla cümlesidir. Haber ise vucuben mahzuftur. Takdiri şöyledir ; الذى أحسن زيدا شيء عظيم ; Sibeveyhin söylediği daha doğrudur. Çünkü mevsule ما sı mübteda olduğu zaman haberinin hazfi vacip değildir. Ancak haber bilinen bir şey olduğunda ve onun yerine geçen bir şey olduğunda hazfi vacip olur ki burada haberin yerine geçebilecek bir şey yoktur.³¹

ما أَجْمَلَ السَّمَاءَ terkinde السَّمَاءَ kelimesi için her ne kadar meful desek de hakikatte bu kelime faildir. Çünkü güzel olan semadır. Bu kelimenin mensup okunması ve meful

²⁹ er-Racihi, *et-Tatbiku'n-Nahvi*, s.309

³⁰ İbn Nazm, *Şerhu Elifiyye*, s.326

³¹ İbn Nazm, *Şerhu Elifiyye*, s.327

olarak irap yapılması tamamen bu terkinin Araplardan bu şekilde duyulmasından dolaydır.³²

1.2.5.2. Müteacceb min'in Hazfi

Müteacceb minh (Kendisine teaccub edilen) karine mevcut olduğu takdirde hazfedilmesi yani söylenmemesi caizdir. Misal olarak Hz Ali'nin Rebia için söylediği şu sözler söylenebilir.

جَزَا اللّٰهَ عَنِّيْ وَ الْجَزَا ءَ بِفَضْلِهِ رَبِّيعَةً خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَ أَكْرَمًا

“Allah beni mükâfatlandırırsın ve Rebia'yı da fazlı ile hayırla mükâfatlandırırsın. Rebia ne kadar namuslu ve şerefli dir.”

Bu beyitte teaccub kalıbı olan ما أَعَفَّ (Ne kadar namuslu!) dan sonra müteacceb minh (Kendisine taaccüb edilen) Rebia cümle içinde daha önce geçtiği için tekrar söylenmesine ihtiyaç duyulmamıştır.

Aynı şekilde 'اسْمِعْ بِهِمْ وَ ابْصِرْ' (Bize gelecekleri gün (gerçekleri) ne iyi işitip ne iyi görecekler!)³³ Bu ayeti kerimede de aslen ابْصِرْ بِهِمْ olması gerekiyordu. Ancak muteacceb minh olan بهم önceden geçtiği için ikinci kez zikredilmemiştir.³⁴

1.2.5.3. Taaccub Fiili İle Muteacceb Minh 'in Arasının Fashı

Teaccub fiili ile muteacceb minh 'in arasını zarf ve cari mecrur ile ayırmak mümkündür. Misal : مَا أَحْسَنَ بِالرَّجُلِ أَنْ يَصْدُقَ (Erkek adama doğru konuşmak ne kadar güzeldir.) Burada teaccub fiili olan أَحْسَنَ ile muteacceb minh olan أَنْ يَصْدُقَ 'nın arası harfi cer ve mecruru ile fasledilmiştir.³⁵

Teaccub filleri ile mamullerinin arası şibhi cümle, nida ve zait olan كان dışında bir şeyle fasledilmez. Misal : مَا أَضِيعُ - حَقًا - الْمُوْدَةَ عِنْدَ مَنْ لَا وِفَاءَ لَهُ: (Gerçekten vefası olmayan kişiye karşı duyulan sevgi ne kadar da zayı olmuştur.) bu cümlede مَا أَضِيعُ ile mefulü olan الْمُوْدَةَ kelimesinin arası حَقًا ile fasletildiğinden doğru bir kullanım olmaz. Ancak şöyle

³² er-Racihi, *et-Tatbiku'n-Nahvi* s.309

³³ Meryem 19/38

³⁴ Dr. Abdülhadi, *Muhtasaru'n-Nahv*, s.214

³⁵ Dr. Abdülhadi, *Muhtasaru'n-Nahv*, s.214

denebilir. ما أضيع في - بلا دنا - المودة عند من لا وفاء له kullanımı doğrudur. Çünkü burada ما ile mefulü olan المودة kelimesinin arası şibhi cümle olan harfi cer ve mecruru ile fasledilmiştir. Ancak cari mecrur için onun teaccub fiiline müteallık olması aksi durumda fasledilemeyeceği şart koşulmuştur. Eğer teaccub fiilindeki zamir cari mecrura dönerse o zaman fasıl vacip olur. Misal : ما أحق بالمريض أن يصبرَ bu cümlede يصبر fiilinde ki zamir cari mecrur olan مريض kelimesine döner.³⁶

Fiili ما i mastariyye ile birlikte olduğunda teaccub fiili ile mamulü arasına girebilir. Misal: ما أحسن ما كان الإنصاف³⁷

1.2.5.4. ما أفعله ve ما أفعل Kelimelerinin İsim Veya Fiil oluşuna Dair Görüşler

ما أفعله kalıbında أفعل nin fiil olduğunun delili kendisine nefis-i mütekellim ya'sı bitiştğinde nun-u vikayenin dahil olmasıdır. Zira nun-u vikaye fiilin hasselerindendir. Misal : ما أفقرني إلى الله cümlesinde olduğu gibi mütekellim ya'sından önce nun-u vikaye gelmiştir.³⁸

Bazı Kufe'li alimler ما أفعل kalıbında ki أفعل fiilinin isim olduğunu iddia etmiştir. Delilleri ise ما أفعل kalıbında ki أفعل fiilinin bazen ismi tasğir şeklinde geldiğidir ki İsmi tasğir isimlere has bir kalıptır. Misal:

يَا مَا أَمِيلِحَ غَزْلَانَا فَتَشَدَّدْنَا لَنَا مِنْ هَوْلِيَاكُنَّ الضَّالَّ وَالسَّمْرِ

'Ceylan sütten kesildiği zaman bize şu basit akasya ve sedir ağaçlarından ne kadar da görkemlidir.' Şiirde ne kadar görkemliyi ifade eden kelime ما أميلح ismi tasğir şeklinde gelmiştir.³⁹

ما أفعل kalıbında ki أفعل fiili aslında fiili mazi olan أفعل fiiliydi. Başında ki hemze de müteaddilik manasını ifade etmek için değil de sayruret (dönüşüm) manasını ifade ediyordu. Ancak daha sonra teaccub manasını ifade edebilmek için ما أفعل kalıbına döndü. Kendisinden sonra ب harfi cerinin getirilmesinin nedeni de emri hazırım ism-i zahire

³⁶ Abbas, Hasan, *en-Nahvu 'l-Vafi*, III, 358

³⁷ Abbas, Hasan, *en-Nahvu 'l-Vafi*, III, 361

³⁸ Abdullah Salih Fevzan, *Delilu's-Salik*, II, 143

³⁹ İbn Nazm, *Şerh 'u Elfiyye*, s.326

isnadının çirkin oluşundandı. Bu yüzden ismi zahir olan failin başına zait bir ب harfi ceri getirildi.⁴⁰

ما أَفْعَلَهُ ve أَفْعَلْ به kalıplarında ki أَفْعَلْ ve أَفْعَلْ fiilleri her ne kadar teaccub sığısı yapılmadan evvel müştak idiyseler de teaccub kalıbına girdikten sora camit olmuş, fiile olan benzerlikleri azalmış ve amelleri zayıflamıştır. Bundan ötürü diğer fiillerde olduğu gibi mefulü kendisinin önüne geçemez. Misal العلم ما أنفع ya da بالعلم أنفع denmez.⁴¹

1.2.5.5. ما أَفْعَلَهُ ve أَفْعَلْ به Kalıplarının Tesniyelik Cemilik Müzekkerlik Ve Müenneslik Durumu

Bu iki kalıba tesniye, cemi, müzekkerlik, müenneslik alameti bitişmez her durumda olduğu şekil üzerine kalırlar.⁴²

Bu iki kalıbın faili zahiri olmadığında failin müfred müzekker olması ve müstetir olması vaciptir.⁴³

1.2.5.6. ما أَفْعَلَهُ Fiiline Başka Fiillerin Atfedilmesi

أَفْعَلْ fiilinin faili üzerine başka failer atfedilemez. Ancak bu durum atfedilecek olan fail müfred olduğunda söz konusudur. Teaccub fiili üzerine ikinci bir fiil atfedilebilir. Misal:

أُولَئِكَ قَوْمِي بَارَكَ اللَّهُ فِيهِمْو عَلَى كُلِّ حَالٍ مَا أَعَفَّ وَ أَكْرَمًا

‘Onlar benim kavmim Allah onları her hallerinde mübarek kılsın. Ne kadar namuslular! Ne kadar şerefli!’ Bu şiirde أَعَفَّ fiili أَعَفَّ üzerine matuftur.⁴⁴

1.2.5.7. ما أَفْعَلَهُ ve أَفْعَلْ به Kalıplarının Mefullerinin durumu

Teaccub fiillerinin mefulleri marife ya da mahsus nekra olmaları gerekir. Marifeye misal; مَا أَجْمَلَ السَّمَاءِ nekre-i mahsusa’ya misal ; مَا أَسْعَدَ رَجُلًا عَرَفَ طَرِيقَ الْهُدَا فَسَارَ فِيهِ ‘Hak yolunu bilip o yolda yürüyen adam ne bahtiyardı!’ Burada رجلا kelimesi nekre olup kendisinden sonra gelen sıfat cümlesiyle tahsislik kazanmıştır. Bu kaide olmasaydı eğer teaccub bir anlam ifade etmeyecekti. Zira ما أسعد رجلا ‘Adam ne kadar mutlu!’

⁴⁰ Abdullah Salih Fevzan *Delilu's-Salik*, II, s.143

⁴¹ Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-Vafi*, III, 357

⁴² Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-Vafi*, III, 358

⁴³ Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-Vafi*, III, 358

⁴⁴ Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-Vafi*, III, 359

Dediğimizde hangi adamdan ya da kimden bahsettiğimiz belli olmadığı için bu cümle anlamsız bir cümle olacaktır.⁴⁵

Teaccub fiillerinin mefulleri hafzedilebilir, ancak bu iki durumda geçerlidir. İlki; Meful zamir olacak ve hazıftan sonra ona delalet edecek bir şey bulunacak. Misal:

ما أعفها و أكرمها bu şiirde جزا الله عنى و الجزاء بفضلها رببعة خيرا ما أعف و أكرما idi. Bu zamirler Rebia'ya döndüğünden hafzedilseler bile anlaşılıyor olduğundan hafzedilmelerinde sorun yoktur. İkinci durum ise; Teaccub sığası به أفعل olduğunda ve kendisi gibi mefulü cari mecrur olan به أفعل fiili üzerine atfedilecek. Ancak birinci أفعل fiilinin mefulü zikredilmiş olacak. Allah'ı Teâlâ'nın şu sözü gibi. 'أسمع بهم و أبصر' bu ayeti kerime de أفعل fiili aslında أبصر بهم idi. Meful olan cari mecrur بهم hafzedildi.⁴⁶

Teaccub fiilleri zaman kavramından soyutlanmış fiillerdir. Çünkü teaccub fiilleri tam inşa-i fiillerdir. Teaccub inşanın ikinci kısmı olan gayrı talebi kısmına girer.⁴⁷

1.2.5.8. Teaccub ما 'sı İle Fiilinin Arasının Fası

Teaccub ما sı ile fiilinin arası zait olan كان ile fasledilebilir.⁴⁸ Şairin şu şiiri gibi:

مَا كَانَ أَجْمَلَ عَهْدَهُمْ وَفِعَالُهُمْ!   مَنْ لِي بِعَهْدِي فِي الْهَتَاءِ تَصَرُّمًا

“Onların sözleri ve eylemleri ne güzeldir! Refahtayken bana söz veripte refahı kesildiğinde sözünü tutan kimdir.”

Bir başka şiirde:

مَا كَانَ أَحْوَجَ ذَا الْجَمَالِ إِلَى   عَيْبٍ يُوقِيهِ مِنَ الْعَيْنِ

‘Güzellik sahibi onu gözden (nazardan) koruyacak bir ayıba ne kadar muhtaçtır.’

Her iki şiirde de teaccub ما sı ile fiilinin arası zait olan كان ile fasletilmiştir.

⁴⁵ Abbas, Hasan, *en-Nahvu 'l-Vafi*, III, 359

⁴⁶ Abbas, Hasan, *en-Nahvu 'l-Vafi*, III, 359

⁴⁷ Abbas, Hasan, *en-Nahvu 'l-Vafi*, III, 361

⁴⁸ Abbas, Hasan, *en-Nahvu 'l-Vafi*, III, 361

1.2.5.9. أَفْعَلُ Fiilinin Mamulü Üzerine Dâhil Olan Harfi Cerler İle İlgili Hükümler

أَفْعَلُ Fiilin mamulünün başına gelen ب harfi ceri hazfedilebilir. Ancak ب harfi cerinin mecruru ya اَنْ ile ya da اَنَّ ile mastara müevvel olan cümle olacak.⁴⁹ Misal: أحب أن تكون ‘Atilgan olman ne kadar sevimsizdir’ Şairin şu şiiri de bu kullanıma örnektir

أَهْوَنُ عَلَيَّ إِذَا امْتَلَأْتُ مِنَ الْكُرَى   أَنِّي أَبَيْتُ بِإِيْلَةٍ

‘Dertlerden usandıgımda geceyi (uykusuz) geçirmek bana ne kadar kolaydır. Burada أَنِّي kelimesinin başında ki ب harfi cer’i hazfedilmiştir.

أَفْعَلُ Fiilinin daha önce kendisinden sonra mensup olan bir meful aldığı Fiilinin de bir cari mecrur aldığı izah etmiştik. Ancak bu iki fiil bazen de aldıkları mefulden sonra da bir şibhi cümleye ihtiyaç duyarlar. Şibhi cümle bu fiiller ile mefullerinin arasına girer. Bazen de teaccub filleri mefullerinden sonra hal, temyiz, istisna gibi diğer mamullere ihtiyaç duyabilir. Peki, eğer şibhi cümlelerden olan bir cari mecrura ihtiyaç duyarsa bu durumda hangi cer edatı kullanılmalıdır? Aşağıda bunun izahatını yapacağız.

Eğer teaccub fiili sevgi, tiksinti, ya da bu manaları ifade eden bir fiil olursa o takdirde kullanılacak cer edatı إِلَى olacaktır. Ancak bunun şartı da إِلَى harfi cerinden sonra gelen kelimenin lafız yönünden değil de mana yönünden fail olması gerekir. Ve إِلَى harfi cerinden önceki kelimenin de yine aynı şekilde lafız cihetiyle değil de mana cihetiyle meful olacak. Misal: ‘Seçkin kimselere ilim ne acayip sevimsizdir!’ Ma أحب العلم إلى النابيين ‘Eğer misali analiz edecek olursak; Sevme işini yapanlar seçkin kimselerdir. Dolayısıyla seçkin kişiler mana itibarı ile faildir. Sevilen şey de ilimdir. O da mana itibarı ile meful olur. العلم kelimesi النابيين kelimesinden önce gelmiştir. Fiil sevme üzerine delalet eden bir fiildir. Burada bütün şartlar tam olduğu için إِلَى harfi cerinin kullanılması gerekir.

Şayet إِلَى harfi cerinden sonra gelen kelime yukardakini aksi olursa yani lafız yönünden değil de mana yönünden meful olursa ve aynı şekilde إِلَى harfi cerinden önceki kelime de lafız yönüyle değil de mana yönüyle fail olursa o zaman إِلَى harfi cerinin yerine ل harfi ceri kullanılır. Misal : ‘Anne çocuğunu ne acayip sever!’ ما أحب الوالدة لمولودها

⁴⁹ Abbas, Hasan, *en-Nahvu 'l-Vafi*, III, 362

Burada sevme eylemini yapan annedir sevilen ise çocuktur. Dolayısıyla mana yönünden fail olan annedir meful ise çocuktur.⁵⁰

Eğer teaccub fiili aslı itibarıyla müteaddi bir fiil ise teaccub sığasına girdiği zaman lazım bir fiile dönüşür ve geçişli olabilmesi için ل harfi cerine ihtiyaç duyar. Misal : ما أضرَب الناس للجاسوس ‘dövdü’ şeklinde müteaddi bir fiildi. Teaccub sığasına girdikten sonra lazım bir fiile dönüştü ve geçişlilik anlamını ifade edebilmek için harfi cerine ihtiyaç duydu.

Eğer teaccub fiilinin aslı lazım olan ve geçişlilik manasını ifade edebilmek için harfi cere ihtiyaç duyan bir fiil ise, o fiil teaccub sığasına girdikten sonra da hangi harfi ceri ile müteaddi oluyorsa yine o harfi ceri alır. Misal : ما أغضب الناس على الكاذب ‘İnsanlar yalancıya ne acayip kızarlar!’ Bu misalde أغضب fiili lazım olan غضب fiilinden gelir. غضب fiili geçişlilik anlamını ifade edebilmek için على harfi ceri ile kullanılır. Bu fiil teaccub sığasına girdiği zaman da yine geçişlilik anlamını ifade edebilmek için aynı harfi ceri alır.

1.2.5.10. İki Mefule Müteaddi Olan Bir Fiilin Taaccub Sığasına Sokulması

İki mefule müteaddi olan bir fiil teaccub sığasına sokulduğunda dört durum geçerlidir.

Birinci durum; asıl itibarı ile failleri olan kelimeyi mefulü bih olarak nasb ederler ve onunla yetinirler. Misal : ما أكرسى غنيا ‘Zengin ne acayip giydirdi!’ أكرسى fiilinin aslı iki mefule müteaddi olan كرسى fiilinden gelir. Örn; أكرسى الغني الفقير لباسا ‘Zengin fakire elbise giydirdi.

İkinci durum; كرسى fiilinin taaccüpten önceki birinci mefulüne (ل) harfi ceri ilave edilir. Örn : ما أكرسى الغني للفقير

Üçüncü durum; İkinci duruma bir meful daha ilave edilir. İkinci durumdan farkı sadece bir meful daha fazla getirilir Örn; ما أكرسى الغني للفقير لباسا

Dördüncü durum; Eğer birbirlerine karışma endişesi taşımıyorlarsa (ل) harfi ceri hazfedilir ve üç kelimedede mensup olur Örn; ما أكرسى الغني الفقير لباسا⁵¹

⁵⁰ Abbas, Hasan, *en-Nahvu 'l-Vafi*, III, 364

Bu dört durumu belirttikten sonra şunu da belirtmeliyiz ki أَفْعَلْ vezninden gelen bir fiil taaccüp kalıbına sokulduğunda yalnızca aslında fail olan birinci mefulü nasb eder. O halde ikinci mefulü nasb eden amil hangisidir? Basralı Âlimler ikinci mefulden önce taaccüp fiilinin anlamını ifade eden bir fiil ya da şibh-i fiil ilave ederler. Örn; مَا أَكْسَى الْغَنِي يَكْسُو الْفَقِيرَ Kufe’li âlimler ise iki fiile geçişli olan bir fiilin taaccüp sığasına girdiği zaman tek mefule geçişli olacağını kabul ediyorlar ama yine de taaccüp sığası gibi özel sığalarda fiilin iki meful alabileceğini söylüyorlar. Bundan dolayı onlar Basralı Âlimler gibi başka bir fiil takdir etmiyorlar. Kufe’li ve Basralı Âlimlerin bu ihtilafında pratikte manaya yansıyan bir etkisi yoktur. Kufe’li Âlimlerin görüşü barındırdığı kolaylık ve takdir-hazıf işlemi olmadığı için Basralı âlimlerin görüşüne tercih edilmiştir.⁵²

---

⁵¹ Abbas, Hasan, *en-Nahvu’l-Vafi*, III, 365

⁵² Abbas, Hasan, *en-Nahvu’l-Vafi*, III, 366

2. SEMAİ KALIPLAR

Semai kalıplar bir kaideye göre gelmeyip Arapların kendi aralarında kullanageldikleri gelişi güzel ifadelerdir. Teaccubu ifade eden semai lafızlar asılları itibarı ile teaccub ile bir ilgileri yoktur. Ancak bu sözcüklerin teaccub ifade etmesi tamamen bir karineye bir alamete dayanmaktadır.⁵³ Teaccubu ifade eden semai kalıplar için bir sınırlama yoktur. Ancak Araplar arasında en yaygın kullanılan semai kalıpları şu başlıklar altında özetleyebiliriz.

2.1. Nida ile Taaccub

Taaccüb için kullanılan semai kalıplardan en yaygın olanı nida ile kullanılan taaccüb kalıplarıdır. Araplar nidayı sadece birilerine seslenmek için değil aynı zamanda karşılaştıkları tuhaf olayları şaşırtıcı eylemleri ifade içinde kullanabilmektedirler. Semai taaccüb kullanımları içinde nida en yaygını ve bilindiği olduğu için biz nida ile başlamayı uygun gördük.

2.1.1 Nida'nın tanımı

Nida: “أدعو” (Seni çağırıyorum, sana sesleniyorum) fiili yerine geçen bir harf ile muhatabın sana yönelmesini istemektir. Nida yapılırken genelde maksat, seslenilen kişiyi önemli bir olaya çağırmaktır. Bundan dolayı genelde nidadan sonra ya bir emir kipi ya da bir nehiy kipi gelmektedir.⁵⁴ Şu ayetlerde olduğu gibi;

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ وَتِيَابِكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ وَلَا تَمْنُنِ تَسْتَكْبِرُ

Ey örtünüp bürünen (Peygamber!) Kalk da uyar. Rabbini yücelt. Elbiseni temiz tut. Kötü şeyleri terk et. İyiliği, daha fazlasını bekleyerek (bir kazanç elde etmek için) yapma.⁵⁵

Münada ise nida harflerinden sonra gelen isimdir.⁵⁶ Kimi Âlimler münada'yı meful'u bih'in bir çeşidi olarak görmüşlerdir.⁵⁷ İbni Hişam bunu şu şekilde anlatmıştır; “Sen birine Ey Abdullah! dediğinde aslında ona ادعو عبد الله demiş olursun”

⁵³ Muhammed id, *en-Nah 'vul-Musaffa*, Mektebetü'ş-Şebab, Kahire 1980, s.449

⁵⁴ Abdulfettah, *İlmu 'l-Meani*, Daru'l-Mealimi's-Sekafiyye, Suud, 1998, s.114

⁵⁵ Müddessir 74/1,2,3,4,5,6

Nida harfleri beş tanedir. Bunlar : يا، أيًا، هَيَّا، أَيُّ، الألف(الهمزة) harfleridir.⁵⁸ Nida harflerinin yedi tane ve sekiz tane olduğunu söyleyenlerde vardır. Ancak tezimizin konusu olmadığı için detaylara girmeyeceğiz.

Taaccub anlamında kullanılan nida kelimelerine gelmeden önce nidanın istiğase kısmına da değinmemiz gerekir. Zira taaccub anlamında kullanılan nida ile istiğase anlamında kullanılan nida birbirleriyle ilintilidir. İstiğase; sıkıntıya düşen birinin, kendisini sıkıntıdan kurtarması için birine seslenmesi yardım talep etmesidir.⁵⁹ İstiğasenin belirli hükümleri vardır:

- a) İstiğase için kullanılan tek harf “يا” harfidir. Diğer nida harfleri kullanılmaz.
- b) “يا” Harfi zikredilmiş olacak. Yani mahzup olmayacak.
- c) “يا” dan sonra gelen isim fethalı bir “ل” ile mecur olacak. Ancak iki durumda “ل” esreli olur. Birincisi ; “ل” harfinin mütekellim yasına dâhil olmasıdır. Misal: يا لي للملهور . “Ey ben! Tasalı olanın yardımına koşayım” İkinci durum ise; Müsteğase olan kelime kendisinden önce “يا” geçmeyip kendisinden önce “يا” harfinin geçtiği bir müsteğase üzerine atfedilmesidir. Misal: يا لوالد . “Ey çocuk ve kardeş muhtaç olan yakının yardımına koşun.”⁶⁰

Teaccüb için kullanılan nida ile nida-i istiğase arasında bir lafız yönünden bir de mana yönünden iki benzerlik vardır.

- a) **Lafız Yönünden:** Her ikisi de “يا” harfi ile kullanılır. Ve her ikisi de fethalı bir “ل” ile mecur olurlar.
- b) **Mana Yönünden:** Her ikisi de benzer manalar içerir. Her ikisinin kullanılma sebebi büyük bir olay karşısında verilmiş tepkiler olmalarıdır. Mesela; boğulan birini gördüğünde kişi يا للناس للغريق Ey! İnsanlar boğulana yardım edin der. Aynı şekilde bir denizin güzelliği birini şaşırtınca يا للبحر Vay! Ne güzel deniz! Der. Denizin güzelliği de boğulan kişi de tepki çeken olaylardır. Bu açıdan

⁵⁶ Şeyh Mustafa, *Cami 'u Durusi 'l-Arabiyye*, Mektebetü'l-Masriyye, Beyrut, s.145

⁵⁷ İbn Hişam, *Şerh 'u Şuzuru 'z-Zeheb*, Matba-i Saadet, Mısır 1965, s.215

⁵⁸ İbn Sirac, *el-Usul fi 'n-Nahv*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1969, I, 329

⁵⁹ Muhammed b. el-Hasan İstirbazi, *Şerhu 'l-Kafiye*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, II, 180

⁶⁰ İbn Hşam el-Ensari, *Evdahu 'l-Mesalik*, Daru't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut. III, 96

birbirlerine benzemektedirler.⁶¹ Bundan ötürü bazen taaccüp anlamında olan nida istiğase ile karıştırılabilmektedir.

Taaccüp ile istiğase arasında ki fark ise şudur; birinde müsteğase (kendisinden yardım istenilen kişi) varken diğerinde yoktur. Misal: يا لَّناسٍ لِلْغَرِيقِ derken müsteğase olan insanlar mevcuttur. Yani boğulan kişi için insanlardan yardım istenmektedir. Ancak يا لِّلْبَحْرِ dendiğinde kendisinden yardım istenilen bir müsteğase yoktur

2.1.2 Taaccub İfade Eden Münadanın Hükümleri

Taaccüp ifade eden münada için belli hükümler vardır. En önemlileri şunlardır.

- a) Kendisinden taaccüp anlamı kastedilen münadaya “ل” harfinin dâhil olup olmaması caizdir. “ل” Harfi hazfedildiğinde genellikle onun yerine Münadanın sonuna bir elif harfi getirilir. Misal: يا بُدُورَا⁶² Aslında bunun kullanımı يا لِلْبُدُورِ şeklinde idi. Lam harfi hazfedilince sonuna ondan ivaz olarak elif getirildi. İbni Malik elfiyesinde de buna şu beyitle değinmiştir.⁶³

وَلَا مَآ اسْتَنْغَيْتَ عَاقِبَتِ أَلْفٍ وَمِثْلُهُ اسْمٌ ذُو تَعَجُّبٍ أَلْفٌ

“Müsteğase olan kelimenin lam’ı yerine kelimenin sonuna elif getirilir. Aynı şekilde taaccüp için kullanılan Münadanın sonuna da elif getirilir.”

Böyle bir kelimenin sonunda vakıf yapıldığında ha-i sekte getirilmesi caizdir. Misal: يا بُدُورَاهُ، يا حُسْنَاهُ

- b) Kendisinden taaccub kastedilen münadaya dâhil olan lam’ın fetha ya da kesra olması caizdir. يا لِلْبَحْرِ de يا لِّلْبَحْرِ de caizdir.
- c) Münada-i Müsteğase için geçerli olan bütün nahvi kaideler gerek müreplik olsun gerek mebnilik olsun gerek sadece ya harfinin kullanılması olsun taaccüp ifade eden münada içinde geçerlidir.⁶⁴

⁶¹ Suyuti, *Hem’ul-Hevami Şerh’u Cemü’l-Cevami fi İlmi’l-Arabiyye*, Daru’l-Marife, Beyrut, I, 181

⁶² يا بُدُورَا kelimesi özel isimdir.

⁶³ İbn Nazım “*Şerhu elifiyeti’bni Malik*” s.227

⁶⁴ Hasan Abbas, *en-Nahvu’l-Vafi*, IV, 9-31

2.1.3. Nidanın Kısımları

Nida kendi içinde beş kısma ayrılmaktadır. Bu kısımlar müfret alem, nekre-i maksude, nekre-i ğayri maksude, muzaf ve şibhi muzaftır. Münada olarak kullanılan kelimeler bu beş kısımdan birine girmektedirler.

2.1.3.1 Müfret Âlem

Müfret ile burada kastedilen muzaf ya da şibhi muzaf⁶⁵ olmayan kelimedir. Bu müfret ister terkihi mezcî ile *سيويبه* gibi ister terkihi izafi ile *نصرُ الله* gibi terkiplenmiş olan mürekkep isimleri de kapsar.

Müfret Âlem olan münadalar da kendi aralarında iki kısma ayrılır.

- a) **Müreb:** Lam harfi ile mecrur olduklarında murap olurlar. Misal: *يا لعلِّي المحسن* gibi. Aynı şekilde münada birbirlerine atfedilen sayılar olduğunda da müreb olurlar. Misal: *يا سبعة وعشَرَ* Gibi.
- b) **Mebni:** Taaccüp ifade eden münada müfret âlem olduğunda tenvinsiz bir şekilde zamme üzerine mebni olur. *يا لفضلُ* gibi. Aynı şekilde müfret âleme ilhak edilen ismi işaretler, elif lam ile başlayanlar dışındaki ismi mevsuller ve muhatap zamirleri de tenvinsiz zamme üzerine mebnidir.

2.1.3.2. Nekre-i Maksude

Nekre-i ğayri maksude olan münada nekre bir kelimenin nida yoluyla bilinmezliğinin ortadan kalkmasıdır.⁶⁶ Misal; *رجلُ* kelimesi nekre bir kelimedir. Herhangi bir adam manasını taşır. Ancak herhangi bir adama *يا لرجلُ* diye seslendiğinde nekre olan *رجلُ* kelimesi tahsislik kazanır. Bu tür münada iki farklı irapla iraplanır.

- a) **Mureb:** Nekre-i Maksuda olan münada üç durumda müreb olur.

- 1) Bir sıfat ile sıfatlandığında. Misal: *يا رجلاً غريباً ستكونُ بيننا عزيزاً* gibi. “Ey Ğarip adam! Sen aramızda ğarip olacaksın.”

⁶⁵ Şibhi muzaf; Muzafa benzeyen kelime demektir. Bu kelimeler kendilerini anlamca tamamlayan bir kelimeye ihtiyaç duydukları için muzafa benzetilmişlerdir. Muzafta kendisini anlamca tamamlayan muzafun ileyhe ihtiyaç duyar.

⁶⁶ Hasan Abbas, *en-Nahvu'l-Vafi*, IV, 25

- 2) Birbirlerine atfedilen sayılardan olmadığında. Şayet birbirlerine atfedilen sayılardan olursa o zaman her ikisinin de fetha olması vacip olur.
- 3) İstiğase ya da teaccup lamıyla mecur olmayacak. Misal: يَا لِقْوِي gibi olmayacak. Bu lam ile mecur olurlarsa mureb olamazlar.

b) Mebni: Bu üç durumun dışında ya zamme üzerine mebni olur ya da zamme yerine geçen başka bir harekeyle mebni olur.

2.1.3.3. Nekre-i Ğayri Maksude

Nekre-i Ğayri maksude olan münada, nekre olan bir kelimenin nidadan sonrada nekre olarak kalmasıdır. Belirli olamayan birine bir başka deyişle herhangi birini kastetmeden yapılan nidadır. Misal: يَا عَاقِلًا تَذَكَّرُ الْآخِرَةَ “Ey! Akıl sahibi ölümü hatırla.”

2.1.3.4. Muzaf

Münadanın başka bir isme izafe edilmesidir. Misal: يَا نَاشِرَ الْعِلْمِ وَفَقَّتَ “Ey! İlimi yayan. Sen muvafik oldun.”

2.1.3.5. Şibh-i Muzaf

Kendisinden sonra kendisini manaca tamamlayan bir isim gelen münadadır. Muzafun ileyh muzafı anlamca tamamladığı için münadanın bu kısmı muzafa benzetilmiştir. يَا وَاسِعًا سُلْطَانَهُ gibi.

2.1.4. Arap Dilinde Taaccub İçin Kullanılan Nidanın Kısımları

Arap dilinde taaccüb için kullanılan münada çeşitlerini üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar müfred isim, Ğayri maksud olan nekre ve muzaf olan münada’dır.

2.1.4.1. İsmi Müfret Olan Nida

Müfret isim olan taaccüb anlamında kullanılan münada ya mecur ismi zahir ya da mecur zamir olur.

2.1.4.1.1. Mecrur İsmi Zahir

يَا لِلْعَجَبِ ya يَا لِلْبَهِيَّةِ، يَا لِلْأَفِيكَةِ، يَا لِلْعُضِيَّةِ kalıplarını kapsar. Bu kalıpları aşağıda detaylıca irdedeceğiz.

2.1.4.1.1.1. يا للبهية، يا للأفكة، يا للعضية

Bu üç kelimedede Vay! Ne büyük iftira, anlamında Arapların kullandığı taaccüp ifadeleridir.⁶⁷

İbni Manzur bu üç kelimenin başında ki “ل” harfi mensup olduğunda istiğase mecrur olduğunda ise teaccub anlamı ifade ettiğini belirtmiştir.

Bu üç kelime Arap şiirlerinde ve klasik metinlerinde pek rastlanılmamakla birlikte daha ziyade avam arasında yaygınlık kazanmış kelimelerdir.

2.1.4.1.1.2. يا للعجب

Teaccub kelimesini kullanılarak yapılan teaccub, teaccüpte mübalağa ifade eder. Abbas Hasan “ Teaccüb kelimesi ile yapılan teaccüb, teaccüpte mübalağa ifade eden mecazi bir kullanımdır. Araplar bunun için يا للعجب ifadesini kullanırlar.” demiştir.⁶⁸

İbni Manzur “Lisanu’l-Arap” kitabında “Lam” harflerinden bahsederken teaccüb için kullanılan “Lam” harfinden bahseder ve Arapların teaccüb için يا للعجب ifadesini kullandıklarını belirtmiştir.⁶⁹ Birçok alim’de Arapça ’da ki lam harflerinden bahsederken taaccüb lam’ında saymışlardır.⁷⁰ Suyuti “Araplar tuhaf bir olayla karşılaştıklarında يا للعجب ifadesini, büyük miktarda ki bir su ile karşılaştıklarında ise الماء “Vay be! Ne su ama” ifadesini kullanırlar” demiştir.⁷¹ Herevi “el-Müteacceb minh, el-Müesteğas bih yerine geçer” demiştir.⁷²

2.1.4.1.2. Mecrur Zamir

Arapçada zamir kullanılarak yapılan taaccüb ya يا لك veya يا له gibi ifadelerle ya da zait bir من harfi kullanılarak يا لك من veya يا له من ifadeleri kullanılarak yapılır. Şiirde olduğu gibi;

⁶⁷ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, II, بهت mad. X, أفك mad. IX, عضه mad.

⁶⁸ Hasan Abbas, *en-Nahvu’l-Vafi*, IV, 87

⁶⁹ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XII, 561

⁷⁰ Cemaluddin İbn Hişam el-Ensari, *Muğni’l-lebib an Kutubi’l-Ağarib*, Daru’l-ihyai’t-Turasi’l-Arabiyye, Beyrut, I, 214

⁷¹ Amr bin Osman Sibeveyh, *el-Kitap*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1999, II, 231

⁷² Muhammed b. Ahmed el-Herevi el-Endülisi, *Şerh-u Elfiyet’ibni Malik*, el-Mektebetu’l-Asriyye, Kahire, IV, 34

يَا لِكَ مِنْ قَبْرَةٍ بِمَعْمَرٍ   خَلَا لِكَ الْجُوُ قَبَيْبِي وَاصْفِرِي
 قَدْ رُفِعَ الْفُحُّ، فَمَاذَا تَحْدَرِي؟   وَنَقْرِي مَا شِئْتِ أَنْ تُنْقَرِي
 قَدْ ذَهَبَ الصَّيَّادُ عَنْكَ، فَابْشِرِي،   لَا بَدَّ يَوْمًا أَنْ تُصَادِي فَاصْبِرِي

“Mamer’de (Şairin kuş avlamak için tuzak kurduğu mekân) ki tarla kuşu. Vah sana! Gökyüzü senin için boşaldı (Yani artık uçabilirsin) artık yumurtla ve öt. Tuzak kaldırıldı artık neden korkuyorsun. Dilediğin kadar gaganla bir şeyler ye. Avcılar senden uzaklaştı gözün aydın. Bir gün elbet avlanacaksın sabret!”

Beyitte geçen يَا لِكَ kelimesinde ki “lam” harfi istiğase ve taaccüp anlamlarını ifade eder.⁷³

İmruu’l-Kays bir beytinde geceye seslenerek şöyle der;

فِيَا عَجَبًا لِكَ مِنْ لَيْلٍ، كَأَنَّ نَجْمَكَ شُدَّتْ بِحِبَالٍ مِنْ الْكُنَّانِ إِلَى صَخُورٍ صِلَابٍ

“Ne enteresansın sen ey gece! Sanki yıldızların keten ipliğiyle sert kayalara bağlanmış.”

Birçok ulema bu şiirde ki “lam” Harfinin taaccüp için olduğunu belirtmiştir.⁷⁴

İstirbazi semai taaccüp için saydığı kalıplar arasında يَا لِكَ رُجُلَا kullanımını da zikretmiştir.⁷⁵ Abdusselam Harun semai taaccüp sığalarını zikrederken o da bu sığayı zikretmiş delil olarak da Arapların يَا لَهُ مِنْ ظَالِمٍ ifadesini getirmiştir.⁷⁶

el-Mucemu’l-Vafi adlı eserde Arapların يَا لِكَ kalıbını kaide dışı kullandıkları söylenmiştir. يَا لِكَ رُجُلَا İfadesinde “يا” teaccüb ifade eden nida edatı, Münada mahzuf, “لِكَ” ise mahzuf münadaya (عَجَبًا) muteallaktır. رُجُلَا kelimesi ise temyizdir.⁷⁷

⁷³ Ebu’l-Hayyan Muhammed b. Yusuf el-endülisi, *İrtişafu’d-Durab min Lisani’l-Arab*, Mektebetu’l-Hanci, Kahire 1998, s.2212

⁷⁴ İbn Hîşam “Muğni’l-lebib”, I, 214

⁷⁵ İstirbazi, *Şerhul-Kafîye*, IV, 228

⁷⁶ Abdusselam Harun, *el-esalibu’l-İnşaiyye fi’n-Nahvi’l-Arabi*, 1985, 2. Baskı, s.95

⁷⁷ Yusuf Cemil ez-Ze’bi, *Elmucemu’l-Vafi fi Edevatinnahvi’l-Arabi*, Daru’l-Emel, Ürdün, 1993, 2. Baskı, s.376

2.1.4.1.3. Nekre-i Ğayri Maksude Olan Nida

"يا كُرْم يا عَجَبًا، "يا شَيْءَ مَالِي"، "يا فَيْءَ مَالِي"، "يا هَيْءَ مَالِي يا لَلْعَجَبِ" kalıplarını kapsar.

2.1.4.1.3.1. "يا شَيْءَ مَالِي"، "يا فَيْءَ مَالِي"، "يا هَيْءَ مَالِي"، "يا لَلْعَجَبِ" Kalıpları

Bu üç kalıp lügat ve nahiv kitaplarında birlikte kullanıldığı için bir arada ele alacağız. İbnü'l-Manzur "يا شَيْءَ مَالِي" kalıbı için "Arapların kaçırdıkları şeyler için duydukları üzüntüyü ifade eden bir kalıp" demiştir.⁷⁸

يا فَيْءَ مَالِي Kalıbı hakkında; Ebu Ubeyd "Manası teaccüb'tür" demiştir.⁷⁹ Zebidi "bu kalıp ya bazılarının ifade ettiği gibi teaccüb anlamında ya da teessüf kelimesidir" demiştir.

يا هَيْءَ مَالِي kalıbı hakkında İbn Manzur "هَيْءَ kelimesi elden giden şeylere teessüftür" demiştir.⁸⁰ İbn Manzur bazı luğatçıların هَيْءَ kelimesi için emir manasında bir ismi fiil olduğuna, manasının ise "ayık ol! Uyanık ol!" anlamında olduğunu söylediklerini belirtmiştir.

Bu üç kalıp evvel emirde üzüntü, keder ve teessüf anlamını ifade eden kalıplardır. Ancak daha sonraları teaccüb için de kullanılmaya başlanmıştır.

Bu kalıplar aşağıdaki şekillerde kullanılmışlardır.

- a- شَيْءٍ، فَيْءٍ، هَيْءٍ: Başlarında nida harfi olan يا ve sonlarında مَالِي kelimesi ve hemze bulunmadan ve sonları şeddeli olarak okunmuşlardır.⁸¹

أَلَا هَيْءٍ مَنْ لَمْ يَدْرِ مَا هُنَّ هَيْمًا   وَوَيْلٌ لِمَنْ لَمْ يَدْرِ مَا هُنَّ وَيْلَمَا

- b- يا شَيْءَ مَا، يا فَيْءَ مَا، يا هَيْءَ مَا: Başlarında nida harfi olan يا olmakla birlikte sonlarında مَالِي kelimesi bulunmadan hemze ve ilave bir مَا harfi bulunan kalıp. Zebidi Arapların bazılarının bu üç kalıbın sonuna bazen ilave bir مَا harfini getirdiklerini söylemiştir.⁸²

⁷⁸ İbn Manzur, (شياً) mad.

⁷⁹ İbn Manzur, (فياً) mad.

⁸⁰ İbn Manzur, هياً mad.

⁸¹ İbn Manzur, (شياً) mad.

⁸² ez-Zebidi, Tacu'l-Arus, شياً mad.

- c- **شَيْمًا، فَيْمًا، هَيْمًا**: Başında nida harfi olmayan sonunda hemze bulunmayan şeddeli bir “يا” harfi bulunan ve ona “ما” harfinin bitiştigi kalıp.

أَلَا هَيْمًا مِمَّا لَقِيتُ وَهَيْمًا وَوَيْحًا لِمَنْ لَمْ يَدْرِ مَا هُنَّ وَوَيْحًا

- d- **يا شَيْ مَالِي، يا فَيْ مَالِي، يا هَيْ مَالِي**: Sonlarında hemze bulunmadan geldikleri kalıp. Ezheri **يا هَيْ مَالِي، يا فَيْ مَالِي، يا هَيْ مَالِي** kelimelerinin hemzelenemeyeceğini ancak sadece **يا هَيْ مَالِي** kelimesinin hemzelenebileceğini zikretmiştir.

يا هَيْ مَالِي مَنْ يُعَمَّرُ يُفْنِيهِ مَرُّ الزَّمَانِ عَلَيْهِ وَالتَّقْلِيْبُ

Vah vah! Her kim yaşarsa zamanın geçmesi onu tüketir.

- e- **شيء، فيء، هيء**: Sadece sonlarında hemze olan kalıp. ez-Zebidi “Araplardan bazıları bu kelimelerle teaccüp yapmıştır.” demiştir.⁸³
- f- **يا شَيْمًا، يا فَيْمًا، يا هَيْمًا**: Sonlarında hemze bulunmayan şeddeli bir “يا” harfi bulunan ve ona “ما” harfinin bitiştigi kalıp. İbnu'l-Manzur Araplardan bazılarının bu kalıpların sonuna bir **ما** harfini bitiştrdiklerini söylemiştir.

أَلَا هَيْمًا مِمَّا لَقِيتُ وَهَيْمًا وَوَيْحًا لِمَنْ لَمْ يَدْرِ مَا هُنَّ وَوَيْحًا

- g- **يا شيء مَالِي، يا فيء مَالِي، يا هيء مَالِي**: İbnu'l-Manzur bu üç kalıbında üzüntü, esef ve keder için kullandıklarını belirtmiştir.

يا شيء مَالِي مَنْ يُعَمَّرُ يُفْنِيهِ مَرُّ الزَّمَانِ عَلَيْهِ وَالتَّقْلِيْبُ

Bu kalıplardan farklı olarak aşağıdaki şiirde gelen kalıp hakkında da farklı yorumlar yapılmıştır.

يا مَيُّ! مَالِي قَلَقْتُ مَحَاوِرِي وَصَارَ أَشْبَاهَ الْفَعَا ضَرَّائِرِي

Vah ki vah! Konuşmalarım endişeye kapılmış.⁸⁴

Kimileri bu şiirdeki **يا مَيُّ** ifadesini yukarıda saydığımız üç kalıbın dördüncüsü olarak görmüş ki bu görüş zayıftır kimisi ise bunun bir yazım hatası olduğunu aslında onun **يا**

⁸³ ez-Zebidi, *Tacu'l-Arus*, شياً mad.

⁸⁴ İbn Manzur, (شياً) mad.

olduğunu iddia etmiştir. Doğru olan görüşte budur. Zebidi’de bu görüşte olduğu için aynı şiiri يا فَيِّ مَالِي şeklinde getirmiştir.⁸⁵

2.1.4.1.3.2. يا عَجْبَا Kalıbı

Bu kalıp nida harfi olan “يا” ve fiil anlamı ifade eden mensup bir mastar olan “عَجْبَا” kelimelerinden türemiştir. Bu fiil anlamında kullanılan mastar taaccüpte mübalağayı ifade etmek için kullanılır.⁸⁶

يا عَجْبَا kalıbı aslında يا عَجْبِي şeklinde idi. İbnul Enbari’ ye göre يا عَجْبَا kelimesinin sonunda ki elif harfi muzafun ileyi olan ي harfinden bedel olarak getirilmiştir. Nida kullanımlarında bu ي harfinin elif harfine dönüşmesi caizdir. Misal: يا غلاما kelimesi aslında يا غلامي idi.⁸⁷

يا عَجْبَا kelimesi tenvinli de tenvinsiz de kullanılabilir. İbnu’l-Manzur يا عَجْبَا kelimesinin tenvin ile kullanılması durumunda “يا قومُ أَعْجَبُوا عَجْبًا” tevilinde olduğunu söylemiştir.⁸⁸

İbnu’l-Manzur bu kalıp ile yapılan taaccüpten bahsederken İbnu’l-Kannan er-Raciz’in şu beytini örnek olarak getirmiştir.

يا عَجْبَا لِهَذِهِ الْفَلَيْقَةُ هَلْ تَغْلِبَنَّ الْقُوبَاءَ الرَّيِّقَةَ؟

“Şu şaşılmalı olay ne tuhaftır. Hiç egzama hastalığına tükürük galip gelir mi?”

el-Ezheri (ö.370/980) bu şiiri şerh ederken şöyle demiştir. “Bir bedevinin vücudunda kaşıntı yapan mantarlar çıkmış ve kendisine hastalığını giderebilmesi için üzerine tükürük sürmesi söylenmiş. Bunun üzerine bedevi de şaşkına dönmüştür.”⁸⁹ Fevvez eş-Şear da bu beyti şerh ederken şöyle demiştir. “ Şair, İnsanların egzama geçiren birinin yarlarına tükürdüklerini görünce hayrete düşmüş ve tükürük nasıl bu hastalığı giderecek

⁸⁵ ez-Zebidi, *Tacu’l-Arus*, يا عَجْبَا mad

⁸⁶ Hasan Abbas, *en’Nahvu’l-Vafi*, IV, 87

⁸⁷ İbnu’l-Enbari, *Şerhu’l-Kasaidu’s-Sebu’t-Tıvali’l-Cahiliyye*, tah. Abdusselam Harun, Daru’l- Maarif, Kahire, 1980, 4. Baskı, s.34

⁸⁸ İbn Manzur, (عَجْبًا) mad.

⁸⁹ Halid b. Abdullah el-Ezheri, *Şerhu’t-Tasrih ale’t-Tavdih*, Daru İhyai’l-Kutubi’l-Arabiyye, Kahire, II, 181

diye hayret etmiştir.”⁹⁰ Ayrıca İbni Hişam teaccüb ve müsteğase anlamında kullanılan nidalardaki elif harfinden bahsederken bu beyiti delil olarak getirmiştir.⁹¹

يا عَجَبَا kalıbının teaccüb anlamında kullanıldığına dair diğer bir örnekte İmruu'l-Kays'ın şu beyitidir.

وَيَوْمَ عَقَرْتُ لِلْعَدَارِي مَطِيَّتِي   فَيَا عَجَبًا مِنْ كُورِهَا الْمُتَحَمِّلِ

“Bugün bineğimin gemini kopardım. Onun o dayanıklı eyeri ne tuhaf!”

İbnu'l-Enbari bu beyti şerh ederken şöyle demiştir.” Şayet عَجَبَا kelimesi ğayri akıldır ona nasıl nida edilir diye sorulursa, şu şekilde cevap verilir: Aslında يا عَجَبَا kullanımı يا عَجَبَا ya da عَجَبَا takdirindedir. Yani İmriul Kays يا عَجَبَا dediğinde aslında “Ey kavmim şu sağlam eğere olan şaşkınlığıma tanık olun” demiştir. Ya da عَجَبَا kelimesine nidada bulunmak bir mecazi kullanım şeklidir. Kişi يا عَجَبَا dediğinde aslında “يا عَجَبِي تَعَالِ واحضُرْ، فَإِنَّ هَذَا أَوَانُ إِيْتِيَانِكَ وحضوركَ” demek istemiştir. Yani ey şaşkınlığım gel çünkü bu vakit senin gelmenin vaktidir.⁹²

2.1.4.1.3.3. يا كُرْمَ ve يا كُرْمَ Kalıpları

Araplar nezdinde cömertliğin büyük bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Arap toplumunda cömertlik en büyük iftihar kaynaklarından biridir. Sırf bu uğurda Araplar bazen sınırsız cömertliklerde bulunmuşlardır. Durum böyle olunca Araplar tabi olarak büyük bir cömertlik ile karşılaştıklarında bundan çok taaccübe kapılacaklardır. Araplar arasında ki bu yaygın taaccüb şeklini ifade eden nida ile kullanılan iki kalıp gelişmiş ve yerleşmiştir. Bunlar يا كُرْمَ ve يا كُرْمَ kalıplarıdır.

İbni Manzur يا كُرْمَ ve يا كُرْمَ kalıplarının teaccüb ifade ettiğini anlatırken يا كُرْمَ kalıbına İmriul Kays'tan şu şiiri delil getirmiştir.⁹³

نَزَلْتُ عَلَى عَمْرٍو بْنِ دَرْمَاءَ بُلْطَةً   فَيَا كُرْمَ مَا جَارٍ وَيَا كُرْمَ مَا مَحَلِّ

⁹⁰ Ali b. Mumin b. Usfur, *Şerh'u Cümeli'z-Zeccac*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, 1. Baskı, II, 212

⁹¹ İbn Hişam el-Ensari, *Muğni'l-Lebib an Kutubi'l-Ağarib*, II, 371

⁹² İbnu'l-Enbari, *Şerhu'l-Kasaidu's-Sebu't-Tıvali'l-Cahiliyye*, s. 34

⁹³ İbn Manzur VII, 556

“Bulta’da Amr b. Dinar’a misafir oldum. Ne cömert bir komşuluktan ve ne cömert bir mekândı”

مَ يَا كَرَمَ kalıbı için de Ğaylan b. Ukbe’nin (ö. 120/738 civarı) şu şiirini delil olarak getirmiştir.

فَيَا كَرَمَ السُّكْنِ الَّذِينَ تَحَمَّلُوا عَنِ الدَّارِ وَالْمُسْتَخْلِفِ الْمُتَبَدَّلِ

“Bu yurttan ve geride bıraktıkları sefih ahalisinden irtihal eden sukkanlar ne cömerttiler”⁹⁴

2.1.4.1.4. Muzaf Olan Nida İsim

Nida harfi olan يَا harfinden sonra muzafun ileyh alan bir ismin gelmesidir. İbni Manzur şairin şu şiirini açıklarken teaccüp anlamında kullanılan nidanın bu kısmına değinmiştir.⁹⁵

يَارِيهَا يَوْمَ تُلَاقِي أُسْلِمًا يَوْمَ تُلَاقِي الشَّيْطَانَ الْمُقَوِّمًا

Şair bu beytinde suyun çok doyurucu olduğunu teaccüp ifadesi kullanılarak ifade etmiştir.

Ebu Hayyan (ö. 745/1344) “İrtişaf” adlı eserinde taaccüp için kullanılan bazı kelimelerin olduğunu bunların asıl itibarı ile taaccüp ifade etmediklerini ancak daha sonraları bu anlamda kullanıldıklarını belirtmiştir. يَا طَيِّبًا “Ne güzel adam!” Ne hoş bir gece!” Kullanımları buna örnektir.⁹⁶

Abdüsselam Harun (d.1909-ö.1988) teaccüp için kullanılan semai kalıpları sayarken şairin şu beytinin de bir teaccüp kullanımı olduğunu belirtti.⁹⁷

يَا دَيْنَ قَلْبِكَ مِنْهَا لَسْتُ ذَاكِرَهَا إِلَّا تَرَفَّرَقَ مَاءُ الْعَيْنِ أَوْ دَمَعًا

“Kalbinin ona olan borcu nu tuhaf! Onu anmıyorsun ki illa gözün doluyor ya da yaşıyor.”

⁹⁴ İbn Manzur السُّكْنِ mad.

⁹⁵ İbn Manzur VI, 366

⁹⁶ Ebu Hayyan el-Endelusi, *İrtişafu 'd-Darab min Lisani'l-Arab*, s.2086

⁹⁷ Abdüsselam Harun, *Esalibu'l-İnşaiyye fi'n-nahvi'l-Arabi*, s.93

2.2. İstifham ile Taaccub

İstifham ile yapılan taaccüb yine semai taaccüb kalıpları içindeki en yaygın kullanımlardan biridir. Araplar tuhaf bir durumla karşılaştıklarında şaşkınlıklarını soru ifadeleriyle dile getirirler. Buna bir misal vermek gerekirse eğer rabbimizin şu ayeti misal olarak verebiliriz. “وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَبِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ” Eğer biz onu başka dilde bir Kur’an yapsaydık onlar mutlaka, “Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?” derlerdi.”⁹⁸

2.2.1. İstifhamın Tanımı

Mütekelimin muhatabından zihninde mevcut olmayan bir şeyi sorup öğrenmeyi istemesidir.⁹⁹ Abdulaziz Atik (d.1906-ö.1976) ise istifhamı şu şekilde tarif etmiştir. “Önceden bilinmeyen bir şeyi belirli edatları kullanarak öğrenmeye çalışmaktır”¹⁰⁰

2.2.2. İstifham Edatları

İstifham için kullanılan on bir edat vardır. Bunlar; **هَلْ**, **أَيُّ**, **كَيْفَ**, **مَا**, **مَنْ**, **أَيْنَ**, **مَتَى**, **أَنَّى**, **أَيُّ**, **أَيْنَ**, **مَا**, **مَنْ**, **أَيُّ**, **كَيْفَ** kelimeleridir.¹⁰¹ Hacizi’ye göre de bu edatlar on bir tanedir ancak Hacizi **أَيُّ** yerine **مَاذَا** yı saymıştır.

Hemze ve **هَلْ** dışında ki bütün istisna edatları isimdir. **أَيُّ** dışındaki bütün istisna edatları mebnidir.¹⁰²

Hemze İstifham edatlarının aslıdır diğerleri ise feridir.¹⁰³

2.2.3. İstifhamın Yan Anlamları

İstifham bazen kendi asıl manalarından çıkıp mecaz yoluyla farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu durumda istifhamın hangi manada olduğunu biz karine ya da kelamın sıyak ve sibakından anlarız.¹⁰⁴ İstifhamın yan anlamları şunlardır.

⁹⁸ Fussilet 41/44

⁹⁹ Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti, *Eşbah ve’n-Nezair fi’n-Nahvi*, tah. Adbulali Salim, Daru Alimi’l-Kutub, Riyad 2003, 3. Baskı, VII, 43

¹⁰⁰ Abdulaziz Atik, *İlmu ’l-Meani*, Daru’n-Nahdati’l-Arabiyye, Kahire, 1985, s.88

¹⁰¹ Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi’l-Kuran*, el-mektebetu’s-Sekafiyye, Beyut, 1973 s.79

¹⁰² Abduh Racihi, *et-Tatbiku’n-Nahvi*, s.63

¹⁰³ İbn Hişam el-Ensari, *Muğni’l-Lebib an Kutubi’l-Eğarib*, I, 14

- 1- **Emir:** فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ “Artık vazgeçiyor musunuz?”¹⁰⁵ Bu ayeti kerime de rabbimiz sorusu emir manasındadır. Yani vazgeçin demektir.
- 2- **Nehiy:** “أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ” Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek müminler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır.¹⁰⁶ Burada ki istifham nehy anlamındadır. Yani artık kokmayın.
- 3- **İstibta:** Bir şeyi yavaş görmektir. مَتَى نَصْرُ اللَّهِ “Allah’ın yardımını ne zaman?”¹⁰⁷ Yani Allah’ın yardımını neden bu kadar gecikti diye sordular.
- 4- **Tehdit, Uyarı:** أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ “Biz öncekileri helâk etmedik mi?”¹⁰⁸ Yüce Allah burada kullarını uyarmaktadır. Öncekileri helak ettiğimiz gibi sizi de helak etmeye kadiriz demektedir.
- 5- **İstihza Alay:** قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ “Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları) yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor?” Burada ki sorularından maksatları Şuayp a.s ‘ın emirleriyle alay etmeleridir.
- 6- **Teaccüp:** Bizim tezimizi asıl ilgilendiren konu budur. Bazı Âlimler taaccüp manası ifade eden istifhama “استفهام التّعجب” demiş¹⁰⁹ bazıları da “استفهام التنبيه” demiştir.¹¹⁰ Bu konuyu irdeleyeceğiz.

Beha es-Subki (ö. 773/1372) istifhamın her ne kadar asıl manasından çıksa da derinlemesine bir bakış ve iyice düşünmekten sonra istifham manasının tamamen kaybolmadığını istifhamın aslı itibarı ile baki kaldığını söylemiştir.¹¹¹

2.2.4. Teaccüp İfade Eden İstifham Çeşitleri

İstifhamın kendi manasından çıkıp ta mecazi olarak ifade ettiği anlamlardan birinin de taaccüp olduğunu anlatmıştık. Şimdi taaccüp ifade eden istisna çeşitlerini izah edeceğiz.

¹⁰⁴ Atik a.g.e s.95

¹⁰⁵ Maide 5/91

¹⁰⁶ Tevbe 9/13

¹⁰⁷ Bakara 2/214

¹⁰⁸ Murselat 77/16

¹⁰⁹ Suyuti, *Mu'teriku'l-Akran fi İcazi'l-Kuran*, tah. Ali Muhammed el-Becavi, Daru'l- Fikri'l- Arabi, Kahire, s.435

¹¹⁰ Neval Akavi, *el-Mucemu'l-Mufassal fi ulumi'l-Belağati*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, I, 130

¹¹¹ Abdulfettah Laşin “*Elbahau's-Subki ve Arauhu'l-Belağati ve'n-nahvi*”, Daru't-Tabaati'l-Muhammediyye, Kahire, 1978 s.115

2.2.4.1. Hemze ile Yapılan İstifham

İstifham edatlarından biri de hemzedir. Hemze ile ya yapılan istifham ya tasavvur içindir ya da tasdik içindir. Tasavvur müfredi anlamak adına yapılan istifhamdır. Kendisinden sorulan şeye bitişik olarak gelir. Birbirine muadil olan iki şeyden biri sorulur. Ekseriyette kendisinden sonra “أَمْ” harfi kullanılır. Misal: أَكَاتِبُ أَنْتَ أَمْ شَاعِرٌ؟. Tasdik ise nispeti anlamak adına sorulan istifhamdır. Muadil zikredilmez.¹¹² أَيْرَغُ الْقَطْنُ فِي الْجَزَائِرِ

İstifham için kullanılan elife gelince İmam Halil bunu taaccüp elifi diye isimlendirmiştir.¹¹³ İbni Manzur İstifham elifinin bazen taaccüp anlamında kullanılabileceğini belirlemiştir. أَعْجَبِي وَعَرَبِيَّ ayeti hakkında yorum yaparken eğer kuran acem dilinde indirilseydi Araplar taaccübe düşecek ve “Arap peygamber acemce kitap ha. Bu nasıl olabilir? ” diyecekler.¹¹⁴ Ancak tefsir Âlimleri bu elife taaccüp elifi dememişlerdir. Onlar burada ki istifhamın istifhamı inkari olduklarını belirtmiştir.¹¹⁵

Kuran’ı Kerimde istifham elifinin taaccüp için kullanıldığı birçok yer vardır. Biz Bu ayetleri tezimizin ikinci kısmında “Kuran’ı Kerim’de Taaccüp” kısmında irdedeceğiz.

İstifham elifinin taaccüp için kullanıldığına İbnu’t-Temim’in şu beytini örnek olarak getirebiliriz.

تَقُولُ وَصَنَعْتَ صَدْرَهَا بِيَمِينِهَا أَبْغَلِي هَذَا بِالرَّحَى الْمُتَقَاعِسُ

“Kadın beni değirmende (Buğday öğütürken) görünce göğsüne eliyle vurarak “Bu üşengeç adam mı benim kocam” Diyordu.”¹¹⁶

Müberred bu şiiri şerh ederken “Kadın أَبْغَلِي derken koca olacak kişiyi gördüğünde düştüğü şaşkınlığı ifade etmiştir.” Demiştir.

¹¹² Atik, *İlmu’l-Meani* s.88

¹¹³ Halil bin Ahmed, *el-Cumel fi’n-Nahy*, tah. Fahrudin Kabave, Müessetü’r- Risale, Beyrut, 1985, 5. Baskı, s.263

¹¹⁴ İbn Manzur a.g.e. XII, 387

¹¹⁵ Ebu’-Suud, *İrşadu Akli’s-Selim İla Mezaya’l-Kitabi’l-Kerim*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1999 VII, 447

¹¹⁶ Ebu’l- Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberred, *Kamil*, tah. İbrahim Delcumuni, Daru’l-Fikr, Dımaşk, I, 30

Bazen istifham elifi kendisinden sonra bir nefiy edatı gelmesi suretiyle taaccüb ifade eder. Bu ألم تر إلى كذا وكذا gibi kullanımlarda söz konusudur. Araplar bu gibi kullanımları bir olay karşısında hayrete düştüklerinde ya da muhatabın dikkatini çekmek için kullanırlar.¹¹⁷ Bu ve bunun gibi ayetler bu kullanıma birer örnektirler.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ

“Binlerce kişi oldukları hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi?”¹¹⁸

2.2.4.2.(أَيُّ) Edatı ile Taaccub

أَيُّ Edatı hemzesi fethalı ve يّ şeddeli olarak beş farklı şekilde kullanılır.

- 1- **Şartıyye:** قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى “De ki: “(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O’nundur.”¹¹⁹
- 2- **İstifhamiyye:** فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ “Peki, bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?”¹²⁰
- 3- **Mevsule:** ثُمَّ لَنُنزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا “Sonra her bir topluluktan, Rahman’a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız.”¹²¹
- 4- **Kemal Manası İfade Eden:** Nekre bir kelimeye sıfat olarak geldiğinde kemal manası ifade eder. زَيْدٌ رَجُلٌ أَيُّ رَجُلٍ “Zeyd adam gibi adam” gibi
- 5- **Vasle:** Nida harfi ile elif-lam lı bir kelime arasında vasle olur. يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ gibi.

Taaccüb manasında kullanılan أَيُّ edatı istifham ifade eden أَيُّ dur. Bundan dolayı biz sadece istifham için kullanılan أَيُّ edatını inceleyeceğiz.

أَيُّ edatı istifham anlamında kullanıldığında iki şeyden birinin tayinini belirtmek için kullanılır. أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَفْضَلُ “İki topluluktan hangisi daha üstün?” Cümlesinde olduğu gibi.

¹¹⁷ İbn. Manzur, رأي mad.

¹¹⁸ Bakara 2/243

¹¹⁹ İsra 17/110

¹²⁰ Araf 7/185

¹²¹ Meryem 19/69

أيّ edatı ile hem akil hem ğayri akil hem zaman hem mekan hem hal hem de sayıdan sorulabilir.¹²²

İstifham anlamında kullanılan أيّ edatı da bazen kendi hakiki manalarından çıkıp taaccüp gibi yan anlamlar ifade edebilir. İbni Manzur أيّ edatının üç usulünün olduğunu bunlar istifham taaccüp ve şart olduğunu belirtmiştir. Ayrıca أيّ edatının ya nekreye sıfat olduğunu ya da marifeye hal olduğunu söylemiştir.¹²³ Şairin bu beyti gibi;

فَأَوْمَأْتُ إِيمَاءَ خَفِيًّا لِحَبِئْرٍ   وَلِلَّهِ عَيْنًا حَبِئْرٍ أَيَّمَا قَتَى

“Habter’e hafifçe işaret ettim. Kâmil bir genç olan Habterin gözleri Allah’a aittir.(Allah sakınsın)”

Bu beyitte أيّ edatı marife olan حَبِئْرٍ için hal olduğundan dolayı mensup olmuştur.

Sibeveyh أيّ edatının sayıları tayinde ve istisnalarda kullanılamayacağını söylemiştir. Örn; عشرون أيّما رجلٍ demek ve لا أتوني إلا أيّما رجلٍ demek doğru bir ifade değildir.¹²⁴ İbn Manzur أيّ edatı taaccüp için kullanıldığında aynı zamanda şart manası ifade edemeyeceğini dolayısıyla ceza alamayacağını söyler. أيّ edatının taaccüp anlamında kullanılmasına şu şiiri örnek gösterir.

بُنَيْنَ الزَّمِي لَا، إِنَّ، لَا، إِنْ لَزِمْتِهِ   عَلَى كَثْرَةِ الْوَائِيَيْنِ، أَيُّ مَعُونٍ

“Ey Buseyne! Sürekli Hayır’a sarıl. Zira birçok iftiracı karşısında hayır’a sarılırsan, hayır ne yüce bir yardımdır.”

Araplar أيّ kelimesinin hepsini kullanırlar. Aynı zamanda أيّ kelimesini hem أيّ şeklinde müzekker hem de أيّة şeklinde müennes olarak kullanırlar. Yine أيّة kelimesini أيّان şeklinde tesniye ve أيّات şeklinde çoğul olarak kullanırlar. أيّ kelimesini zahir bir isme izafe ettiklerinde o zahir isim ister müzekker olsun ister müennes olsun ister müfred ister tesniye isterse cemi olsun onu müfred ve müzekker şekilde kullanırlar.

¹²² Atik, I, 77

¹²³ İbni Manzur, أيّ mad.

¹²⁴ Sibeveyh, *el-Kitap* II, 182

أَيُّ الْمَرْأَتَيْنِ، أَيُّ الرَّجَالِ، أَيُّ النِّسَاءِ gibi. Zamire izafe ettiklerinde ise أَيُّ kelimesini hem müzekker hem müennes olarak kullanırlar. أَيُّهُمَا ve أَيُّهُمَا gibi.¹²⁵

2.2.4.3.(كَيْفَ) Edatı ile Taaccub

Araplar bazen kelimelerin sonlarında kolaylık amaçlı kısaltma yapabilmektedirler. سوف için كَيْفَ dedikleri gibi كَيْفَ içinde كَيْ diyebilmektedirler.

على كَيْفَ تَتَّبِعُ kendisi üzerine harfî cer dahil olduğu deliline binaen isimdir. Araplar كَيْفَ كَيْفِ الْأَحْمَرِينَ şeklinde kullanmışlardır.

كَيْفَ şart ve istifham olmak üzere iki farklı şekilde kullanılır. İstifham manasında kullanıldığında durumun belirtilmesi için soru sorulmuş olur. Misal كَيْفَ أَحْمَدُ “Ahmet nasıl?” diye sorduğunda bunun cevabı ya Ahmet iyidir ya da hastadır şeklinde olur.¹²⁶

كَيْفَ ' de diğer edatlarda olduğu gibi istifham manasında kullanıldığında taaccüb gibi yan anlamlara çıkabilir. “كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ” Siz cansız (henüz yok) iken sizi diriltten (dünyaya getiren) Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda O’na döndürüleceksiniz.¹²⁷ İbni Manzur bu ayetteki كَيْفَ 'nin taaccüb ifade ettiğini belirtmektedir.¹²⁸

2.2.4.4. (مَنْ) Edatı ile Taaccub

مَنْ edatı beş farklı şekilde gelmektedir.¹²⁹

- 1- **Şart:** لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِيَّ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَى بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا
“İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır. O, kendisine Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir.”¹³⁰

¹²⁵ Azize Babtı, *el-Mucemu'l-Mufassal fi'n-Nahvi'l-Arabi*, Daru'l-Kutubi'l- İlmıyye, Beyrut, 1992. 1. Baskı, s.281

¹²⁶ Atik, *İlmu'l-Meani* s.95

¹²⁷ Bakara, 2/28

¹²⁸ İbn Manzur, *كَيْفَ* mad.

¹²⁹ İbn Hişam el-Ensari, *Muğni'l-Lebib an Kutubi'l-Ağarib*, I, 327

¹³⁰ Nisa, 4/123

- 2- **İstifham:** قَالَوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ “Şöyle derler: “Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı? Bu, Rahman’ın vaad ettiği şeydir. Peygamberler doğru söylemişler.”¹³¹
- 3- **Mevsule:** أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مِنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ “Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde etmektedir.”¹³²
- 4- **Nekre-i Mevsufe:** Kendisine رَبِّ edatı dâhil olduğunda bu şekilde kullanılır. Misal: رَبِّ مَنْ مُعْجَبٌ بِكَ (Sana sevimli olan nice kimseler vardır) Burada مَنْ edatı nekredir ancak kendisinden sonra gelen مُعْجَبٌ ile sıfatlanarak mevsufe olmuştur.
- 5- **Nekre-i Tam:** مررت بَمَنْ مُعْجَبٌ لَكَ

Bizi burada ilgilendiren مَنْ edatının istifham anlamında kullanıldığı kısımdır. مَنْ istifham için kullanıldığı vakitte kendi anlamından çıkıp taaccüp ifade edebilmektedir. مَنْ istifham manasında kullanıldığında genelde akıl sahipleri için kullanılır, akılsızlar için kullanılması ise oldukça nadirdir. مَنْ genelde karşıda ki akıl sahibinin kim olduğunu belirtmek için sorulur. Cevabında ise o kişinin kim olduğu söylenir. Misal: مَنْ هذا diye sorulduğunda buna mukabil cevap olarak هذا محمد şeklinde cevap verilir.¹³³ İmam Sekkaki مَنْ edatının bazen cinsi belirlemek için soru olarak kullanıldığını söylemiştir. Eğer birine مَنْ جبريل diye sorarsan Cebrail a.s’ in cinsini yani beşer mi olduğunu ya da Melek mi olduğunu ya da cin mi olduğunu sormuş olursun.¹³⁴

İstifham için kullanılan مَنْ bazen kendi anlamından çıkıp farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu manalar şunlardır.

- 1- **Nefy:** İbn Hişam istifham için kullanılan مَنْ edatının bazen nefy ifade edebileceğini söylemiştir. Buna örnek olarak مَنْ دَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ O'nun izni olmadan, O'nun katında kim şefaathetme yetkisine sahiptir?¹³⁵ Ayetini getirmiştir. Ona göre burada ki مَنْ edatı nefy ifade eder. Yani ayetin manası “Onun izni olmadan onun katında şefaathetcek hiçbir kimse yoktur” dur.¹³⁶

¹³¹ Yasin, 36/52

¹³² Hac, 22/18

¹³³ Atik, *İlmu'l-Meani*, s.93

¹³⁴ es-Sekkaki, *Miftahu'l-Ülum*, s.311

¹³⁵ Bakara, 2/255

¹³⁶ İbn Hişam el-Ensari, *Muğni'l-Lebib an Kutubi'l-Ağarib*, I, 327

- 2- **Taaccub:** İbn Manzur مَنْ edatının istifham için kullanıldığında bazen taaccub manası ifade ettiğini söylemiştir.¹³⁷ İmam Suyuti'de مَنْ edatının istifham için kullanıldığına Araplardan aktardığı şu sözü delil getirmiştir. سبحان الله مَنْ هو وما هو “Suphanallah bu kim ve bu ne”¹³⁸ Birçok alim'de Arapların bu sözünün taaccüp ifade ettiğini belirtmiştir.¹³⁹

2.2.4.5. (ما) Edatı İle Taaccub

ما edatı on dört farklı şekilde kullanılır.¹⁴⁰ Bunlar:

- 1- **Mevsule:** ما عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ “Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır.”¹⁴¹
- 2- **İstifham:** قَالَ مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ “Allah, “Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıyordu?” dedi.”¹⁴²
- 3- **Şart:** وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ “Siz hayır olarak ne verirsiniz, şüphesiz Allah onu bilir.”
- 4- **Nekre-i Mevsufe:** رَبِّ مَا كَرِهْتَهُ تَحَقَّقَ فِيهِ نَفْعُكَ “Nice hoşlanmadığın şeyler var ki onda senin faydana olan şeyler gerçekleşir.”
- 5- **Nekre-i Tamme:** Buna sıfatlanmamış nekre de denir genelde شيءٍ رَبِّ شَيْءٍ “Gökyüzünde öten nice canlılar vardır” رَبِّ مَا غَرَّدَ فِي الْمَسَاءِ “tevilindedir.
- 6- **Taaccub:** أُولَئِكَ الَّذِينَ اسْتَرَوْا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ bunlar hidayeti verip sapıklığı, bağışlanmayı verip azabı satın alanlardır. Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdıkları(!)¹⁴³
- 7- **Nefy:** وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ “Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi.”¹⁴⁴
- 8- **Kâffe:** إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ “Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen olur.”¹⁴⁵

¹³⁷ İbn Manzur, مَنْ mad.

¹³⁸ Sibeveyh, *el-Kitap*, II, 182

¹³⁹ Ebu Hayyan el-Endelüsi, “*İrtişafu'd-Durab min Lisani'l-Arab*”, IV, 2086

¹⁴⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vafi*, I, 352

¹⁴¹ Nahl, 16/96

¹⁴² Araf, 7/12

¹⁴³ Bakara, 2/175

¹⁴⁴ Nisa, 4/157

¹⁴⁵ Yasin, 36/82

- 9- **Zaide :** “Bir süre indirildi mi, وَإِذَا مَا أَنْزَلْتُمْ سُورَةً نَّظَرَّ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ” “Sizi bir kimse görüyor mu?” diye birbirlerine göz ederler”¹⁴⁶
- 10- **Mastariyye-i Zamaniyye:** وَأَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ “Mutlu olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedî kalmak üzere cennettedirler. Ancak Rabbinin dilemesi başka.”¹⁴⁷
- 11- **Mastariyye-i Ğayri Zamaniyye:** فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ “Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır.”¹⁴⁸
- 12- **Müheyye:** Şart manası olmayan kelimelere bitişip onlara şart manası kazandırır. (حيث) üzerine dâhil olan (ما) gibi. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin.”
- 13- **Muğayyire:** Şart edatı olan kelimelerin sonuna bitişip onları şart manasından çıkarır. (لو) üzerine dâhil olan (ما) gibi. “Eğer doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirsene!”¹⁴⁹
- 14- **Sıfatiyye:** Kendisinden önce geçen kelimeye sıfat olup ona ibhamlık kazandırır. “Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermektensekinmez.”¹⁵⁰

Tezimizin konusunu ilgilendiren ise taaccüp manasında olan istifham (ما) sıdır. (ما) Edatı şu manalarda kullanılır.¹⁵¹

- 1- Herhangi bir kelimenin açıklanması istenir. Mesela ما الكبرياء؟ diye sorulduğunda buna cevap olarak إنها العظمة verilir.
- 2- Herhangi bir kelimenin mahiyeti sorulur. Misal: ما الإنسان؟ diye sorulduğunda buna إنه حيوانٌ ناطقٌ diye cevap verilir.

İbn Manzur Ka’b bin Sa’d’ın¹⁵² şu beytini açıklarken istifham anlamında kullanılan (ما) edatının taaccüp ifade ettiğini belirtmiştir.¹⁵³

¹⁴⁶ Tevbe, 9/127

¹⁴⁷ Hud, 11/108

¹⁴⁸ Bakara, 2/10

¹⁴⁹ Hicr, 15/7

¹⁵⁰ Bakara, 2/26

¹⁵¹ Atik, *İlmu’l-Meani* s.94

هَوَتْ أُمُّهُ مَا يَبْعَثُ الصُّبْحُ غَادِيًا وَمَاذَا يُؤَدِّي اللَّيْلُ حِينَ يُؤُوبُ

“Anası çocuğunu yitirdi. Artık sabah erkenden neyi çıkarır ve gece döndüğünde neyi yerine getirir.”

İstifham anlamında kullanılan (ما) edatının taaccüp ifade ettiği örneklerden biri de şu ayeti kerimedir. “أصحاب الميمنة ما أصحاب الميمنة وأصحاب المشأمة ما أصحاب المشأمة. Ahiret mutluluğuna erenler var ya; ne mutlu kimselerdir! Kötülüğe batanlara gelince; ne mutsuz kimselerdir!”¹⁵⁴

2.2.4.6. (أنى)Edatı İle Taaccub

(أنى) edatı aşağıda ki manalar gibi birkaç farklı manaya gelebilmektedir.¹⁵⁵

- 1- كيف Manasına gelir. قَالَوْا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمَلِكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمَلِكِ مِنْهُ. “Onlar “O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız dediler.”¹⁵⁶
- 2- من أين Manasına gelir. قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا. Meryem! Bu sana nereden geldi?” derdi.¹⁵⁷
- 3- متى Manasına gelir. أَنَّى جِئْتِ؟ Ne zaman geldin sorusu gibi.

İstifham manasında olan (أنى) edatı bazen kendi manasından çıkıp mecazi olarak taaccüp manası ifade edebilmektedir. İbn Manzur, Ebu Davud el-Eyadi'nin (d.480- ö.545 h.) şu şiirini şerh ederken (أنى) edatının taaccüp ifade ettiğini belirtmiştir.

أَنَّى أُتِيحُ لَهُ حِرْبَاءُ تَنْضَبِيهِ لَا يُرْسِلُ السَّاقَ إِلَّا مُمَسِّكًا سَاقًا

Şair kararlı olan bir çobanı tendube bitkisinde yaşayan bir kertenkeleye benzetiyor Bu kertenkele oldukça azimli bir hayvandır. Şair bu çobanın bir keçiyi sevk etmesini ama

¹⁵² Ka'b bin Sa'd ğaniogullarındandır. İkinci tabaka şairlerindedir. Şiirleri lügat alimleri tarafından delil olarak kullanılmaktadır. Şiirlerinde çokça emsallerden alıntı yaptığı için kendisine Kabu'l- Emsal'de denmiştir.

¹⁵³ İbn Manzur, (أمم) mad.

¹⁵⁴ Vakıa, 56/8-9

¹⁵⁵ Ebu Yakup Yusuf b. Ebi Bekir Sekkaki, *Miftahu'l-Ulum*, şerh. Nuaym Zerzur, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983 s.313

¹⁵⁶ Bakara, 2/247

¹⁵⁷ Ali İmran, 3/37

keçinin yerinden deprenmemesini, çobanın buna nasıl muktedir olacağını taaccüp ifade ederek anlatıyor.¹⁵⁸

İstifham manasında olan **أَنَّى** edatının taaccüp ifade etmesine şu ayeti örnek verebiliriz. “Meryem, “Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi.”¹⁵⁹

Hulasa olarak şunu söyleyebiliriz ki istifham edatları bazen kendi manalarından çıkıp taaccüp manası ifade ederler. Bazen de asıl manasından tamamen çıkmayıp taaccüp manaları kendilerinde daha ağır basar. Taaccüp ifade eden istifham edatları yaygın görüşe altı tanedir ki **كَيْفَ، وَمَنْ، وَمَا، وَأَيُّ** kelimeleridir. Bazı Âlimler ise taaccüp ifade eden istifham edatlarının dört olduğu söylemişlerdir. Bunlar **كَيْفَ، وَمَنْ، وَمَا، وَأَيُّ** kelimeleridir.¹⁶⁰ İstifham ile taaccüp arasında doğal bir bağ vardır. Beha es-Subki'nin de dediği gibi “Taaccüp ile istifham arasındaki bağ sürekli. Çünkü insan bir şeyden hayrete kapıldığı zaman doğal olarak onun hakkında soru sormaya kalkışır.”¹⁶¹

2.3. Dua İle Taaccub

Araplar arasında yaygın olan taaccüp ifadelerinden biride dua şekliyle yapılan taaccüptür. Bu tür kullanımlar hem Arapların günlük konuşmalarında hem de ayetlerde geçmektedir. Bu türden kullanımları aşağıda ele alacağız.

2.3.1 Dua'nın Tanımı

Dua, terim olarak “çağırarak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” manasındaki da‘vet ve da‘vâ kelimeleri gibi masdar olup, “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz” anlamında isimdir. **دعا الميت** dendiğinde falancaya seslendi, **دعا فلاناً** dendiğinde ölüye ağıt yaktı, **دعا الله** dendiğinde ise Allah’a yalvardı anlamına gelir.¹⁶²

¹⁵⁸ İbni Manzur, (حرب) mad.

¹⁵⁹ Meryem, 19/20

¹⁶⁰ Suyuti, *Hemu'l-Hevami*, I, 92

¹⁶¹ Laşin, *el-Behau's-Subki Ve Arauhu'l-Belağiyeti Ve'n-Nakdiyye*, s.112

¹⁶² İbrahim Mustafa; Ahmed Zeyyat; Hamid Abdulkadir; Muhammed Neccar, *Elmucemu'l-Vasit*, Mektebetü's-Şuruki'd-Devliyye, 2004, 4. Baskı, s.309 (دعا) mad.

İslâm literatüründe ise Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesini ifade eder. Arapça 'da kullanıldığı edatlara göre bir kimse için hayır duada veya bedduada bulunmak manalarını da taşır.¹⁶³

Allah'a dua etmek üç şekilde gerçekleşir.¹⁶⁴

- 1- Allah'ı övmek şükretmek ve birlemek. “ دَعَوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَأَخِرُ ” “ Bunların oradaki duaları, “Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım!”, aralarındaki esenlik dilekleri, “selâm”; dualarının sonu ise, “Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur” sözleridir.”¹⁶⁵
- 2- Allah'tan af mağfiret ve ona yaklaştıracak şeyleri istemek. رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ دُرَيْتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ “Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın.”¹⁶⁶
- 3- Allah'tan dünyevi şeyler istemek. قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ “Meryem oğlu İsa, “Ey Allah'ım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısıdır” dedi.¹⁶⁷

2.3.2. Taaccüp İfade Eden Dua Kullanımları

Bir insan herhangi birinin bir fiilinden razı olduğunda ya da hoşlandığında ona hayır dua eder. Razı olmadığına ya da hoşnut olmadığına da ona beddua eder. Araplar da bir kişiden hoşlarına giden onları hayrete düşüren bir fiil gördüklerinde onlar için taaccüp ifade eden dua kalıplarını, hoşlanmadıkları bir şeyi gördüklerinde ise taaccüp ifade eden beddua kalıpları kullanırlar. Bu kalıplar bazen dış görünüşleri itibarıyla iyi bir mana ifade ediyor gibi gözükürken mecazen kötü bir mana ifade edebilmekte bazen

¹⁶³ Dia, “Dua”, mad.

¹⁶⁴ İbn Manzur, (د-ع) mad.

¹⁶⁵ Yunus, 10/10

¹⁶⁶ Bakara, 2/128

¹⁶⁷ Maide, 5/114

de bunun tersi bir durum söz konusu olabilmektedir. Bu kalıplardan en bilindik olanları tezimizde inceleyeceğiz

2.3.2.1. تَرَبْتُ يَدَاكَ

Araplar bir şeye toprak bulduğunda تَرَبْتُ الشَّيْءَ ifadesini kullanırlar. تَرَبْتُ تَرَبًا kökünden gelince toprağa saplandı, toprak yapıştı, hüsrana uğradı fakir oldu anlamına gelir. Bu manalara binaen تَرَبْتُ يَدَاكَ demek elin toprağa bulansın, hüsrana uğrayasın, fakir olasın manalarına gelmektedir.¹⁶⁸ Bazı alimler تَرَبْتُ يَدَاكَ terkibi için farklı manalar vermiştir. “Aklın zayıfladı” “İlimden mahrum oldun” gibi manalar verenler olduğu gibi bazıları da başına bir şart cümlesi takdir etmiş “eğer şunu veya bunu yapmazsan elin toprağa bulanır fakir olursun, hüsrana uğrarsın manaları vermişlerdir. Bazıları da tashif (hatalı alıntı) yapmış (تَرَبْتُ يَدَاكَ) demişlerdir.¹⁶⁹

تَرَبْتُ يَدَاكَ Terkibi bir fiil (تَرَبْتُ) bir fail (يَدَاكَ) ve bir m. İleyh (كَ) den müteşekkildir. تَرَبْتُ fiilinin sonuna bitişen ta’i te’nisi sakine ت ile ilgili belirli hükümler vardır ki burada kısaca değinmekte fayda mülhaza ediyoruz.

Ta’i te’nisi sakine iki durumda fiile bitişmesi vaciptir.

- 1- Fail zahir isim olup hakiki müennes olduğunda ve fiiliyle arası herhangi bir şeyle fasletilmediğinde ت nın fiile bitişmesi vacip olur. سَعِدَتْ امْرَأَةٌ “Kadın mutlu oldu” gibi.
- 2- Fail muttasıl zamir olup hakiki ya da mecazi bir müennese dönerse ت nın fiile bitişmesi vacip olur. الأُمُّ المتعلمة أحسنت رعاية أبنائها “Eğitilmiş anne çocuklarını yetiştirmeyi güzel yapar”

Ta’i te’nisi sakine’nin üç durumda fiile bitişip bitişmemesi eşittir.

- 1- Failin zahir isim ve hakiki müennes olmasıyla beraber fiiliyle arası fasledildiğinde. ما صاح إلا طفلة صغيرة “Sadece küçük bir kız çocuğu bağırdı” gibi. Burada fiil صَاح şeklinde de gelebilir صَاحَتْ şeklinde de gelebilir.

¹⁶⁸ İbni Manzur, (تَرَبْتُ) mad.

¹⁶⁹ Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bari*, Daru'l-Fikr, IX, 135

- 2- Fail zahir isim olup hakiki müennes olduğunda ve fiiliyle arası fasledilmediğinde ancak kendisi ile cins manası kast edilginde. نَعَمَ الْأُمُّ veya نَعَمْتُ الْأُمُّ gibi. Burada الْأُمُّ kelimesi cins olduğundan iki vecihte caizdir.
- 3- Fail zahir isim olup cemi teksir olduğunda. عَرَفَتِ الْقَوَاعِدُ طَرِيقَ السَّادِ “Yaşlı kadınlar doğru yolu buldu.” gibi.
- 4- Fail hakiki müennes olmadığında. اِمْتَلَأَتِ الْحَدِيقَةَ بِالْأَزْهَارِ “Bahçe çiçeklerle doldu” gibi.
- 5- Fail cemi müennes salim olduğunda. ذَهَبَتِ التَّلْمِيزَاتُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ “Kız öğrenciler okula gitti” gibi.¹⁷⁰

Ta’i te’nisi sakine eğer kendisinden sonra gelen kelime harekeli ise sakin olur eğer kendisinden sonra gelen kelime sakin ise esreli olur.

تَرَبَّتْ يَدَاكَ terhibinde fail mecazi müennes olduğundan ta’i te’nisi sakinenin gelip gelmemesi caizdir. Ancak Araplar arasında yaygın olan kullanım تَرَبَّتْ يَدَاكَ şeklindedir.

التَّرَابُ ve تُرْبًا لَكَ terhibinde fiilden bedel olarak iki farklı kullanım vardır. Bunlar تُرْبًا لَكَ ve التَّرَابُ kullanımlarıdır.¹⁷¹

تَرَبَّتْ يَدَاكَ “Elin toprağa bulansın” tabiri ihbari bir cümle olup inşai anlamda bir duadır. Araplar bu tabiri taaccüp esnasında kullanmışlardır. İbn Manzur efendimizin “تُنَكِّحُ الْمَرْأَةَ : لِأَرْبَعٍ : لِمَالِهَا، وَلِحَسْبِهَا، وَجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا، فَاطْفَرُ بَدَاتِ الدِّينِ تَرَبَّتْ يَدَاكَ ”Kadın, dört şeyi için nikâh edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini; sen dindar olanını seç ki, elin bereket bulsun”¹⁷² hadisi şerh ettiğinde تَرَبَّتْ يَدَاكَ tabirinin Araplar arasında dolaşan bir kullanım olduğunu, bu kelimeyi manasını düşünmeden yani manasından soyutlayarak اللَّهُ دَرُكَ manasında olduğunu söylemiştir.¹⁷³ اللَّهُ دَرُكَ gibi taaccüp ifade eden semai bir kullanımdır. İbni Manzur تَرَبَّتْ يَدَاكَ tabirinin اللَّهُ دَرُكَ manasında olduğunu söylemesi تَرَبَّتْ يَدَاكَ tabirinin taaccüp için kullanıldığına işaret eder.

¹⁷⁰ Hasan Abbas, *en-Nahvu'l-Vafi*, II, 78

¹⁷¹ İbn Manzur, (ترب) mad.

¹⁷² Muhammed b. Yusuf el-Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, Mektebetü'l-Eyman, 2003, Nikâh, Bab. 16, Hadis, 5090

¹⁷³ İbn Manzur, (ترب) mad.

Meydani'de *لَا أُمَّ لَكَ* "Vatansız kalasıca" *لَا أَرْضَ لَكَ* Arapların *تَرَبَّتْ يَدَاكَ* tabirini anlatırken "Anasız kalasıca" gibi kullanımlarında olduğu gibi manasından soyutlanmış taaccüp için kullanılan bir ifade olduğunu anlatmaktadır.¹⁷⁴

Hadisi şeriflerde bu tabir sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ve bu hadislerin hiç birinde hakiki mana yani elin toprağa bulanması değil de adeta toprak ile özdeşleşmiş mecazi olarak bereket manası kastedilmiştir. Mesela şu hadisi ele alalım. *فَقَالَتْ أُمُّ سَلِيمٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا رَأَيْتِ الْمَرْأَةَ أَنْ زَوْجَهَا جَامِعَهَا فِي الْمَنَامِ أَتَغْتَسِلُ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ تَرَبَّتْ يَدَاكِ أُمَّ سَلِيمٍ فَضَحَّتِ النِّسَاءُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ* Ümmü Selim Rasulullaha –Ey Allahın Raslulu bir kadına kocası uyksundayken cima etse o kadın gusul alır mı?-diye sorunca kadınlar gülmüş ve Ümmü Seleme'de Elin bereketlensin Ey! Ümmü Selim Rasülullah'ın yanında kadınları güldürdün der. Burada ki kullanım hiç şüphesiz Ümmü Selim'in sorusu karşılığında şaşkınlığa uğrayan Ümmü Seleme'nin verdiği tepkidir.

تَرَبَّتْ يَدَاكَ tabiri için bazıları fakir olasıca anlamında beddua demişlerdir. Bu tabir hem beddua hem de dua anlamlarına gelebilmektedir. Ancak hadisi şerifler de bu tabirin biz dua manasında kullanıldığını anlamaktayız. Mesela Efendimiz bir sabah Ebu Hazime ile karşılaşmış ona *”أَنْعِمُ صَبَاحًا تَرَبَّتْ يَدَاكَ”* Sabahın hayrola elin bereketlensin demiştir.¹⁷⁵ Bu hadisten de anlayacağımız gibi efendimiz Ebu Hazime'ye dua etmiştir. Buna bir başka örnek olarak ta Hz Enes'in *لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ سَبَّابًا، وَلَا فَحَّاشًا، وَلَا لَعَانًا، كَانَ يَقُولُ لِأَحَدِنَا عِنْدَ الْمَعْتَبَةِ: تَرَبَّ* in *جَبِيئُهُ* “Efendimiz küfretmez kötü işler yapmaz lanet etmezdi. Birimizi azarlayacağı zaman alını bereketli olsun (Alını çokça secdeye gidip toprağa bulansın anlamında) derdi.” Hadisini getirebiliriz. İbni Manzur hadisteki : *تَرَبَّ جَبِيئُهُ* ifadesinin çokça secdeye gitsin anlamında dua olduğunu söylemiştir.¹⁷⁶

2.3.2.2. قَاتَلَهُ اللَّهُ

قَاتَلَهُ fiili *القتال* mastarından türemiştir. *قتله* dendiğinde onu öldürdü anlamına gelirken *قَاتَلَهُ* dendiğinde onu öldürmeyi kastederek onunla savaştı anlamına gelir. Zira *قَاتَل* fiili mufaale babından geldiği için müşareket ifade etmektedir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Meydani, *Mecmau'l-Emsal*, I, 108

¹⁷⁵ Mecduddin Ebu's- Saadet Mubarek b. Muhammed el-Cezeri İbnu'l-Esir, *Ennihaye fi ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, tah. Tahir Er-Ravi; Mahmed et- Tanehi, Daru'l- İhyai't-Turasi'l- Arabi, Beyrut, I,184

¹⁷⁶ İbn Manzur, (ترب) mad.

¹⁷⁷ İbn Manzur, (قتل) mad.

فَاتِل fiili lafzatullah ile birlikte kullanıldığında birkaç farklı manaya gelebilmektedir. Kimilerince Allah onu öldürsün, kimilerince Allah ona lanet etsin, kimilerince Allah ona düşman olsun manalarına gelebilmektedir. İbni Manzur قَتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ Kahrolası (inkârcı) insan! Ne nankördür o!¹⁷⁸ Ayetini açıklarken قَتِلَ الْإِنْسَانُ tabirinin لَعِنَ الْإِنْسَانُ “Lanet olası insan!” demek olduğunu söylemiştir. Ona göre لَعْنَةُ اللَّهِ demek قَاتِلُهُ اللَّهُ demektir. Ayrıca İbni Manzur قَاتِلُهُ اللَّهُ tabirinin عاداهُ ona düşman olsun, hasım olsun anlamına da gelebileceğini belirtmiştir.¹⁷⁹

es-Sealibi (ö. 429/1038) efendimizin "قاتل الله اليهود" "Allah Yahudileri kahretsin"¹⁸⁰ hadisini açıklarken manasının "Allah onları helak etsin, öldürsün" olduğunu belirtmiştir. Buhari bu hadisi açıklarken لَعِنَ fiilinin قَاتِلَ manasında olduğunu söylemiştir.¹⁸¹

قَاتِلُهُ اللَّهِ terkinde meful zamiri muttasıl olduğu için faili üzerine takdim etmiştir. Mefulün üç yerde fail üzerine takdimi vaciptir.

- 1- Failde mefule dönen bir zamir olduğunda. رَكِبَ السَّيَّارَةَ صَاحِبُهُ
- 2- Meful muttasıl zamir olduğunda. قَاتِلُهُ اللَّهُ
- 3- Failden hasr manası kastedildiğinde. لَا يَنْفَعُ الْمَرْءَ إِلَّا الْعَمَلُ الْحَمِيدُ

قَاتِلُهُ اللَّهِ tabiri ile bazen zahir olan manası kastedilir. Buda Allah'ın laneti ya da hasım olmasıdır. Çoğu zaman bu tabiri kişi hasmından aciz kaldığı zaman ona kullanır. Meydani (ö. 518/1124) bu tabirin manasını şu şekilde açıklamıştır. "Onun canını Allah'tan başkası almasın."¹⁸²

İbn Manzur قَاتِلُهُ اللَّهِ tabirinin bazen kendi asıl manasından soyutlandığını تَرَبَّتْ يَدَاكَ gibi taaccüp ifade eden mecazi bir anlamda kullanıldığını belirtmiştir.¹⁸³ Bu ifade Türkçemizde de şaşkınlık anında "Allah canını alsın" kullanımına benzemektedir.

¹⁷⁸ Abese, 80/17

¹⁷⁹ İbn Manzur, (قتل) mad.

¹⁸⁰ el-Buhari, Buyu', Bab, 103 Hadis, 2223 s.452

¹⁸¹ el-Buhari, Buyu', Bab, 103 Hadis, 2223 s.452

¹⁸² el-Meydani Ebu'l- Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim en-Nesaburi, *Mecmau'l-Emsal*, tah. Said el-Liham, Daru'l- Fikr, Beyrut, 2002, II, 328

¹⁸³ İbn Manzur (قتل) mad. XI, 549

Ayrıca İbn Manzur şairin şu şiirini açıklarken هَوَتْ أُمُّهُ tabirinin de tıpkı قَاتَلَهُ اللهُ gibi taaccüp ifade eden bir kullanım olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁴

هَوَتْ أُمُّهُ مَا يَبْعَثُ الصُّبْحُ غَادِيًا وَمَاذَا يُؤَدِّي اللَّيْلُ حِينَ يُؤُوبُ

“Anası kendisini yitiresice. Artık sabah erkenden neyi çıkaracak. Ve gece döndüğünde neyi yerine getirecek.”

Bazı ulemaların قَاتَلَهُ اللهُ tabirinin taaccüp ifade ettiğini söylemleri de İbni Manzur’un düşüncesini desteklemektedir. Mesela Ebu Ali el-Fârisî (ö. 377/987) şairin şu şiirini açıklarken مَا هُوَ عَائِلُهُ tabirinin beddua için kullanıldığını tıpkı قَاتَلَهُ اللهُ tabiri gibi taaccüp ifade ettiğini belirtmiştir.¹⁸⁵

خَذَى مِثْلَ خَذِي الْفَالِجِي يَنْوَشُنِي بِسَدْوٍ يَدِّيهِ عَيْلٍ مَا هُوَ عَائِلُهُ

“Felçli gibi bastonuna yaslanarak hızlıca yürüdü. Elini uzatıp benden istiyor. Derdine yenik düşün!”

Razi taaccüp ifade eden semai fiilleri saydığı aralarında قَاتَلَهُ اللهُ tabirini de saymıştır. Bu fiillerin taaccüp ifade etmek için oluşturulmadıklarını ancak daha sonra bu manayı kazandıklarını belirtmiştir.¹⁸⁶ Muhammed Simmavi (لا أم له) “anasız kalasica” tabirinin zahir manasının kötülecek olduğunu ama bazı yerlerde tıpkı قَاتَلَهُ اللهُ tabiri gibi taaccüp ifade ettiğini belirtmiştir.¹⁸⁷ Muhammed Simmavi bunu söylerken قَاتَلَهُ اللهُ tabirinin taaccüp ifade ettiğini belirtmektedir. ez-Zemahşeri’de şu ayeti açıklarken قَاتَلَهُمُ اللهُ أَنَّى قَاتَلَهُمُ اللهُ ifadesinin aslında şu manayı ifade ettiğini söylemektedir. “O kötü söylemleri yüzünden (Yahudilerin Uzeyr Allah’ın oğludur demeleri Hristiyanların da Mesih Allah’ın oğludur demeleri) onlara bir taaccüp sonucu olarak قَاتَلَهُمُ اللهُ denmesine müstahak oldular. قَاتَلَهُمُ اللهُ demek مَا أَعْجَبَ فِعْلُهُمْ demektir.¹⁸⁹

¹⁸⁴ İbn Manzur (أمم). mad. XII, 30

¹⁸⁵ Ebu Ali el-Farisi, *el-Mesailu'l-Basriyyat*, Matbaatu'l-Medeni, Kahire, 1885, II, 742

¹⁸⁶ el-İstirbazi, *Şerhu'l-Kaḫfiye*, IV, 228

¹⁸⁷ Muhammed Semmavi, *el-Mevsuatu'l-Arabiyye fi'l-Elfazi'z-Ziddiyye ve's-Şezarati'l-Luğaviyye*, Daru'l-Adab, Beyrut, 1989, c.2 s.193

¹⁸⁸ Tevbe, 9/30

¹⁸⁹ Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud bin Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf an hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevil*, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, 1987, 3. Baskı, II, 185

2.3.2.3. أَرَبٌ مَا لَهُ

أَرَبٌ مَا لَهُ şeklinde dördüncü baktan gelen bir fiildir. أَرَبٌ الرَّجُلِ اليه Adam bir şeye ihtiyaç duydu, أَرَبٌ الدَّهْرُ zaman sıkıntılı oldu, أَرَبٌ فِي ذَلِكَ الْأَمْرِ işte son noktasına, son sınırına erişti, demektir.¹⁹⁰ أَرَبٌ tam ve eksiksiz organ demektir. أَرَبٌ عُضْوُهُ organı düştü yada koptu demektir.¹⁹¹ أَرَبٌ مَا لَهُ adam organını düşürdü kaybetti demektir.¹⁹¹ أَرَبٌ مَا لَهُ beddua anlamında kullanılan bir taaccüp ifadesidir. İbni Manzur şu hadisi açıklarken أَرَبٌ مَا لَهُ ifadesinin dört farklı manaya geldiği söylemektedir. أَرَبٌ مَا لَهُ "Efendimiz sohbet verirken bir adam atılıp bir şey söyledi. Etraftakiler ona (susması) için bağırdılar. Efendimizde bırakın adamı. Bir ihtiyacı vardır. Başka nesi olacak dedi."¹⁹²

- 1- Birinci mana: أَرَبٌ burada ihtiyaç duydu anlamındadır. Buna göre mana "Bir şeye ihtiyaç duydu. Başka nesi olacak." Olur.
- 2- İkinci mana: أَرَبٌ burada organı düştü ya da yaralandı anlamındadır. Bu manaya göre "Onun organı kopmuştur ya da yaralanmıştır. Bırakın konuşsun ne ihtiyacı var.
- 3- Üçüncü mana: أَرَبٌ مَا لَهُ burada uzvu kopsun anlamındadır. Ancak tıpkı فَاتَلَّهُ اللَّهُ tabirinde olduğu gibi kendi manasından soyutlanmış ve taaccüp ifade eden bir kalıp haline dönüşmüştür. Buna göre mana şöyle olur. Efendimiz adamın bu soru sorma hırsını görünce şaşkınlığa kapıldı ve şöyle dedi. "Uzvu kopasınca. Bırakın söylesin ne ihtiyacı var"
- 4- Dördüncü mana: أَرَبٌ مَا لَهُ burada uzvu kopsun anlamında bedduadır. Ancak burada hakiki mana kastedilmiştir. Efendimiz soran kişide ki bu hırsı görünce beşeri yönü galip gelmişse ona beddua etmiştir. Zira efendimiz başka bir hadisinde kendisi hakkında "اللَّهُمَّ ! إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ. فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ سَبَيْتُهُ، أَوْ لَعْنْتُهُ، أَوْ جَلَدْتُهُ. فَاجْعَلْهَا لَهُ زَكَاةً وَرَحْمَةً" "Allah'ım bende bir beşerim. Müslümanlardan kime kötü bir laf edersem, ya da lanet edersem ya da vurursam sen bunu onun için bir arınma ve bir rahmet kıl" demiştir.¹⁹³

¹⁹⁰ İbn Manzur, (أَرَبٌ). Mad. c.1 s. 208

¹⁹¹ İbn Manzur, (أَرَبٌ). Mad. c.1 s. 208

¹⁹² el-Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, Edep, bab.10, hadis.5583, s.1237

¹⁹³ el-Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, Dar'u İhyai't- Tusai'l- Arabi, Beyrut, hadis no.2601

İbni Manzur hadiste ki أَرَبٌ مَالُهُ ibaresindeki أَرَبٌ kelimesinin üç farklı şekilde rivayet edildiğini belirtmiştir.

- 1- أَرَبٌ Şeklinde: Aynul fiilinin kesrası ve lamul fiilinin fethası ile dördüncü baktan gelir. Bu durumda أَرَبٌ fiili ya uzuvları kopsun anlamında bedduadır ya da bir şeye ihtiyaç duydu anlamındadır.
- 2- أَرَبٌ Şeklinde: جَمَلٌ vezninden gelir. أَرَبٌ burada ihtiyaç demektir. مَا azlığı ifade eden zait bir edattır. Bu durumda mana “Onun az bir ihtiyacı vardır.”
- 3- أَرَبٌ Şeklinde: كَتِفٌ vezninden gelir. أَرَبٌ mahir usta demektir. Mahzuf olan هُو mübtedasının haberi olur. Bu durumda mana “O mahir bir kişidir. Onun ne sıkıntısı, ne ihtiyacı var” olur.

İbni Manzur أَرَبٌ مَالُهُ ifadesinin tıpkı قَاتَلَهُ اللهُ ibaresinde olduğu gibi kendi manasından çıkıp taaccüp anlamında kullanılan bir tabir olduğunu Araplar bunu kullanırken manasının gerçekleşmesini murat etmediklerini söylemiştir.¹⁹⁴

Askalani yukardaki hadisin açıklamasında hadiste ki أَرَبٌ kelimesinin ya faul fiilinin fethası aynul fiilinin kesrası ve lamul fiilinin fethası ile fiili mazi sığasıyla geldiğini ya da أَرَبٌ şeklinde geldiğini belirtmiştir. Eğer أَرَبٌ'den gelirse fiil mahir oldu anlamındadır. Efendimiz onun bu kıvrak zekâsına ihtiyacı giderme konusunda ki beceresine hayret etmiş “O ihtiyacını giderme konusunda mahir oldu. Ne sıkıntısı var demiştir.” Eğer أَرَبٌ'den gelirse قَاتَلَهُ اللهُ ibaresinde olduğu gibi hakiki manası olan “uzvu kopsun” dan soyutlanıp taaccüp anlamında kullanılan bir ifadeye dönmüştür.¹⁹⁵

2.3.2.4. عَفْرَى, حَلْقَى, حَمَشَى

Bu kelimeler ile yapılan taaccübü anlatmaya başlamadan evvel be kelimelerin anlamlarını teker teker ele alalım.

- 1- عَفْرَى, حَمَشَى ve حَلْقَى şeklinde üç halde gelir. Kısır olmak demektir. Hamile olamayan kadına العاقِرُ denilir. Bir arazi için kullanıldığında ürün vermeyen ot bitirmeyen anlamına gelir. عَفْرَةُ dendiğinde onu yaraladı anlamına gelir. عَفْرَةُ الفرسِ

¹⁹⁴ İbn Manzur, (أَرَبٌ). Mad. c.1 s. 208

¹⁹⁵ Askalani, *Fethu'l-Bari*, III,264

dendiğinde atın ayağını kesti anlamına gelir. *العُقْرَى* kelimesinin hayız gören kadına söylendiği de aktarılmıştır.¹⁹⁶

- 2- **حَلْقَى**: *حَلْقَى* bir manası yemeğin ya da içeceğin boğazdan rahatlıkla geçmesidir. Diğer bir manası da kadına kocasının ölmesi ve bundan dolayı da saçlarını kesmesi için beddua etmektir. Araplar arasında kocalarını yitiren kadınların saçlarını yolmaları yaygın bir adettir. Bundan dolayı bazen kadınlara *أوجع الله حلقها* şeklinde de beddua edilmiştir. *الحَلْقُ* tıraş olmak demektir. Aynı zamanda uğursuzluk anlamına da gelir.¹⁹⁷
- 3- **خَمَشَى**: *الخَمْش* yüzdeki kesik izidir. Daha sonradan bedendeki bütün kesik, yarık izleri için kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹⁸ *el-Kamusu'l-Muhit* sahibi *خَمْشٌ وَجْهَهُ يَخْمَشُهُ* şeklinde birinci babtan gelip onun yüzünü yardı, tokatladı, yaraladı veya yüzünden bir parça kopardı anlamına gelmektedir.¹⁹⁹

Bu üç kelimenin hepsi taaccubu ifade eden kelimelerdir. Ezheri (ö.370/980) bu kelimelerin hayrete düşüren, şaşkınlık veren olaylar karşısında kullanıldığını belirtmiştir. Bu görüşüne şairin şu şiirini delil getirmiştir.²⁰⁰

أَلَا قَوْمِي أُولُو عَقْرَى وَحَلْقَى   لَمَّا لَاقَتْ سَلَامَانَ بْنَ غَنَمٍ

“Şair kavminin erkeklerinin çok savaşıp ta öldüğünden kadınlarında üzüntülerinden dolayı yüzlerini tırmalamasından saçlarını yolmalarından kinaye olarak taaccüp ifade eden bir şekilde “Kavmin yüzleri yaralı saçları yolunmuş kadınlara sahiptir.” demiştir.

Esmâi'ye göre bu üç kelime ile bir arada taaccüp yapılabilmektedir. Ancak bunun bir örneğine rastlanılmamıştır. Ancak *عَقْرَى* ve *حَلْقَى* kelimelerinin bir arada kullanımı oldukça yaygındır. Efendimizin şu hadisinde olduğu gibi.

حَاضَتْ صَفِيَّةُ لَيْلَةَ النَّفْرِ، فَقَالَتْ: مَا أُرَانِي حَابِسَتَكُمْ، قَالَ النَّبِيُّ: عَقْرَى حَلْقَى، أَطَافَتْ يَوْمَ النَّحْرِ. قِيلَ: نَعَمْ، قَالَ:

فَانْفِرِي

¹⁹⁶ İbn Manzur, *عَقْرَى* mad.

¹⁹⁷ İbn Manzur, *حَلْقَى* mad.

¹⁹⁸ İbn Manzur, *الخَمْش* mad.

¹⁹⁹ el-Firuz Abadi Mecduddin Muhammed b. Yakup, *el-Kamusu'l-Muhit*, Daru'l- Ceyl *الخَمْش* mad.

²⁰⁰ el-Ezheri Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-ğa*, tah. Abdusselam Serhan, Daru'l-Mısriyye, *حَلْقَى* mad.

(Mü'minlerin annesi) Safiyye şöyle dedi: Ben de âdetimi görmüş olduğumdan, kendimi muhakkak insanları yollarından alı koyucu sanıyordum.(Yani beni de bekleyeceklerini sanıyordum.) Rasûlullah:

— "Ey yüzü yaralı ve saçı yolunmuş kadın! Sen nahr gününde veda tavafını yapmadın mı?" dedi.

Safiyye devamla dedi ki: Ben de:

— Evet, yaptım, diye cevâb verdim. Bunun üzerine Rasûlullah:

— "Be's yoktur (veda tavafı hayızlıdan düşmüştür), haydi yollan!" buyurdu.²⁰¹

Burada efendimizin Safiye için kullandığı ifade tamamen manasından soyutlanmış sırf taaccüp için kullanılan bir ifadedir. Yoksa gerçekte Safiye annemizin ne yüzü yaralı ne de saçları yolunmuştu.

عَفْرَى kelimesi tek başına da taaccüp için kullanılır. Konuşmaya başlayan bir çocuğa annesinin verdiği bu tepki gibi; عَفْرَى! أَوْ كَانَ هَذَا مِنْهُ ، “Vay (yüzü yaralı demek ama bu manadan soyutlanmıştır) bu lafi o mu söyledi”²⁰²

حَلَقَى kelimesi de tek başına taaccüp ifade etmek için kullanılabilir. Efendimizin şu hadisinde olduğu gibi;

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ذَاتَ يَوْمٍ لِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: يَا فُلَانُ، زَوَّجْنِي ابْنَتَكَ، قَالَ: نَعَمْ. وَنِعْمَةُ عَيْنٍ، قَالَ: إِنِّي لَسْتُ لِنَفْسِي أُرِيدُهَا، قَالَ: فَمَنْ؟ قَالَ: لَجُلَيْبِيبٍ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، حَتَّى أَسْتَأْمَرَ أُمَّهَا، فَأَتَاهَا فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ يَخْطُبُ ابْنَتَكَ، قَالَتْ: نَعَمْ، وَنِعْمَةُ عَيْنٍ، فَزَوَّجَ رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ لِنَفْسِهِ يَرِيدُهَا، قَالَتْ: فَمَنْ؟ قَالَ: لَجُلَيْبِيبٍ، قَالَتْ: حَلَقَى الْجُلَيْبِيبِ إِنَّهُ لَا لِعَمْرُ اللَّهِ لَا نُزَوِّجُ جُلَيْبِيبًا

“Efendimiz bir gün Ensar’dan bir adama; Beni kızınla evlendir dedi. Adam evet, gözümüz aydın olsun dedi. Efendimiz ben kızını kendim için istemiyorum dedi. Adam peki kimin için istiyorsun dedi. Efendimiz Cüleybib için istiyorum dedi. Adam annesine bir danışayım dedi. Adam hanımına Rasulullah senin kızını istiyor dedi. Hanımı tamam olur gözümüz aydın olsun onu Rasulullah ile evlendir dedi. Adam efendimiz kendisi

²⁰¹ el-Buhari, hac, 34, s.325

²⁰² İbn Esir, *en-Nihaye fi Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, I, 428

için istemiyor deyince kadın peki kimin için istiyor dedi. Cüleybib için istiyor dedi. “Saçım yoluna Cüleybib için mi? Hayır, ben kabul etmiyorum. Allah’a yemin olsun Cüleybib ile evlendirme dedi”²⁰³

Ebu Ubeyd عَفْرَى ve حَلَقَى kelimelerinin عَفْرًا حَلَقًا şeklinde tenvinli olduklarını çünkü bunların عَفَرَ ve حَلَقَ fiillerinin mastarı olduklarını ancak ehli hadisin bunları عَفْرَى ve حَلَقَى şeklinde rivayet ettiklerini belirtmiştir.²⁰⁴ İbni Esir lügat açısından bunların tenvinli olduklarını bilinmektedir. Zira bunlar fiileri hazfedilmiş mefulü mutlaklardır. عَفْرَى ve حَلَقَى aslında عَفَرَها الله عَفْرًا وحَلَقَهَا حَلَقًا şeklinde idi demiştir.²⁰⁵ Kamus sahibi de عَفْرَى ve حَلَقَى kelimelerinin tenvinsiz gelmesi ya çok azdır ya da hadisçilerin hatasıdır demiştir.²⁰⁶

2.3.2.5. رَمَى اللهُ عَيْنَهَا بِالْقَدَى

Bu terkinin manasını vermeden önce terkinin oluşturan iki ana kelime olan رَمَى fiilini ve الْقَدَى isminin manalarını verelim.

رَمَى fiili attı anlamındadır. رميت الشيء من يدي dediğinde falanca şeyi ellerimden attım demiş olursun. Ayrıca رَمَى fiili قَذَفَ (fırlattı) fiilinin anlamına da gelebilmektedir. İster قَذَفَ fiili hakiki manasında olsun رمى فلانٌ فلاناً بحجر (falancası falancasına taş fırlattı) gibi ister قَذَفَ fiili mecazi anlamında olsun رمى فلانٌ فلاناً بأمر قبيح (falancası falancasına çok çirkin bir iftira attı) gibi. رَمَى fiili قَذَفَ fiilinin her iki manasında da, yani hem hakiki manasında hem mecazi manasında kullanılabilir.²⁰⁷

الْقَدَى kelimesi göze batan, göze giren her şey için kullanılan bir isimdir. Göze giren şeyler ister su olsun ister toz olsun ister kir olsun ister çubuk parçası olsun fark etmez. Çoğulu قَدَائٍ ve قَدِيٌّ şeklinde gelir. Ayrıca الْقَدَى kelimesinin de قَدَاةٍ kelimesinin çoğulu olduğu söylenmiştir.²⁰⁸

Geçen bilgilerden yola çıkarak رَمَى اللهُ عَيْنَهَا بِالْقَدَى terkinin Allah gözüne toprak, çubuk toz gibi şeyler fırlattı anlamına gelir. Ancak bu ifade hernekadar ihbari olsada inşai mana kastedilmiştir. Yani Allah gözüne fırlatsın, soksun manasındadır. İbni Manzur

²⁰³ Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybani, *Müsned'i Ahmed*, tah. Şuayb el-Arnabud, Müessesetü'r- Risale, Beyrut, 2001, hadis, 20315

²⁰⁴ el-Meydani, *Mecmeu'l-Emsal*, II, 43

²⁰⁵ İbn Esir, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, I, 428

²⁰⁶ el-Firuz Abadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, حَلَقَ mad.

²⁰⁷ İbn Manzur, الْقَدَى mad.

²⁰⁸ el-Firuz Abadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, الْقَدَى mad.

gibi ifadelerin beddua anlamında olduğunu söylemiştir.²⁰⁹ Nabîğa'nı şu şiirinde olduğu gibi,²¹⁰

فُعُودًا لَدَى أَبْيَاتِهِمْ يَثْمُدُونَهَا رَمَى اللهُ فِي تِلْكَ الْأُنُوفِ الْكَوَانِعِ

“Evlerinin yanında (tembel tembel) oturup yağlanıyorlar. Allah O yüzlere yapışan burunlarını helak etsin.”

Ancak رَمَى اللهُ فِي عَيْنِهَا بِالْقَدَى ifadesi bazen beddua manasından soyutlanıp taaccüp için kullanılan bir tabire dönüşmektedir. Şairin şu şiiri gibi:

رَمَى اللهُ فِي عَيْنِي بُنْيَنَةً بِالْقَدَى وَفِي الْعُرِّ مِنْ أَنْبِيَائِهَا بِالْقَوَادِحِ

“Allah Buseyne'nin gözüne bir şey soksun. Onun kavminin ileri gelenlerini de helak etsin.” Buseyne'nin kavminin ileri gelenleri şairin Buseyne'yi ziyaret etmesini engelliyorlardı.

İbni Manzur burada ki رَمَى اللهُ فِي عَيْنِي بُنْيَنَةً بِالْقَدَى ifadesinin سَبْحَانَ اللهِ مَا أَحْسَنَ عَيْنَهَا ifadesinin (Subhanallah gözleri ne kadar güzel) demek olduğunu (Allah onun canını alsın ne kadar cesur) ifadesi gibi olup kendi manasından yani beddua manasından soyutlandığını söylemiştir.²¹¹ İbni Manzur'un bu ifadelerinden anlıyoruz ki رَمَى اللهُ فِي عَيْنِي بُنْيَنَةً بِالْقَدَى ifadesi taaccüp ifade eden bir kullanımdır.

2.3.2.6. لَا عُدَّ مِنْ نَفْرِهِ

الْكَفْرِ kelimesi on kişiye kadar olan guruba verilen attır. Çoğulu أَنْفَارٌ dur. Bu on kişinin altında ki gurup erkeklerden meydana gelen guruptur. Kadınlar kastedilmez. Çünkü bu kelime savaşla özdeşleşmiştir. Savaşmakta erkeklere ait bir eylemdir.²¹²

لَا عُدَّ مِنْ نَفْرِهِ ise geçen manaya binaen, kimden bahsediliyorsa yani bu tabir kim için kullanılıyorsa, onun için “Savaşacak erkelerden olmasın” diye beddua edilmiştir.

²⁰⁹ İbn Manzur, رمى mad.

²¹⁰ Nabîğa, Ziyad b. Muaviye, *Divanu'n-Nabiğatu'z-Zibyani Beyrut*, şerh. Abbas Abdussettar, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s.93

²¹¹ İbn Manzur, نيب mad.

²¹² İbn Manzur, الْكَفْرُ mad.

Meydani bu tabiri açıklarken; bir kişi hakkında bu ifade kullanıldığında o kişi için “Allah bunun canını alsın da onlardan sayılmasın” anlamına geldiğini belirtmiştir.²¹³

فَهُوَ لَا تَنْمِي رَمِيَّتُهُ لَا عُدَّ مِنْ نَفْرِهِ tabiri beddua anlamında kullanılan bir ifade olmasıyla beraber kimi zaman bu manadan soyutlanıp taaccüp için kullanılabilir. Şairin şu şiiri gibi:

فَهُوَ لَا تَنْمِي رَمِيَّتُهُ مَا لَهُ؟ لَا عُدَّ مِنْ نَفْرِهِ

“Onun vurduğu hayvan namı²¹⁴ olmaz. Vay be ona. O kavminin savaşçılarından olmasın”

İbn Manzur İmru’l-Kays’ın bu şiirini açıklarken; şairin hem adamı övüp hem de ona beddua etmesi düşünülemez. Bu tıpkı senin hoşuna gidecek bir işi yapan birine مَا لَهُ قَاتَلَهُ demen gibidir. Oysa sen bu ifaden ile ona beddua etmemektesin. Bu gibi tabirler yani قَاتَلَهُ اللهُ, أَخْزَاهُ اللهُ gibi ifadeler gerçek manalarından soyutlanıp taaccüp ifade eden manalardır. Demiştir.²¹⁵

Meydani’de yukarda ki şiiri açıklarken لَا عُدَّ مِنْ نَفْرِهِ tabirinin dua manasında olup bazen dua manasından soyutlanıp taaccüp ifade etmek için kullanıldığını söylemiştir. Bu ifadenin قَاتَلَهُ اللهُ tabiri gibi bazen kendi manasından soyutlanıp medh için kullanılabileceğini söylemiştir.²¹⁶ İbni Sikkit لَا عُدَّ مِنْ نَفْرِهِ tabirinin beddua olmadığını bir taaccüp ifadesi olduğunu söylemiştir.²¹⁷

2.3.2.7. هَوَتْ أُمُّهُ

هَوَتْ أُمُّهُ tabiri; kimisi anası öldü²¹⁸, kimisi anası çocuğunu yitirdi²¹⁹ demiştir. Bu manaların hepsi de zem ifade etmektedir. هَوَتْ أُمُّهُ tabiri hernekadar hakiki manası kötü olsa da kendi hakiki manasından soyutlanıp medh ve taaccüp için kullanılmaktadır. Meydani هَوَتْ أُمُّهُ tabirinin bir beddua olduğunu ancak bununla gerçek mana kastedilmediğini taaccüp ve medh esnasında kullanıldığını söylemektedir.²²⁰ Bu tabirin

²¹³ el-Meydani, *Mecmeu'l-Emsal*, II, 328

²¹⁴ Nami olmak: Hayvan vurulup kaçıp gittiğinde ve bir yerde yarasından dolayı öldüğünde hayvan namı oldu denir.

²¹⁵ İbn Manzur, النَّفْرُ mad.

²¹⁶ el-Meydani, *Mecmeu'l-Emsal*, II, 328

²¹⁷ İbnu's-Sikkit, Yakub b. İshak, *el-Elfaz*, Mektebetu'l-Lubnan, Beyrut, 1998, s.91

²¹⁸ İbn Manzur, هَوِيَ mad.

²¹⁹ İbnu's-Sikkit, Yakup b. İshak, *el-Elfaz*, s.427

²²⁰ el-Meydani, *Mecmeu'l-Emsal*, II, 460

medh için kullanıldığını Ka'b bin Sa'd'ın ölen kardeşi hakkında ağıt yakarken onu methederek söylediği şu şiir desteklemektedir.

هَوَتْ أُمُّهُ مَا يَبْعَثُ الصُّبْحُ غَايِبًا وَمَاذَا يُؤَدِّي اللَّيْلُ حِينَ يُؤُوبُ

“Anasız kalasıca. Artık sabah erkenden neyi çıkaracak.(Yani sabah ne olursa olsun onun derdini sıkıntısını hiç bir şey gideremez.) Ve gece döndüğünde neyi yerine getirecek. (Yani istediği kadar gece olsun acısından ıstırabından yatamayacak”

İbn Manzur bu beyitteki هَوَتْ أُمُّهُ tabirinin taaccüp için kullanıldığını belirtmiştir.²²¹ Meydani'de bu tabirin taaccüp ifade ettiğini, Arapların bazen birine beddua ifadeleri kullanıp aslında ona dua etmeyi kastettiklerini söylemiştir.²²² Bu gibi lafızlara Arapçada “ezdad” denmektedir. Yani bir lafzın iki farklı zıt manayı ifade edebilmesidir.²²³

Ebu Ubeyd Arapçada لا أَبَ لَكَ, لا أُمَّ لَكَ ve هَوَتْ أُمُّهُ gibi bazı lafızların olduğunu bu lafızların görünümüleri itibarıyla zem ifade ettiklerini ama asıl manalarının medh olduğunu belirtmiştir.

2.3.2.8. أَخْزَاهُ اللَّهُ

أَخْزَاهُ اللَّهُ sözlükte kötülük, alçaklık veya rezillik anlamlarına gelmektedir. أَخْزَاهُ اللَّهُ ise “Allah onu rezil etsin, alçaltsın” anlamına gelir. Bütün manaların hepsi kişi hakkında kötülük dilemektir.²²⁴

Bu beddua ifadesi de önceki kalıplarda olduğu gibi bazen kendi manasından soyutlanıp taaccüp ve medh ifade etmek için gelir. İbni Manzur Araplar arasında bazen bir adam güzel bir iş yaptığında “ما لهُ أَخْزَاهُ اللَّهُ” ifadesini kullanırlar. Bazen de bu ifadeyi ما لهُ olmadan sadece أَخْزَاهُ اللَّهُ şeklinde kullanırlar.²²⁵ Araplar bazen güzel bir söz duyduklarında “أخزى الله قائله ما أشعره” Allah bu şiiri söyleyeni alçaltsın. Ne güzel söylemiş!”²²⁶ Derler.

²²¹ İbn Manzur, النَّفْرُ mad.

²²² el-Meydani, *Mecmeu'l-Emsal*, II, 460

²²³ İbnu'l-Enbari Ebu Bekir Muhammed b. Kasım, *Ezdzad*, tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetu'l- Mısriyye, Beyrut, 1987, s.78

²²⁴ İbn Manzur, خزا mad.

²²⁵ İbn Manzur, خزا mad.

²²⁶ İbn Manzur, خزا mad.

Muhammed Semmavi *فَاتْلُهُ اللهُ مَا أَشْجَعُهُ، وَأَخْزَاهُ اللهُ مَا أَظْفَرَهُ* لا أمَّ لك ifadesinin olduğu gibi görünümü zem olan ama asıl manası medh olan taaccüp ifadeleri olduğunu belirtmiştir.²²⁷

2.3.2.9. هَيْئَةُ أُمِّهِ

هَيْئَةُ أُمِّهِ kelimesi ananın çocuğunu yitirmesidir. هَيْئَةُ أُمِّهِ demek annesi çocuğunu yitirdi demektir.²²⁸ Bu tabir beddua anlamında kullanılan bir tabirdir. Anası onu yitirsin anlamındadır. Meydani bu tabirin beddua olduğunu söylemiştir.²²⁹

İbni Manzur bu tabirin gerçek manasından soyutlanıp taaccüp ve medh için kullanıldığını söylemiştir.²³⁰ Bu tezini desteklemek için Hz. Ömer'in şu sözünü delil olarak getirmiştir.

أغار الخيل فأدركت العرب وتأخرت البراذين فقام ابن المنذر الوادعي فقال: لا أجعل ما أدرك كما لم يدرك فبلغ ذلك عمر فقال: هبنت الوادعي أمه لقد أذكرت أمضوها على ما قال فكان أول من أسهم للبراذين دون سهام العرب

“Atlılar Şam’a baskın düzenledi. Atlı birlikler aynı günde yetişti ancak katır üzerindeki ertesi günün kuşluk vaktin de yetişti. İbni Münzir el-Vadii kalkıp “Ben yetişenler ile yetişmeyenlerin ganimetten alacağı payı bir tutmam dedi. Bu haber Hz. Ömer’e ulaşınca “Anası Vadii’yi yitire. Ben tezekkür ettim. Vadiinin hükmünü uygulayın” dedi. Böylece Vadii katırlara atlardan az pay veren ilk kişi oldu.²³¹ Bu olaydan anlayacağımız üzere Hz. Ömer Vadii’ye beddua etmemiş aksine verdiği hükmü beğenmiş ve onu methetmiştir.

2.3.2.10. وَيْلٌ لَكَ ve Benzeri İfadeler

وَيْلٌ لَكَ kelimesi; hüznün, helak, zorluk, cehennemde bir vadi veya cehennemde bir kapısı gibi anlamlara gelmektedir. Bu tabir beddua amaçlı kullanılan bir tabirdir. وَيْلٌ لَكَ، وَيْلٌ لَهُ gibi tabirler kullanılır. Veyl kelimesinin bütün manaları kötüdür.²³²

²²⁷ Muhammed Semmavi, *el-Mevsuatu'l-Arabiyye fi'l-Elfazi'z-Ziddiyye ve's-Şezerati'l-Luğaviyye* c.2 s.193

²²⁸ İbn Manzur, هَيْئَةُ أُمِّهِ mad.

²²⁹ el-Meydani, “Mecmeu'l-Emsal”, II, 478

²³⁰ İbn Manzur, هَيْئَةُ أُمِّهِ mad.

²³¹ İbnu'l-Esir, *en-Nihaye fi ğaribi'l-Hadisi ve'l-Eser*, I, 185

²³² Zebidi, *Tacu'l-Arus*, وَيْلٌ mad.

Bu tabirde gerçek manasından soyutlanıp taaccüp ifade eden kelimeler gibidir. Şairin şu şiiri gibi;

فَوَيْلٌ لِّبَيْرٍ جَرَّ شَعْلًا عَلَى الْحَصَى فَوْقَ مَا بَزَّ هُنَالِكَ ضَائِعٌ

“Şa’l’in (teabbeda şerran denen adamın lakabıdır. Boyu çok kısa olduğu için kendisine bu lakap verilmiştir.) taşlar üzerinde sürükleyerek çektiği kılıca yazıklar olsun. O kılıcın bu taşlıklar üzerinde açtığı yarıklar kayboldu.”

İbn Manzur bu şiirde, şairin Kısa boyuyla kılıcı yerden sürükleyerek götüren Teabbeda Şerran’a hayret ederek bu şiiri söylediğini belirtmiştir.²³³

Bazen de bir beddua ifadesi olarak "Anana veyl olsun" denmektedir. Bu kelime iki şekilde kullanılmıştır. وَيْلٌ şeklinde اللام harfinin zammesi ile ve وَيْلٌ şeklinde اللام harfinin kesrası ile okunmuştur. وَيْلٌ şeklinde okunmasına örnek şu şiirdir.

وَيْلٌ لِّرَجُلٍ يَأْتِي غَيْبًا إِذَا تَجَرَّدَ لَا خَالَ بَخْلٌ

“ Aldatan adamın anasına yazıklar olsun. Tek kalınca cimri bir dayısı kalmayacak”²³⁴

وَيْلٌ şeklinde okunmasına ise örnek efendimizin şu hadisidir. "وَيْلٌ مِسْعَرٍ حَرْبٍ"²³⁵

وَيْلٌ kelimesi aslında وَيْلٌ أُمَّ şeklinde idi. Sonra أُمَّ kelimesinde ki hemze yaygın kullanımdan dolayı hafzedildi. Daha sonra وَيْلٌ kelimesindeki اللام harfi أُمَّ kelimesinde ki hemzeye uysun diye kesralandı. Ya da olduğu hal üzere bırakıldı. وَيْلٌ kelimesinin aslının وَيْلٌ لِّأُمَّ olduğu da rivayet edilmiştir. وَيْلٌ kelimesindeki اللام harfi ile وَيْلٌ لِّأُمَّ kelimesindeki hemze hafzedildi وَيْلٌ şeklinde kaldı.²³⁶ وَيْلٌ kelimesi elif-lam ile gelebildiği gibi elif-lam’sız tenvin ile de gelebilmektedir. وَيْلٌ لِّزَيْدٍ، وَالْوَيْلُ لَهُ gibi.

وَيْلٌ kelimesi beddua olup bazen hakiki manasından çıkıp medih ifade eden taaccüp kalıbına dönüşebilmektedir. İbn Manzur, bu kalıbın zem manasından çıkıp medih manasına gelebilmektedir demiştir. “لَعْنَةُ اللَّهِ مَا أَسْمَعُهُ” “Allah ona lanet etsin ne güzel dinliyor gibi.” Araplar bu tür ifadeler kullanmalarının nedeni; eğer kişide bir güzellik

²³³ İbni Manzur, وَيْلٌ mad.

²³⁴ Huzeyl, *Divanı Huzeyliyyin*, Daru'l- Kavmiyye, Kahire, 1965, III, 115

²³⁵ Buhari, Şurut, bab.15, hadis.2731

²³⁶ İbniManzur, أُمَّ mad.

gördüklerinde onu güzel lafızlarla dile getirdikleri zaman o kişiye nazar değmesinden korktukları için olabilir. Ya da diğer bir amaçları övülen kişi yaptığı eylemde övülmenin zirvesine çıktığını bu yolla belirtmek istemeleridir. Çünkü övülecek bir vasıfta zirveye çıkma hasetçilerin küfrüne maruz bırakabilir. Çünkü Bu gibi kimsenin hasetçisi çok olur. Ancak nakıs olan kimsenin hasetçisi olmaz dolayısıyla kötü sözlere maruz kalmazlar.²³⁷

İbni Manzur efendimizin yukarda geçen (وَيُؤْمَهُ مِسْعَرَ حَرْبٍ) hadisini ele almış ve demiştir ki: Efendimiz Ebu Basir adlı sahabenin cesaretinden atılganlığından hayrete kapılmış onun için bu ifadeyi kullanmıştır.²³⁸

2.3.2.11. عَيْلٌ مَا هُوَ عَائِلُهُ

عَيْلٌ مَا هُوَ عَائِلُهُ ise عَيْلٌ عَيْلٌ عَيْلٌ anası onu kaybetti, وعَيْلٌ الصَّبْرُ sabrı yenik düştü demektir. عَيْلٌ مَا هُوَ عَائِلُهُ kelimadan hayrete kapanılan kişi için söylenen “dertleri ona ağır gelsin” anlamında bir bedduadır.²³⁹ İbni Mukbil’in şu beyti gibi;

حَدَى مِثْلَ خَدِّي الْفَالَجِيِّ يَنْوَسُنِي بِسَدْوِ يَدَيْهِ عَيْلٌ مَا هُوَ عَائِلُهُ

“Felçli gibi bastonuna yaslanarak hızlıca yürüdü. Elini uzatıp benden istiyor. Dertine yenik düşsün!”

İbni Manzur bu beytin ikinci kısmını açıklarken (عَيْلٌ مَا هُوَ عَائِلُهُ) tabirinin taaccüp anında söylenen bir ifade olduğunu belirtmiştir.²⁴⁰ Ebu Ali İbni Mukbil’in şiirinin ikinci kısmını şöyle açıklamıştır: عَائِلِي الشَّيْءُ demek bana falanca şey ağır geldi demektir. (عَيْلٌ مَا هُوَ عَائِلُهُ) tabiri de “Ona ağır gelen şey, ona ağır gelsin yani kaldıramasın” anlamında bedduadır. Bu tabir tıpkı (قَاتِلُهُ اللَّهُ وَأَحْزَاهُ) tabirinde olduğu gibi taaccüp anında kullanılan bir ifadedir.²⁴¹ Meydani; (عَيْلٌ مَا هُوَ عَائِلُهُ) tabirinin ona ağır gelen şey; dert, sıkıntı gibi ona ağır gelsin anlamında duadır. عَائِلِي الشَّيْءُ demek bana falanca şey ağır geldi

²³⁷ İbniManzur, أم mad.

²³⁸ İbn Manzur, الويل mad.

²³⁹ el-Firuz Abadi, *El-Kamusu'l-Muhit*, عال mad.

²⁴⁰ İbn Manzur, عول mad.

²⁴¹ Hasan b. Abdulgaffar Ebu Ali el-Farisi, *el-Mesailu'l-Basriyyat*, tah. Muhammed eş-Şatır Ahmed, Matbaatu'l-Medeni, Kahire, 1985, I, 742

demektir. Bu tabir sözüne hayret edilen kişi için kullanılan bir taaccüp ifadesidir demiştir.²⁴²

Dua ile yapılan taaccüp ifadelerini şu şekilde özetleyebiliriz. Araplar arasında evvelden beridir dua üslubu oldukça yaygındır. Araplar hayrete düşüren bir olayla karşılaştıklarında, sevinçli bir olayla karşılaştıklarında, üzüntü veren bir olayla karşılaştıklarında ve daha birçok durumda dua üslubunu yaygın olarak kullanmaktadırlar. Ancak buradaki muratları ancak kullandıkları vurgular ile ya da karineler ile anlaşılabilir. Araplar bu üslubu çok yaygın olarak kullandıklarından dolayı bazen kullandıkları bu ifadeler kendi manalarından soyutlanabilmektedir. Bu ifadelerin benzerleri Türkçe’imizde de yaygın olarak kullanılmaktadır. “Allah canın alsın, Boyun devrilsin” gibi ifadeler buna örnektir. Yine Araplar aslında beddua olan bir ifadeyi, bazen bir kişiyi methetmek için kullanabilmektedirler. (قَاتِلَةُ اللَّهِ وَأَخْزَاهُ) gibi. Arapların bu kullanıma iten muhtemel sebeplere değinmiştik. Bu sebeplerin doyurucu sebepler olup olmadığı tartışmaya açıktır. Ancak bir dili ve o dildeki kullanımları anlayabilmek için bazen o toplumun içerisinde büyümek onların duygularını paylaşmak ve onlar gibi düşünebilmek gerekir. Bu üslupların en yaygın olanları (تَرَبَّتْ يَدَاكَ، قَاتِلَةُ اللَّهِ، أَرَبَ مَا لَهُ، عَقْرَى حَلْقَى خَمْشَى، رَمَى اللَّهُ فِي عَيْنِهَا الْقَدَى، لَا عُذَّ مِنْ تَفَرِّهِ، هَوَتْ أُمُّهُ، أَخْزَاهُ اللَّهُ، هَيْلَتُهُ أُمُّهُ، عَيْلٌ مَا، وَهُوَ عَائِلُهُ، وَيَلُّ لَكَ) tabirleridir. Tabi ki bu ifadeleri sınırlamak mümkün değildir. Taaccüp vurguya dayalı bir kullanım olduğu için aslında bütün dua ifadeleri potansiyel olarak taaccüp ifade etmeye elverişlidir.

2.4. İSİM FİLLER İLE TAACCUB

2.4.1. İsim Fillerin Tanımı

Bu kelimeler isim kalıbında olup fiil manası ifade eden kelimelerdir. Fiillerin hem manasını hem zamanını hem de amelini alırlar. Ancak fiilin alametlerini almazlar.²⁴³

Bu kelimeler ne tam isimdirler ne de tam fiildirler. İsim olmayışlarının sebebi; isimlerde zaman manası bulunmaz bunlarda ise bulunur. Fiil olmayışlarının sebebi ise fiilin alametlerini kabul etmemeleridir.²⁴⁴

²⁴² el-Meydani, *Mecmeu'l-Emsal*, II, 27

²⁴³ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vafi*, IV, 140

²⁴⁴ Abduh Racih, *et-Tatbikun'n-Nahvi*, s.60

İsim fiiller anlam bakımından iki noktada fiillerden ayrılırlar.

- 1- İsim fiiller, manayı ifade etme bakımından fiillerden daha kuvvetlidirler. Fiilde ki manayı ortaya çıkarmaya daha muktedirlerdir. Anlamca daha mübalağalıdır.
- 2- İsim fiiller, lafızca daha kısa ve özlüdürler. Genelde tekbir surette gelirler. Fiiller gibi tesniye cemileri, müzekker müennesleri, birbirlerinden farklı değildir. Örneğin; Karşındaki kişi ister bir kişi olsun ister iki kişi olsun ya da isterse iki kişiden fazla olsun ve yine ister müzekker olsun ister müennes olsun susmasını istediğinde ya da susmalarını istediğinde (صَهَّ) denilir.

2.4.2. İsim Fiillerin Kısımları

İsim Fiiller, normal fiiller gibi zaman manası taşıdıkları için onlar gibi ifade ettikleri zaman bakımından üç çeşittirler.

2.4.2.1.Mazi Manasında ki İsmi Fiiller

Geçmiş zaman manası taşıyan fiillerdir. Eylemin geçmişte yapıldığını ifade ederler. بَعُدَ (Uzak oldu) anlamında ki إِفْتَرَقَ هَيْهَاتَ، (ayrıldı) anlamında ki شَتَّانَ ve أَسْرَعَ (Hızlı gitti) anlamında ki سَرَّعَانَ gibi.

2.4.2.2.Muzari Manasında ki İsim Fiiller

Gelecek Manası taşıyan isim fiillerdir. Eylemin şimdiki zamanda ya da gelecek zamanda meydana geleceğini belirten isim fiillerdir. أَتَضَجُّ (Bıktım, usandım) manasında ki أَعَجَبُ، أَفُّ (Hayrete kapıldım) manasında ki وَيُّ ve أَمْدُحُ (övüyorum) manasında ki بَخُّ gibi.

2.4.2.3. Emir Manasında ki İsim Fiiller

İsim fiillerin en yaygın kullanıma şeklidir. اسْتَجِبْ (Duamı kabul buyur) manasında ki اُسْكُتْ (sus) manasındaki صَهَّ gibi.

2.4.3. Taaccüp İfade Eden İsim Fiiller

İsim Fiillerin kısaca tanımını ve çeşitlerini açıkladıktan sonra tezimizi asıl ilgilendiren konu olan taaccüp manasında kullanılan isim fiillerine değineceğiz. Bu tür fiiller taaccüp ifade eden semai kelimeler arasında oldukça yaygın olarak kullanılırlar.

2.4.3.1. بَخ

أمدح (övüyorum) manasında kullanılan muzari bir isim fiildir. Gördüğüm olay karşısında takdirimi ve saygımı sunuyorum anlamına gelir.²⁴⁵ Kimisine göre güzel görüyorum manasında²⁴⁶, kimisine göre bir övgü ifadesi, kimisine göre bir olayı büyük görme anında kullanılan ifade²⁴⁷, kimisine göre de bir şeyin güzelliği karşısında hayrete kapılan kişinin kullandığı taaccüp ifadesidir. Bu kişi sanki “ما أحسن ما أراه” (Gördüğüm şey ne kadar güzeldir!) demiştir.²⁴⁸

بخ Kelimesi aşağıdakiler gibi birkaç farklı şekilde gelebilmektedir.

- 1- بَخ: ب harfinin fethası خ harfinin zammesi ile gelir. Kamusu-Muhit'in yazarı بَخ kelimesinin فَد kelimesi gibi olduğunu söylemiştir. Manası; iş büyük oldu demektir.
- 2- بَخ: ب harfinin fethası خ harfinin sukunu ile gelir. Kamusu-Muhit'in yazarı بَخ kelimesinin قَل kelimesi gibi olduğunu söylemiştir.²⁴⁹ İmam Halil (ö. 175/791) بَخ kelimesinin bir şeye taaccüp etme anında kullanılan bir kelime olduğu söylemiştir.²⁵⁰ Kumeyt'in (ö. 126/744) şu şiiri gibi.²⁵¹

تَنْفُضُ بُرْدِي أَمْ عَوْفٍ، وَلَمْ يَطِرْ   "لَنَا بَارِقٌ، بَخُ لَوَعِيدٍ وَلِلرَّهْبِ

“Ümmü avf ağacının böceği silkeleniyor da o ışık saçan böcek bize doğru uçmıyor. Peh! Tehdide bak, korkutmaya bak.”

- 3- بَخ: ب harfinin fethası خ harfinin kesrası ile gelir.²⁵²

²⁴⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvu 'l-Vaafi*, IV, 161

²⁴⁶ Azize Bakti, *el-mucemu 'l-Mufasssal fi 'n-Nahvi 'l-Arabi*, I, 300

²⁴⁷ İbn Manzur, بَخ mad.

²⁴⁸ el-Meydani, *Mecmeu 'l-Emsal*, I, 140

²⁴⁹ el-Firuz Abadi, *el-Kamusu 'l-Muhit*, بَخ mad.

²⁵⁰ el-Ezheri, *Tehzibu 'l-Luğa*, VII, 14

²⁵¹ el-Ezheri, *Tehzibu 'l-Luğa*, VII, 14

²⁵² Elfiruz Abadi, *el-Kamusu 'l-Muhit*, بَخ mad.

- 4- بِخٌ harfinin fethası خ harfinin şeddeli kesrası ile gelir.²⁵³ Şairin şu beyti gibi:²⁵⁴

فِي حَسَبِ بَخٍّ وَعَزٍّ أَفْعَسَا

“Güzel bir soy ve göğsü dışarı çıkık bir izzet”

- 5- بِخٌ harfinin fethası خ harfinin şeddeli ve tenvinli kesrası ile gelir.²⁵⁵ Şairin şu şiiri gibi:

رَوَافِدُهُ أَكْرَمُ الرَّافِدَاتِ بِخٌ لَكَ بِخٌ لِبَحْرِ خِضَمٍ

“Onun ikramları en güzel ikramlardır. Vay ki ona! Vay ki! O büyük denize” Yani deniz kadar büyük engin bir lütfü ve cömertlik sahibi olana.

- 6- بِخٌ harfinin fethası خ tenvinli dammesi ile gelir.²⁵⁶

- 7- بِخٌ بِخٌ harfinin fethası خ harfinin sukunu ve aynı kelimenin ayrı bir şekilde tekrarlanması ile gelir.²⁵⁷ Şairin şu şiiri gibi:²⁵⁸

بِخٌ بِخٌ لِهَذَا كَرَمًا فَوْقَ الْكَرَمِ

“Öf Şuna. Lütfü üzerine lütfü”

- 8- بِخُبْحٍ harfinin fethası خ harfinin sukunu ve aynı kelimenin ikinci kere ب harfinin kesrası ile bitişik şekilde gelmesidir.²⁵⁹ A’şa Hemdan’ın (ö. 83/702) şu şiiri gibi:²⁶⁰

بَيْنَ الْأَشْجِّ وَقَيْسٍ بَادِحٌ بِخُبْحٍ لَوَالِدِهِ وَلِلْمَوْلُودِ

İbn Düreyd (ö. 321/933) bu şiiri بِخٌ بِخٌ şeklinde ayrı olarak rivayet etmiştir.

²⁵³ İbn Yeiş Muvaffikuddin Yeiş b. Ali, *Şerhu'l-Mufassal*, Dar'u Alimi'l- Kutub, Beyrut, ts, IV, 78

²⁵⁴ el-Accac, *Divanu'l-Accac*, tah. Abdulhafiz es-Sutla, Mektebetu Atlas, Dimeşk, ts. I, 203

²⁵⁵ İbn Manzur, بِخٌ mad.

²⁵⁶ el-firuz Abadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, بِخٌ mad.

²⁵⁷ ez-Zebidi, *Tacu'l-Arus*, بِخٌ mad.

²⁵⁸ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luğa*, Müessetü'l-Hulba, Kahire, ts, V, 147

²⁵⁹ el-Firuz Abadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, بِخٌ mad.

²⁶⁰ İbn Manzur, بِخٌ mad.

- 9- **بَخِ**: İkiş birbirinden ayrı bir şekilde, birinci **بَخِ** kelimesinde **ب** harfinin fethası **خ** harfinin tenvinli esrası ile, ikinci **بَخِ** kelimesinde **ب** harfinin fethası **خ** harfinin sukunu ile gelir.
- 10- **بَخِ**: İkiş birbirinden ayrı bir şekilde, her ikisinde de **ب** harfinin fethası **خ** harfinin tenvinli esrası ile gelir. Buna misal olarak; Efendimizin (a.s) şu ayeti duyduğunda; **”وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ”** “Rabbimizin bağışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun.”²⁶¹ **”بَخِ** (ne hoş ne hoş)²⁶² diye taaccüp etmesini getirebiliriz.
- 11- **بَخِ**: İkiş birbirinden ayrı bir şekilde, her ikisinde de **ب** harfinin fethası **خ** harfinin şeddeli ve tenvinli esresi ile gelir.²⁶³

2.4.3.2. واِه

واِه kelimesi **أَتَعَجَّبُ** (şaşıyorum, hayrete düşüyorum) anlamında muzari manası taşıyan isim fiildir.²⁶⁴ İbn Manzur **واِه** kelimesinin hayıflanma manasında olduğunu bu kelimenin daha sonraları bir şeye şaşırma esnasında kullanılan bir kelimeye dönüştüğünü söylemiştir. Bazende acı çekme manasında kullanılan bir kelime olduğunu belirtmiştir.²⁶⁵ Kimileri bu kelimenin güzel bir şey karşısında kullanılan taaccüp kelimesi olduğunu söylemiş²⁶⁶ Kimileri de sevinçli kişinin kullandığı kelimedir demiştir.²⁶⁷

واِه kelimesi iki farklı şekilde gelir. **واِهًا** şeklinde ve **”ه”** harfi hafzedilip sadece **وا** şeklinde gelir.²⁶⁸ Ancak **واِهًا** şeklinde kullanılması daha yaygındır. **وا** şeklinde gelmesine şairin şu şiirini örnek olarak getirebiliriz.

وَا بِأَبِي أَنْتِ وَفُوكِ الْأَسْنَبُ كَأَمَّا دُرٌّ عَلَيْهِ الزَّرْنَبُ

“Ah! Babam sana ve senin o beyaz dişli ağzına feda olsun. Sanki o ağzına zerneb (Güzel kokulu bir ot) saçılmış”²⁶⁹

²⁶¹ Ali İmran, 3/133

²⁶² İbnu'l-Esir, *en-Nihaye fi ğaribi'l-Hadisi ve'l-Eser*, I, 101

²⁶³ el-Firuz Abadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, **بخ** mad.

²⁶⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vafi*, IV, 154

²⁶⁵ İbn Manzur, **واِه** mad.

²⁶⁶ el-Firuz Abadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, **واِهًا** mad.

²⁶⁷ el-Meydani, *Mecmeu'l-Emsal*, II, 426

²⁶⁸ Celalu'd-Din Abdu'r-Rahman, *Şerh-u Şevahidi Muğni*, Darul'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, ts, II, 767

واها kelimesi genelde taaccüp ifade etmek için kullanılır. Ulema'dan birçoğu bu kelimenin taaccüp ifade ettiğini belirtmiştir. El-Meydani seni şaşkırtan bir şeyi gördüğünde ona واها له dersin der.²⁷⁰ El-Herevi bir şeye hayret ettiğinde onun için واها له dersin der.²⁷¹ İbn Yeiş (ö. 553/1159) “Araplar güzel ve hayret verici bir şeyle karşılaştıklarında واها له ما أطيبه derler” der.²⁷² Ulemanın çoğu Ebu'n-Necm'in bu beyitini, واها kelimesinin taaccüp ifade ettiğine delil olarak getirmişlerdir.²⁷³

واها لريأتم واها واها

“ Ah Reyya'ya ah ki ah!”

İbn Manzur واها kelimesinin taaccüp ifade ettiğini belirtmek için yukardaki şiirden farklı olarak iki tane hadisi şerif getirmiştir. Birinci hadis: “Herkim sınanır da sabrederse ah! ah! Bu ne güzeldir”²⁷⁴ İkinci hadis: “ ما أنكرتم من زمانكم فيما غيرتم من أعمالكم فإن يك خيراً فواها واها وإن يك شراً فآها آها Ah! Bu ne güzeldir. Eğer amelleriniz şer olursa o zaman da vah! Vah!”²⁷⁵

Meydani'de Araplardan bu kelimeyi kullandıkları birkaç farklı kullanım türünü aktarmıştır. Bunlardan biri; "واها ما أبردها على الفؤاد" Bu söz Muaviye'ye aittir. Ona Eşter'in ölüm haberi gelince “Ah! O kederleri kalbe ne iyi gönderir” demiştir.²⁷⁶

2.4.3.2. وَي

أعجب “Hayret ediyorum” manasında kullanılan muzari anlamlı bir isim fiildir.²⁷⁷ İbn Manzur bu kelimenin taaccub ifade ettiğini belirtmiştir.²⁷⁸ İbni Esir'e göre bu kelime üzüntü ve taaccub ifadesidir.²⁷⁹ Kimilerine göre ise uyarma ve taaccub ifadesidir.²⁸⁰

²⁶⁹ Celalu'd-Din, *Şerh-u Şevahidi Muğni II*, 767

²⁷⁰ el-Meydani, *Mecmeu'l-Emsal*, II, 108

²⁷¹ Ebu Sehl Muhammed bin Ali el-Herevi, *Esfaru'l-Fasih*, , el-Camiu'l-İslami, Arabistan, 1999, I, 547

²⁷² İbn Yeiş, *Şerhu'l-Mufasssal*, IV, 72

²⁷³ İbn Manzur, *ويه* mad.

²⁷⁴ İbnu'l-Esir, *en-Nihaye fi ğaribi'l-Hadisi ve'l-Eser*, V, 144

²⁷⁵ İbnu'l-Esir, *en-Nihaye fi ğaribi'l-Hadisi ve'l-Eser*, V, 144

²⁷⁶ el-Meydani, *Mecmeu'l-Emsal*, II, 462

²⁷⁷ İbn Hişam, *Muğni'l-Lebib an kutubi'l-Ağarib*, II, 369

²⁷⁸ İbn Manzur, *ويه* mad.

²⁷⁹ İbnu'l-Esir, “en-Nihaye fi ğaribi'l-Hadisi ve'l-Eser”, c.5 s.236

²⁸⁰ Celalu'd-Din Abdu'r-Rahman, *Şerh-u Şevaidi Muğni*, II, 787

İbn Manzur'un وَيْ kelimesinin taaccub ifade ettiğine şairin şu şiirini örnek getirmiştir.

وَيْ لِأُمَّهَا مِنْ دَوِيِّ الْجَوِّ طَالِبَةً   وَلَا كَهَذَا الَّذِي فِي الْأَرْضِ مَطْلُوبٌ

“Vah Anasına! Gökyüzünden gelen sedayı istemek yeryüzünde istenilen bir şey gibi değildir.”

Bazen وَيْ kelimesi ويل kelimesinden kinaye olarak getirilir. İbn Manzur وَيْ kelimesi ويل kelimesinden kinaye olarak gelebileceğini belirtmiş buna Arapların yaygın olarak kullandıkları şu ifadeyi delil getirmiştir. “وَيْكَ أَسْمَعُ قَوْلِي” (Yazıklar olsun sana! Beni duymuyor musun?) Ayrıca bu kullanıma Antere'nin (ö. m. 614 [?]) şu şiirini delil getirmiştir.

وَلَقَدْ شَفَى نَفْسِي وَأَذْهَبَ سَقَمَهَا   قِيلُ الْفَوَارِسِ: وَيْكَ عَنَتْرُ أَقِيمِ

“Bana şifa verdi (Yani sinirimi geçirdi, keyfimi getirdi) ve kalbimin hastalıklarını giderdi. Atlıların (Atlı arkadaşlarının) Ey Anter! Yazıklar olsun sana! Öne geç demeleri.” Anter'in savaşta arkadaşları kendisine öne geç diyince, onların kendisine bu denli ihtiyaç duymaları hoşuna gitmişti.

Şiirde ki وَيْ kelimesi aslında وَيْل idi. Bu kelime çok sık kullanıldığından dolayı ل harfi hafzedildi وَيْ oldu.²⁸¹

Bazen وَيْ kelimesi كَأَنَّ üzerine dâhil olur. كَأَنَّ bu durumda bazen şeddeli bazen de sakin olabilir.²⁸² Şu ayette olduğu gibi.

وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَ أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا
لَخَسَفَ بِنَا وَيْكَأَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ

Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, “Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızık bol verir ve (dilediğine) kısarmış. Allah, bize lütfetmiş

²⁸¹ Ferra, Yahya bin Ziyad, *Meani'l-Kur'an*, tah. Ahmed Necati; Muhammed Ali en- Neccar, el-Heyetu'l-Mısriyyeti'l-Amme, ts. ' . Baskı, II, 312

²⁸² İbn Manzur, ويا mad

olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah olmayacak” demeye başladılar.²⁸³

2.4.3.2. بُطَانٌ

سُرْعَانَ ve الإبطاء kelimeleri süratli olmanın zıttı olan kelimelerdir. بُطَانٌ kelimesi ise سُرْعَانَ (Süratli oldu) kelimesi gibi “ ne kadar yavaş oldu, ne kadar yavaş gitti” anlamlarına gelen isim fiildir.²⁸⁴ Mucemu'l-Vafi adlı eserin sahibi بُطَانٌ kelimesinin “yavaş ol” anlamında emir manası taşıyan bir isim fiil olduğunu söylemiştir.²⁸⁵

بُطَانٌ kelimesi bazen kendisinden soran gelen iki kelime ile birlikte kullanılır. Bunlar ذَا خُرُوجًا ve مَا أَبْطَأَ (Ne kadar yavaş oldu) anlamındadır demiştir.²⁸⁶

2.5. LAFZATULLAH İLE TAACCUB

Şüphesiz Müminler katında Allah’u Teâlâ sonsuz kudret ve hikmet sahibidir. Müslümanlar ne zaman harikulade bir şeye tanık olsalar o şeyi Allah’a izafe ederler. Bunun tabii bir sonucu olarak Müslümanlar bir olay karşılığında hayrete kapıldıklarında Allah’ın ismini anarak şaşkınlıklarını dile getirirler. Allah’ın adı kullanılarak yapılan taaccüb ifadelerinin en meşhurları şunlardır.

2.5.1. سُبْحَانَ اللَّهِ

سُبْحَانَ اللَّهِ kelimesi Allah’ın noksan sıfatlardan münezzehe oluşunu ifade etmektedir. Kimileri bu ifadenin Allah’ı eşten ve çocuktan münezzehe kılmaktır demiş, Kimileri bu ifadenin “Allah’ı ona yaraşmayan her türlü şeyden münezzehe kılmak demiştir.²⁸⁷

İbn Manzur سُبْحَانَ اللَّهِ kelimesinin عَثْمَانَ kelimesi gibi, tenzih kılmak için kullanılan bir ismi âlem olduğunu söylemiştir. Bu kelime عَثْمَانَ kelimesi gibi kendisinde elif-nun ve âlemlik taşıdığı için gayri munsariftir. أُسْبِحُ اللَّهَ تَسْبِيحًا manasında olduğu için mefulü mutlak olarak mensuptur.²⁸⁸ سُبْحَانَ اللَّهِ kelimesinin تَسْبِيحًا اللَّهُ manasında olduğunu hazfedilen

²⁸³ Kasas, 28/82

²⁸⁴ İbn Manzur, بَطَأَ. Mad.

²⁸⁵ Ali Hamd; Yusuf Ze’bi, *el-Mucemu'l-Vafi fi edevai'n-Nahvi'l-Arabi*, Daru'l- Emel, Ürdün, 1993, 2. Baskı, s,114

²⁸⁶ İbn Manzur, بَطَأَ. Mad.

²⁸⁷ İbn Manzur, سَبَّحَ. Mad.

²⁸⁸ İbn Manzur, سَبَّحَ. Mad.

fiilinin yerine geçtiğini bundan dolayı mefulü mutlak olarak nasb olduğunu belirtmiştir. Ona göre سُبْحَانَ اللَّهِ demek سُبْحَتٌ تَسْبِيحًا لله demektir.²⁸⁹ Abduhu'r-Racihi سُبْحَانَ kelimesinin mahzuf سَبَّحَ fiilinin mefulu mutakı olduğunu ve muzaf olarak kullanılan bir kelime olduğunu söylemiştir.²⁹⁰

سُبْحَانَ kelimesinin ğayri munsarif olduğunu belirtmiştik. Bilindiği gibi ğayri munsarif kelimeler tenvin almazlar. Ancak سُبْحَانَ kelimesi şiiirde tenvinli olarak gelebilmektedir. Ümeyye bin Ebi Salt'ın (ö. 8/630) şu şiiiri gibi;

سُبْحَانَهُ ثُمَّ سُبْحَانًا نَعُودُ بِهِ وَقَبْلَنَا سَبَّحَ الْجُودِيُّ وَالْجُمْدُ

Suphanallah! Sonra yine Suphanallah! Ona sığınırız. Bizden önce her yüksek yer ve her cansız olan varlıkta tesbih ederdi.

İbn Yeiş ise şöyle demiştir. “ سُبْحَانًا kelimesinde ki tenvinin iki farklı veçhi vardır. İlki bu tenvin nekralık tenvidir. İkincisi ise سُبْحَانًا kelimesi marifedir ancak tenvin şiiir zaruretinden dolayı gelmiştir.”²⁹¹

Yasin el-Hımsi (ö. 1061/1651) سُبْحَانَ اللَّهِ ifadesinin ilk başlarda Allah'u Teâlâ'nın şaşılması bir işi karşısında kullanılan bir taaccüp ifadesi olduğunu ancak daha sonralardan her şaşkınlık veren olay karşısında kullanılageldiğini söylemiştir.²⁹² Muhammed İd (ö. 1366 h.) سُبْحَانَ اللَّهِ kelimesinin dua ve ibadet amaçlı bir ifade olduğunu sonra kaide dışı olarak taaccüp anlamında kullanıldığını belirtmiştir.²⁹³

سُبْحَانَ اللَّهِ ifadesinde bazen الله lafzı hazfedilir ancak manası niyet edilir. Bu durumda genel olarak سبحان من علي (Suphanallah Ali'ye) gibi kullanılır. İbni Manzur bu kullanıma örnek olarak E'sa'nın şu şiiirini örnek olarak getirmiştir;²⁹⁴

أَقُولُ لَمَّا جَاءَنِي فَخْرُهُ سُبْحَانَ مَنْ عَلَّمَهُ الْفَاخِرُ

“Alkame'nin övgüsü bana gelince dedim ki Subhanallah! Mükemmel Alkame'ye”

²⁸⁹ es-Sibeveyh, *el-Kitap* I, 386

²⁹⁰ er-Racihi, *et-Tatbikun-Nahvi*, s.420

²⁹¹ İbn Yeiş, *Şerhu'l-Mufassal*, I, 120

²⁹² Halid b. Abdulaziz el-Ezheri, *Şerhut-Tasrih ale't-Tavdih*, II, 86

²⁹³ Yusuf Ze'bi, *el-Mucemu'l-Vafi fi edevai'n-Nahvi'l-Arabi*, s. 179

²⁹⁴ İbn Manzur, “سبح” Mad.

سُبْحَانَ اللَّهِ مِنْ هُوَ وَمَا هُوَ tabirinin bazı yaygın kullanışları vardır. Bunlar “Subhanallah o da kim/o da ne” kullanımı ve سُبْحَانَ اللَّهِ رَجُلًا “Suphanallah ne adam” kullanımları gibi.²⁹⁵

سُبْحَانَ اللَّهِ ifadesinin taaccüp için kullanıldığına hadisi şeriflerde de oldukça sık rastlamaktayız. Buna bir örnek vermemiz gerekirse eğer efendimizin şu hadisini örnek olarak gösterebiliriz.

عن أبي هريرة أنه لقيه النبي صلى الله عليه وسلم في طريق من طرق المدينة وهو جنب، فأنسل فذهب فاعتسل، فنققده النبي صلى الله عليه وسلم، فلما جاءه قال: أين كنت يا أبا هريرة؟ قال: يا رسول الله، لقيتني وأنا جنب، فكرهت أن أجالسك حتى أعتسل، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: سبحان الله! إن المؤمن لا ينجس

Ebu Hureyre'den: “ Bir gün efendimiz onunla Medine'nin yollarından bir yolda karşılaştı. Ebu Hureyre hemen oradan sıvışıp gitti. Efendimiz onunun nerede olduğunu baktı (onu göremedi) Daha sonra Ebu Hureyre gelince Efendimiz “Nereye kayboldun Ey Ebu Hureyre” dedi. O da ben cünüp idim o halimle yanınızda oturmayı kerih gördüm dedi. Efendimizde “Suphanallah! Mümin hiç necis olur mu?” diye sordu.²⁹⁶

2.5.2. اللَّهُ دَرَكٌ

اللَّهُ دَرَكٌ demektir. Bu kelimenin iyi ya da kötü olsun fark etmez amel manasında olduğu da söylenmiştir. Kimisine göre insandan sadır olan her hayırdır.²⁹⁷ Bunun manasının en güzel amel olduğu da söylenmiştir. Çünkü içeceklerin en güzeli süttür.²⁹⁸ اللَّهُ دَرَكٌ ifadesi kamusu-l muhit adlı eserde *اللَّهُ عَمَلُهُ* “Onun ameli Allah'a aittir” şeklinde açıklanmıştır.²⁹⁹

اللَّهُ دَرَكٌ ifadesinin nerden çıktığı hakkında İbn Manzur şu açıklamayı yapmıştır. Bir adam, birini deve sağarken görmüş de devenin sütünün fazlalığına hayret etmiş ve bu hayreti ifade ederek اللَّهُ دَرَكٌ “Maşallah sütüne” demiştir.³⁰⁰ Ancak bu tabir hakiki manasından soyutlanıp “Maşallah sana, aferin sana” gibi manalar ifade etmektedir. اللَّهُ دَرَكٌ ifadesinin Bir adam çok fazla hayır işlediğinde ve çok lütufta bulunduğu onun için kullanıldığı da söylenmektedir. Adamın yaptığı iyi işlere süt manasında olan bir kelimenin

²⁹⁵ Ebu Hayyan el-Endülisi, *İrtişafu'd-Durrab min Lisani'l-Arab*, IV, 2086

²⁹⁶ el-Buhari, bab.23 hadis. 283, s.73

²⁹⁷ İbn Manzur, *اللَّهُ* Mad.

²⁹⁸ İbn Manzur, *اللَّهُ* Mad.

²⁹⁹ el-Firuz Abadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, *اللَّهُ* mad.

³⁰⁰ İbn Manzur, *اللَّهُ* Mad.

kullanılması; sütün faydalı bir içecek olmasına benzetilmiştir.³⁰¹ Bu durumda mana “maşallah onun hayırlarına yaptığı iyiliklere, güzel işlere” anlamına gelir.

بِاللَّهِ دَرُّكَ bazen bu yukardaki manalardan soyutlanıp bir kişiyi övmeyi ve taaccübü ifade eden bir mana kazanmaktadır. İbni Manzur bu tabirin birini övmeyi ve onun yaptığı karşısında taaccüp etmeyi ifade eden bir tabir olduğunu söylemiştir. Ona göre bu tabir o kadar çok kullanılmıştır ki artık hayrete düşüren her olay karşısında kullanılagelmıştır. İbni Ahmer’in (ö. 75/694 civarı) aşağıda ki şu betinde اللّهِ دَرِّي ifadesiyle kendisine taaccüp ettiğini söylemiştir.³⁰²

بَانَ الشَّبَابُ وَأَفْنَى ضِعْفَهُ الْعُمُرُ
اللّهِ دَرِّي! فَأَيَّ الْعَيْشِ أَنْتَظِرُ

“Gençlik ortaya çıktı ve ömür onun zayıflıklarını yok etti. Helal olsun bana! Artık hangi yaşantıyı bekleyeyim”

Bazen اللّهِ دَرُّكَ ifadesi اللّهِ den soyutlanıp sadece دَرَّ fiili ile kullanılabilmektedir. İbni Manzur Arapların bazen bu ifadeyi lafzatullafı kullanmadan دَرُّ فُلَانٍ şeklinde kullandıkları söylemiş ve bu kullanıma şu şiiri örnek olarak getirmiştir.

دَرُّ الشَّبَابِ وَالشَّعْرِ الْأَسْوَدِ

“Helal olsun gence ve onun siyah kıllarına”

بِاللَّهِ دَرُّكَ kalıbının taaccüp ifade ettiği birçok alim tarafın ifade edilmiştir. Suyuti (ö. 911/1505) semai olan Arapça kalıplarında birinin de bu kalıp olduğunu belirtmiştir.³⁰³ Meydani bu kalıbın daha sonraları taaccüp ifade eden her şey için kullanıldığını söylemiştir.³⁰⁴

Bazen اللّهِ دَرُّكَ kalıbıyla beraber فَارِسًا kelimesi de kullanılmıştır. (اللّهِ دَرُّهُ فَارِسًا) şeklinde kullanılmıştır.³⁰⁵ Bu tabirin manası “onun fiili ne acayıptır” dır. (اللّهِ دَرُّهُ فَارِسًا) kalıbında ki دَرُّ Araplardan sadece müpteda olarak gelmiştir. Zira bu kullanımda konuşanın kastı şudur. “ Bu atlının küçükken içtiği süt sıradan bir süt değildir. Bu süt

³⁰¹ ez-Zebidi, *Tacu'l-Arus*, الدَّرُّ Mad.

³⁰² İbn Manzur, الدَّرُّ Mad.

³⁰³ es-Suyuti, *Hemu'l-Hevami* I, 92

³⁰⁴ el-Meydani, *Mecmeu'l-Emsal*, II, .223

³⁰⁵ Yusuf Ze'bi, *el-Mucemu'l-Vafi* s.285

Allah'ın o kahramana hazırladığı özel bir süttür.” Şeklindedir. Dolayısıyla دُرُّ kelimesi müpteda الله de onun haberidir.³⁰⁶ فارسا kelimesi ise ya hal olmak üzere mensuptur. Zira müştak bir kelimedir. Ya da temyiz olmak üzere mensuptur. Ancak temyiz olması daha uygundur. Çünkü (الله دُرُّه فارسا) tabiri من فارس şeklinde de kullanılmıştır. من harfi ceri temyiz üzerine dahil olabilirken hal üzerine dahil olamamaktadır.³⁰⁷

2.5.3. الله أبوك

Bu ifadenin taaccüp ve medh ifade ettiği de söylenmiştir. Bu tabir taaccüp ifade ettiğinde şu manayı ifade eder. “ Baban yalnızca Allaha aittir. O senin gibi birini dünyaya getirip yetiştirdi.” Bu kullanım yaygın olarak hadislerde kullanılmıştır. Bir örnek vermemiz gerekirse;

حتى إذا كان من الغد لقيني رسول الله في السوق فقال يا سلمة هب لي المرأة الله أبوك فقلت يا رسول الله والله ما كشفت لها ثوبًا وهي لك فبعث بها إلى أهل مكة وفي أيديهم أسرى ففاداهم بتلك المرأة

Ertesi gün olunca Rasûlullah (s.a) çarşıda (yine) bana rastladı ve; “Ey Seleme! Baban Allah'a emanet (Bu) kadını (savaşta elde edilmiş bir cariye) bana bağışla.” dedi. Ben de; Ey Allah'ın rasûlü ben henüz onun elbisesini bile açmadım. O senin olsun, dedim. Bunun üzerine o kızı Mekkelilere gönderdi. Mekkelilerin elinde (müslüman) esirler vardı. O esirleri de (Mekkelilerden) bu kadına karşılık olarak aldı.³⁰⁸

İbn Manzur bu hadiste ki الله أبوك tabirini şöyle açıklamıştır. “Bir şey eğer şerefli bir şeye nispet edilirse ondan şeref kazanır. Beytullah'ta olduğu gibi. Aynı şekilde bir insanın babasından güzellik görülmüşse o kimseyi babasına nispet ettirerek o kimseye şeref kazandırılır”.³⁰⁹

الله أبوك tabiri arap dilinde bazen karşımıza لاه أبوك şeklinde çıkmaktadır. İbn Manzur Araplar لاه أبوك tabirini kullanırken الله أبوك 'yi kastettiklerini söylemiştir.³¹⁰ Şu şiiri örnek olarak getirmiştir.

لاه ابن عمي ما يخاف الحادثات من العواقب

³⁰⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vafi*, II, 22

³⁰⁷ İbn Yeş, *Şerhu'l-Mufasssal*, I, 73

³⁰⁸ Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen-i Ebi Davud*, Dar'u İbni Hazm, Beyrut, 1997, cihad, 2697

³⁰⁹ İbn Manzur, (أبي) mad.

³¹⁰ İbn Manzur, (أله) mad.

“Amcamın oğlu Allah’a emanet! O ortaya çıkacak sonuçlardan korkmuyor.”

İbrahim Delcumuni **اللهِ أَبُوكَ** tabirinin taaccüp ifade eden bir kelime olduğunu söylemiştir.³¹¹ Ali Nabi’de semai taaccüp kalıplarını sayarken **اللهِ أَبُوكَ** tabirinde saymıştır.³¹²

2.5.4. **اللهِ أَنْتَ**

Bu tabirde taaccüp ifade eden semai kalıplardandır. Mucemul vafî yazarı Arapların bu tabiri kaide dışı olarak taaccüp için kullandıklarını söylemiştir.³¹³ Birçok Arap dil bilgini bu kalıbın taaccüp için kullanıldığını söylemiştir. Bunlar arasında Ebu Hayyan El-Endelüsi³¹⁴ İbn Hişam³¹⁵ Harun Abdusselam³¹⁶ gibi âlimleri sayabiliriz. Bunlar dipnotta verdiğimiz kitaplarında bu kalıbın taaccüp ifade ettiğini belirtmişlerdir.

Bu kalıp bazen **اللهِ أَنْتَ مِنْ رَجُلٍ** şeklinde kullanılmıştır. Bu şekilde kullanıldığında ifade ettiği mana “Sen Allaha aitsin ne güzel bir adamsın” gibi taaccüp ifade eden bir manadır. Muhammed İd samai taaccüp kalıplarını sayarken **اللهِ أَنْتَ مِنْ رَجُلٍ** kalıbını da saymıştır. Ayrıca bu kalıbı açıklarken şöyle demiştir. “Kişinin Allah’a nispet edilmesi aslında taaccüp ifade etmez. Ancak bu üslup taaccüp esnasında kullanıla kullanıla artık taaccüp manası kazanmıştır.”³¹⁷

2.5.5. **تَاللهِ**

تَاللهِ Bu kalıp aslında kasem ifade eden bir kalıptır. “Allah’a yemin olsun” manasındadır. Ancak bu kalıp bazen taaccüp esnasında kullanılır. Sibeveyh bu kalıbın bazen taaccüp ifade ettiğini belirtmiştir. Ona göre Araplar kasem etmek istediğinde **اللهِ** ifadesini taaccüb ifade etmek istediklerinde **تَاللهِ** ifadesini kullanırlar.³¹⁸

Ayette geçen Hz İbrahim’e ait olan bu sözünde taaccüp ifade ettiği söylenmektedir. **وَتَاللهِ** “Allah’a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten

³¹¹ Müberred, *el-Kamil II*, dip not. 89

³¹² Ali Nabi, *el-Kamil fi’n-Nahvi ve’s-Sarfi*, Daru’l- Fikri’l- Arabi, Kahire, 2004, I, .424

³¹³ Yusuf ez-Ze’bi, *el-Mucemu’l Vafi*, s.285

³¹⁴ Ebu Hayyan el-Endülisi, *İrtişaf*, IV, 2086

³¹⁵ İbn Hişam el-Ensari, *Muğni’l-Lebib*, I, 215

³¹⁶ Harun Abdusselam, *el-Esalibu’l-İnşaiyye*, Mektebetü’l-Hancı, Kahire, 2001. 5. Baskı s.93

³¹⁷ Muhammed İd, *en-Nahvu’l-Musaffa*, s.565

³¹⁸ es-Sibeveyh, *El-kitap*, III, 552

sonra ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım.”³¹⁹ Zemahşeri bu ayette geçen تَالِهٍ ifadesinin taaccüb ifade ettiğini belirtmiştir.³²⁰

2.6. مَرْحَى ve بَرْحَى Kelimeleri ile Taaccüb

مَرْحَى kelimesi aşırı sevinç, son sınırına kadar sevinme anlamına gelir.³²¹ Kibir ve gururlanma anlamına geldiği ya da şımarıklık anlamına geldiği ya da görenleri harete düşüren bir yay anlamında olduğu söylenmiştir.³²² بَرْحَى ve مَرْحَى kelimeleri ile bağlantılıdır. أَيْحَى kelimesi, okçu hedefini tutturduğunda onun için kullanılır.³²³

بَرْحَى kelimesi ise بَرِحَ fiilinden türemiştir. بَرِحَ fiili ayrıldı, bıraktı devam etmedi gibi anlamlara gelir. Bu fiile olumsuzluk takısı olan مَا edatı dâhil olduğunda bırakmadı devam etti anlamına gelir. Örn; مَا بَرِحَ يَفْعَلُ كَذَا demek “Böyle yapmaya devam etti demektir” الْبَرَاخُ kelimesi açık ve anlaşılır demektir. أَرْضُ بَرَاخٍ dendiğinde ise üzerinde bitki olmayan geniş bir alan anlamına gelir. Aynı zamanda Araplar güneş için بَرَاخُ kelimesini isim olarak kullandıkları olmuştur. الْبَرِيحُ kelimesi şiddet ve azap anlamındadır. الْبَرِيحُ kelimesi sıkıntı ve meşakket anlamındadır. الْبَوَارِحُ kelimesi kuzeyden esen sert rüzgarlardır. الْبَارِحُ kelimesi yaz aylarında esen sıcak rüzgarlardır. قَتَلُوهُمْ أَبْرَحَ قَتْلٍ “Onları en şaşılabilir şekilde öldürdüler” demektir. مَا أَبْرَحَ هَذَا الْأَمْرُ “Bu iş ne denli acayıptir.” Demektir.³²⁴

İbni Manzur, مَرْحَى kelimesinin okçu hedefini tutturduğunda onun için kullanılan bir taaccüb kelimesi olduğunu söylemiştir.³²⁵ Mucemu'l-Vasit yazarlarından biri olan İbrahim Enis ise gerek okçu attığı okta hedefi tutturduğunda gerekse hatip konuşmasında isabetli konuştuğunda onun için مَرْحَى dendiğini söylemiştir.³²⁶ İbni Manzur bu tabirin okçu hedefini tutturduğunda onun için kullanılan bir taaccüb ifadesi olduğuna İbni Mukbil'in (ö. 37/657) şu şiirini örnek göstermiştir.

أَقُولُ وَالْحَبْلُ مَغْفُودٌ بِمَسْخَلِهِ مَرْحَى لَهُ ! إِنْ يَفْتُنَّا مَسْخَهُ يَطْرِ

³¹⁹ Enbiya, 21/57

³²⁰ ez-Zemahşeri, *Keşşaf*, II, 576

³²¹ İbn Manzur, (مرح) mad.

³²² ez-Zebidi, *Tacu'l-Arus*, (مرح) mad.

³²³ İbn Manzur, (أَيْحَى) mad.

³²⁴ İbn Manzur, (الْبَرِيحُ) mad.

³²⁵ İbn Manzur, (مرح) mad.

³²⁶ İbrahim, *el-Mucem 'l-Vasit*, s.898

İp onun atının gemine bağılyken diyordum ki Helal olsun ona! Eğer atı bizi geğerse uçar gider.

İbn Manzur hem مَرْحَى kelimesinin hem بَرْحَى kelimesinin taaccüp için kullanıldıklarını belirtmiştir. Mucemu'l-Vafi yazarları Yusuf Cemil Ez-Ze'bi ile Ali Tefvik El-Hamd مَرْحَى kelimesinin okçu hedefi tutturduğunda kullanılan bir kelime olduğunu بَرْحَى kelimesinin ise okçu hedefini tutturamadığında kullanılan bir kelime olduğunu söylemişlerdir.³²⁷ Buna göre مَرْحَى helal sana, bravo aferin gibi anlamlara gelirken بَرْحَى kelimesi ise tüh, yuh sana gibi anlamlara gelmektedir.

مَرْحَى ve بَرْحَى kelimeleri aşğıdaki gibi farklı iraplarda kullanılmaktadır.

- 1- مَرْحَى ve بَرْحَى kelimeleri cümlede tek başlarına kullanıldıklarında mahzuf fiillerinin yerine geçen, takdiren mensup olan mefulü mutlak olurlar.
- 2- مَرْحَى ve بَرْحَى kelimeleri cümlede لَهُ gibi başka kelimelerle kullanıldıklarında takdiren merfu olup müpteda olurlar. لَهُ da onların haberi olur.

2.7. Nefy (لا) 'ı ile Yapılan Taaccub

Nefy (لا) 'ı birkaç farklı sürette kullanılabilir. Ancak taaccüp ifade eden kalıplar cinsten hükmü nefyeden لا ile kullanıldıkları için biz sadece bu لا 'yı irdeleyeceğiz.

Cinsten Hükmü Nefyeden (لا) Müpteda haber üzerine dâhil olup müptedayı kendine isim haberi de kendisine haber yapar. إِنَّ'nin ameli yapan amillerdendir. İsmi nasb haberini ref eder. Bu harf için التبرئة (لا) de denir.³²⁸ Amel edebilmesi için aşğıdaki şartlar gerekmektedir.

- a- Naifye edatı olacak. Yani (غير) edatı anlamında bir isim olmayacak. Örn; فعلتُ الخَيْرَ بلا تردُّدٍ “Hayrı tereddütsüz işledim” burada لا edatı غير manasında isim olduğu için amel etmez.
- b- Nefyettiği ismin kapsadığı bütün cinsleri nefyedecek.
- c- Amil ile mamulü arasına girmeyecek. Örn; حضرت بلا تأخير “Gecikmeksizin geldi.” Burada amel etmez

³²⁷ Yusuf ez-Ze'bi, Ali el-hamd, *el-Mucemu-l Vafi*, s.112

³²⁸ İbn Hişam, *Muğni'l-Lebib*, I, 237

- d-** İsmi ile haberi nekre olacak.
- e-** Kendisi ile isminin arasına bir şey girmeyecek. Örn; لا في النبوغ حظُّ لكسلان
“Tembel için dâhilikte haz yoktur”

Bu şartların hepsini taşıdığında ismi için iki farklı hüküm vardır.

- a-** Nasb üzerine mebni olması. Eğer harekeler ile iraplanırsa harekeler üzerine mebni olur. Eğer harflerle iraplanırsa harfler üzerine mebni olur. لا رجلٌ في البيت dediğimizde رجلٌ nasb alameti olan fetha üzerine mebni olur. لا رجلين في البيت dediğimizde ise رجلين kelimesi nasb alameti olan ي üzerine mebni olur.
- b-** Nasb üzerine mureb olur. Eğer ismi muzaf ya da şibhi muzaf olursa bu durumda mensub olup mureb olur.

Nefy (لا) ‘ı ile yapılan taaccüpler şunlardır.

2.7.1. لا أبا لك

Bu tabir ile ilk defa karşılaştığımızda zihnimize ilk gelen manalar gayet nahoş manalardır. Biri diğerine “Senin baban yoktur” dediğinde sanki ya senin baban ölmüştür gibi bir manayı ya da senin nesebin kusurludur. Babanın kim olduğu belli değildir. Sen bir zina mahsulusun gibi bir manayı kasetmiş gibidir. İbn Manzur’da biri diğerine لا أبا لك dediğinde ona kötü söz adına herşeyi söylemiş gibidir demektedir. Ancak İbni Manzur bu tabirin bir mesele dönüştüğünü, birine kullanıldığında aslında amacın o kişinin babasının olmadığını değilde o kişiye beddua etmek anlamına geldiğini söylemiştir.³²⁹ Bu durumda mana “Babasız kalasın, Baban öle” anlamına gelmektedir.

لا أبا لك tabiri yukarda anlatılan olumsuz manaların aksine bazen olumlu manalara ya da daha farklı manalara gelebilmektedir. Bu tabir bazen birini teşvik etme ya da kışkırtma için kullanılabilir. Zemaşeri bu tabirin mecazen teşvik ya da kışkırtma anlamlarına gelebileceğini söylemiştir.³³⁰ Müberred’de bu tabirin bazen mecazi olarak hak olana teşvik etmek için kullanılabileceğini söylemiştir.³³¹

³²⁹ İbn Manzur, (أمم) mad.

³³⁰ ez-Zemaşeri, *Esasu 'l-Belağa*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1996, s.2

³³¹ el-Müberred, *el-Kamil*, III, 119

لا أبا لك tabiri bazen de medh ifade edebilmektedir. İbni Manzur Arapların bazen bazı tabirleri kullandıklarını bu tabirlerin dış görünüş itibarı ile kötü bir mana ifade ediyormuş gibi görüktüklerini oysa bu manaların medh ifade ettiğini, لا أبا لك tabirinde bunlardan biri olduğunu söylemiştir.³³² Mucmeu'l-Vafi yazarları bu tabirin övgü ifade ettiğini söylemişlerdir. Onlara göre birine لا أبا لك dendiğinde sanki o kişiye seni yetiştiren koruyup büyüten baban değil olsa olsa Allah'tır denmiştir.³³³

لا أبا لك tabiri bazen de birini uyarmak için kullanılır. Zuheyr bin Ebi Sulma'nın³³⁴ şu şiirindeki لا أبا لك tabirinde olduğu gibi;

سَمِئْتُ تَكَالِيفَ الْحَيَاةِ وَمَنْ يَعْشُرُ ثَمَانِينَ حَوْلًا لَا أبا لك يَسَامُ

“Hayatın meşakkatlerinden usandım. Ey babasız kalasıca! (Akıllı ol, Farkına var) Seksen yıl yaşayan bıkar, usanır.”

Ebu Abdullah el-Huseyni ez-Zevzeni şairin bu şiirini şerh ederken لا أبا لك tabirinin tembih ifade ettiğini belirtmiştir.³³⁵

لا أبا لك tabirinin hakiki mana ifade etmeyip mecazi bir anlam ifade ettiğine en belirgin örnek Cerir'in³³⁶ (ö. 110/728 [?]) şu şiiridir.

يَا نَيْمَ نَيْمَ عَدِيَّ لَا أبا لكُمُ لَا يُلْفِيَنَّكُمْ فِي سَوْءَةٍ عَمْرُ

“Ey Adıyy Kabilesinin akli gitmiş âşıkları. Babasız kalasıcalar!” Sakın bir kötülük, bir ayıp işlerken Ömer bin Lece' sizinle karşılaşmayın”

Burada bütün o kimselerin hepsinin babasının olmadığı düşünülemez. Bu sadece mecazi bir kullanımdır.³³⁷

³³² İbn Manzur, (ترب) mad.

³³³ Yusuf ez-Ze'bi, Ali el-hamd, *el-Mucemu-l Vafi*, s.273

³³⁴ Muallaka şairlerindedir. Yaklaşık doksan yıl yaşadığı için “muammerun” sınıfındandır. Vefatı hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte bisseten bir yıl önce vefat ettiği ya da efendimiz ile görüştüğü hatta efendimizin “Allahım beni onun şeytanının şerrinden koru” diye dua ettiği bundan dolayı m. 630'da vefat ettiği de rivayet edilmiştir.

³³⁵ Ebu Abdullah el-Huseyni ez-Zevzeni, “*Şerhu'l- Muallakatu's -Seb'a*” Mektebetü'l – Maarif, Beyrut, 1972 s. 155

³³⁶ Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biri

³³⁷ İbn Manzur, (أبي) mad.

لا أبا لك tabiri bazene de bizim asıl konumuz olan taaccübü ifade etmektedir. İbni Manzur bu tabirin bazen taaccüp ifade ettiğini belirtmiştir.³³⁸ İbrahim Delcumuni şaiirin şu beytini şerh ederken لا أبا لكم tabirinin taaccüp ifade ettiğini belirtmiştir.

يا فُرْطَ فُرْطَ حَيِّ لا أبا لكم يا فُرْطَ اَبِي عَلَيكُمْ خائفٌ حَذِرُ

Ey Hayiy kabilesinin aşırı gidenleri babasız kalasıcılar! Ey aşırı gidenler ben sizin için korkmakta ve ihtiyatlıyım.

لا أبا لك tabiri dört farklı şekilde kullanılmıştır.³³⁹

1- لا أبا لك : Hem harfi cerli hemde أبا kelimesindeki med ile kullanılmıştır.

أرَبِي سِلَاحِي، لا أبا لك، إنني أرى الحربَ لا تَزْدَادُ إلا تَمَادِيًا³⁴⁰

“Bana silahımı göster babasız kalasıca kadın! Harbi ancak (azalmayıpta, bitmeyipte) ısrarla arttığını görüyorum.”

2- (لا أباك) : Lam harfi cerinin hazfiyle ve أبا kelimesindeki med ile kullanılmıştır.

أبالموتِ الَّذِي لا بُدَّ أنِّي مُلاقٍ لا أباك، تُخَوِّفِينِي³⁴¹

“Babasız kalasıca kadın! Kesin olarak karşılaştığım ölüm ile mi beni korkutuyorsun”

3- (لا أب لك) : Lam harfi ceri ile ve أبا kelimesindeki med olmadan kullanılmıştır.

4- (لا أبك) : Lam harfi ceri olmadan ve medsiz kullanılmıştır.

5- (لاب لك): أبا kelimesindeki hemzenin ve med harfinin hazfiyle okunmuştur.

el-Ezheri لا أبا لك tabirinde ki lam harfi cerinin cumhur ulemaya göre izafet manasını tekid etmek için geldiğini söylemiştir. Buradaki lam harfi cerinin لا edatının ismi olan أبا kelimesinin marife olan ك edatına izafe edilmesini hernekadar hakikatte engellememiş isede sureten engellemiştir ki en doğru kullanımda budur. Zira لا edatının isminin

³³⁸ İbn Manzur, (أبي) mad.

³³⁹ İbn Manzur, (أبي) mad.

³⁴⁰ İbn Manzur, (أبي) mad.

³⁴¹ İbn Hişam, *Şerhu Şuzuru 'z-Zeheb fi Marifeti Kelami 'l- Arab*, Matbaatu's- Saadet, Mısır, 1965, s.328

marifeye izafe edilmesi doru değildir.³⁴² أبا kelimesi mensup ve murebtir. Nasb alameti de elif harfi dir. Çünkü esma-i sittenin nasb alameti eliftir. Aynı zamanda أبا kelimesi ك edatına muzaftır. ك ise muzafın ileytir. Lam harfi ceri ise zaittir. Hasan Abbas لا أبا لك tabirinin en güzel irabının şöyle olduğunu söyler. لا cinsten hükmü nefy eden edattır. أبا onun ismidir. Muzaf değildir. Elif üzerine mebni olarak mensuptur. Mebni olduğundan dolayı da tenvini almamaktadır.³⁴³

2.7.2. لا أم لك

Bu tabir mana açısından لا أبا لك tabirine yakındır. İbn Manzur bu tabirin, “senin hür bir annen yoktur” anlamında sarih bir hakaret olduğunu söylemiştir. Bunun sebebi de Araplar indinde cariyelerin çocukları zemmedilmiş, hür çocukların sınıfına dâhil edilmemiştir. Bir adam başkasına bu tabiri kullanıyor ise ancak ona olan öfkesinden dolayı bu tabiri kullanıyordur.³⁴⁴

ez-Zemahşeri bu tabirin “Senin hür bir annen yoktur, sen cariye çocuğusun” manasında bir hakaret olduğunu söylemiştir. Ona göre bu durum yani bir cariye çocuğu olmak Araplar tarafından son derece tiksindirici bir durumdur.³⁴⁵

Bazen bu tabir لا أبا لك tabirinde oluşu gibi zem anlamında değil aksine medh anlamında kullanılır. İbn Manzur bu tabirin bazen medh için kullanıldığını belirtmiştir. Ona göre bu tabir dış görünüşü itibarıyla zem gibi görülen ama mehd için kullanılan lafızlardandır.³⁴⁶ Cevheri (ö. 400/1009’dan önce) لا أم لك tabirinin bir zem tabiri olduğunu ancak bazende medh için kullanıldığını söylemiştir.³⁴⁷

Yine bu tabir bazen de taaccüp için kullanılan tabirlerdendir.³⁴⁸ Mucemu’l-Vasit adlı eserde de لا أم لك tabirinin bazen medh ve taaccüp için kullanılan lafızlardan olduğu

³⁴² el-Ezheri, *Şerhu’l- Tasrih ale’t-Tavdih*, II, 240

³⁴³ Hasan Abbas, *en-Nahvu’l- Vafi*, I, 116

³⁴⁴ İbn Manzur, (أمم) mad.

³⁴⁵ Ebu’l Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *Makamatu’z-Zemahşeri*” Daru’l- Kutubi’l- İlmiyye, Beyrut,1982, s.162

³⁴⁶ İbn Manzur, (أمم) mad.

³⁴⁷ Cevheri, İsmail bin Hamad, *es-Sihah Tacu’l- Luğa ve Sihahu’l-Arabiyye*, tah. Ahmet Attar, Daru’l- Kutubi’l- Arabi, Mısır, ts, (أمم) mad.

³⁴⁸ İbn Manzur, (أمم) mad.

belirtilmiştir.³⁴⁹ el-Mevsuatu'l-Arabiyye adlı eserde de bu tabirin zahirinin zem olduğu ancak bazen medh ve taaccüp için kullanıldığı belirtilmiştir.³⁵⁰

İbn Manzur bu tabire İbn Abbastan gelen şu rivayeti örnek olarak vermiştir.

عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ رَأَيْتُ رَجُلًا عِنْدَ الْمَقَامِ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَإِذَا قَامَ وَإِذَا وَضَعَ فَأَخْبَرْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَوْلَيْسَ تِلْكَ صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا أُمَّ لَكَ

İkrime'den rivayetle “ Ben Makamı İbrahim'in yanında bir adamı, namazdayken, hem eğildiğinde hem doğrulduğunda, kıyamdayken, oturken tekbir aldığını gördüm bunu İbni Abbas'a söyledim. O da “Anasız kalasica bu Rasululla'nın namazı değildir” dedi.”³⁵¹

2.8. Nefiy (ما)' sı ile Yapılan Taaccub

Araplar bazen hayrete düşürücü bir olay karşısındaki hayretlerini ifade etmek için Nefiy ifade eden (ما) edatını kullanmışlardır. İbn Manzur, İbn Ahmer'in şu şiirinde geçen ما ifade eden قَوْمِي عَلَى نَأْيِهِمْ ifadesinin taaccüp ifade ettiğini belirtmiştir.³⁵²

يَا قَوْمَ مَا قَوْمِي عَلَى نَأْيِهِمْ   إِنْ عَصَبَ النَّاسَ شِمَالٌ وَ قُرُّ

“Ey kavmim ne kadar büyüksün (cömertsin). İnsanları açlık ve soğuk kapladığı zaman”

Arapların nefiy ifade eden (ما) edatını kullanarak yaptıkları taaccüp ifadelerinden biri de (ما أنت) tabiridir.³⁵³ Buna örnek olarak (ما أنت من رجل) ve (ما أنت من فارس) kullanımlarını gösterebiliriz.³⁵⁴ Şairin şu şiirinde olduğu gibi;

يَا سَيِّدًا مَا أَنْتَ مِنْ سَيِّدٍ   مُوْطَأً الْأَكْنَافِ رَحْبَ الدَّرَاعِ

“Ey efendi! Sen ne efendisin ama! Yumuşak huylu, eli açık”

İbn Hişam taaccübün semai kalıplarını sayarken yukarıda ki şiiri de zikretmiştir.³⁵⁵

³⁴⁹ İbrahim, *el-Mucemu'l- Vasit*, s.147

³⁵⁰ Muhammed Semmavi, *el-Mevsuatu'l Arabiyye*, II, 193

³⁵¹ Buhari, hadis no.754

³⁵² İbn Manzur, (عصب) mad,

³⁵³ Yusuf ez-Ze'bi, Ali el-hamd, *el-Mucemu-l Vafi*, s.311

³⁵⁴ Ebu Hayyan el-Endelusi, *İrtişafu'd- Durab min Lisani'l- Arab*, IV, 2086

Bir başka örnek olarak ta A'şâ'nın şu şiirini verebiliriz;³⁵⁶

يا جارتا ما أنتِ جارة

“Ey komşum (Şaiir burada eşine seslenmekte aynı evde kendisine bir nevi komşuluk yaptığı için) Sen ne komşusun ama”

Kimileri bu şiirde ki ما edatının nefiy olup taaccüp manası ifade ettiğini kimileri ise istifham olup taaccüp manası ifade ettiğini söylemişlerdir.³⁵⁷

³⁵⁵ İbn Hişam el-Ensari, *Şerh'u Katri'n-Neda ve Belli's-Seda*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004 s.300

³⁵⁶ İbn Kays Meymun el-A'şâ, *Divanu'l- A'şâ el-Kebir*, şerh. Muhammed Huseyn, Mektebetu'l- Adab, Kahire, ts, s.111

³⁵⁷ Abdulkadir b. Ömer el-Bağdadi, “Hazanetü'l-Edeb ve Lubbi Lubabi Lisani'l- Arab” , Mektebetü'l Hanci, Kahire, 1997, III, 308

İKİNCİ BÖLÜM

KURAN'I KERİMDE TAACCUBUN KULLANIMI

1. Taaccubun Allah için Kullanılması

Daha önceden belirttiğimiz gibi taaccüb sebebi bilinmeyen durumlarda ortaya çıkan doğal bir tepkidir. Bundan dolayı Araplar “إذا ظهر السبب بطل العجب” Sebeb ortaya çıktığında taaccub ortadan kalkar demişlerdir. Taccup bu anlamda olunca, kimileri taaccübün Allah’u Teala için kullanılamayacağını belirtmiş, kimileri ayetlerden ve hadislerden deliller getirerek Allah’ın taaccüb edebileceğini ancak bu taccubun insanların taaccübü gibi olmadığını söylemiş, kimileri ayet ve hadislerde geçen Allah’ın taacuub etmesini tevil edip rıza göstermesi hoşnut olması gibi anlamlara yormuş, kimiside Taaccubun Allah için kullanılamayacağını belirtmiştir. Bu görüşleri üç başlık altında ele alalım.

1.1. Allah Taaccub Eder Diyenler

Selefiler, Allah’ın taccup edeceğine dair ayetlerde ve hadislerde geçen ifadeleri tevil etmeden kabul etmişlerdir. Fakat selefi Âlimler Allah’ın taaccüb etmesini beşerin taaccüb etmesinden farklı bir kategoride ele almışlardır. “Hiçbir şey, O’nun gibi değildir.”³⁵⁸ Ayetinden yola çıkarak Allah’ın gülmesi, konuşması, öfkelenmesi, yürümesi, hayret etmesi, sevinmesi gibi sıfatların kendisine özgü olduklarını insanlarınkinden farklı olduklarını belirtmişlerdir.³⁵⁹

---

³⁵⁸ Şura 42/11

³⁵⁹ Muhammed Salih *el-Muncid, Kitabu Mevki’l-İslam Sual ve Cevab*, II, s.711

Allah'ın taaccüb etmesi selefi ulemaya göre sebebini bilmediği bir olay karşısındaki hayreti değil, sebebini bildiği bir olayı yüceltmesi onu diğer durumlardan ayırt etmesi ya da onu yadırgaması anlamına gelir.³⁶⁰

Selefi ulema taacubu iki kısma ayırdılar. Birincisi; bir olay karşısında, sebebini bilmeyip şaşkınlığa uğramaktan dolayı meydana gelen taaccub, ikincisi ise sebebi bilip o şeyin benzerlerinden farklı olması konusunda ki taaccub. Birinci gurubun Allah'u Teala için düşünülmesi imkansızdır. Zira Allah; olmuş olanı, olmakta olanı, olacak olanı hatta olmayacak olanı olsaydı nasıl olacağını bilendir. Allahın taaccüb etmesi tamamen ikinci kısma girmektedir.³⁶¹

Delilleri: Allahın taaccub edebileceğini savunanlar bunu ayet ve hadislerdeki bazı ifadeler ile temellendirmişlerdir. Bu akımın en belirgin özelliği ayetleri ve hadisleri tevil etmeden oldukları gibi kabul etmektir.

Ayetlerden delilleri: “بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ” Hayır, sen (onların hâline) şaştın, onlar ise alay ediyorlar.³⁶² İbni Cerir Et-Taberi bu ayet konusunda şu açıklamayı yapmıştır. “Kıraat imamları bu ayet konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Küfeli Kurraların büyük bir bölümü bu ayeti بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ şeklinde okumuşlardır. Bu durumda mana “ Onların bana ortak koşmaları, indirdiğim kitabı yalanlamaları, alay etmeleri benim katımda büyük bir şeydir” şeklindedir. Medine, Basra ve bazı Küfeli âlimler bu ayeti عَجِبْتَ diye okumuşlardır. Onların kıraatine göre ise mana “Ey Muhammed! Hayır, sen (onların hâline) şaştın, onlar ise alay ediyorlar.” Şeklindedir.” İbni Cerir bu farklı kıraatleri aldıktan sonra şu açıklamayı yapmıştır. “Bu iki kıraatte meşhur kıraatlerdir. Bu ikisinden hangisi ile okursan doğru okumuş olursun. Şayet, her iki kıraattede mana birbirinden farklı iken nasıl olurda her iki okuyuşta doğru olur? diye sorarsan şu şekilde cevap verilebilir. Hernekadar iki mana birbirinden farklı olsa da her iki mana sahihtir. Hz. Muhammed Allahın kendisine verdiği fazilet ile alay etmelerine şaşırılmış, Allah'u Teâla'da müşriklerin söyledikleri bu sözlerin büyüklüğüne şaşırılmıştır. Şayet Kuran bu okuyuşlardan biri ile mi? indi yoksa her ikisi ile mi? indi diye sorulursa şöyle cevap verilir. Kuran her iki okuyuşlada indi. Kuran iki defa farklı farklı mı indi diye sorulursa,

³⁶⁰ Celaluddin es-Suyuti, *Muteriku'l-Akran fi İcazi'l-Kuran*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, 1988, I, s.116

³⁶¹ Muhammed Hasan Abdulğaffar, *Şerhu Lumeti'l- İtikad*, VIII, s. 3

³⁶² Saffat 32/12

Hayır Kuran bir defa indi. Ancak efendimiz onu her iki kıraatlede okumayı emretti, diye cevap verilir.³⁶³ Selef Âlimlerinin birçoğu bu ayeti kendileri için delil olarak kullanmışlardır. Ayetin عَجِبْتُ şeklinde mütevatir bir kıraatle gelmesi delil olarak kullanılabileceğini ifade eder. Bu ayet Allah'ın taaccüb etmesine dair kuranda ki en belirgin ayettir.

Hadislerden delilleri: Bu konuda efendimizden birden fazla hadis varid olmuştur. Bunlardan en belirginini ise "لقد عَجِبَ اللهُ مِنْ صَنِيعِكُمْ بِضَيْفِكُمَا اللَّيْلَةَ" Sizin (Karı-Koca) bu gece misafirinize yaptıklarınız Allahın çok hoşuna gitti"³⁶⁴ hadisidir. Bir başka hadiste "عجب الله من قوم يدخلون الجنة في السلاسل" Zincirlere bağlı olarak cennete girenler Allahın çok hoşuna gider"³⁶⁵ Bu hadiste efendimiz savaştan alınan esirlerin ilderde İslama girmesini umarak bu sözleri sarf etmiştir. Selef uleması her iki hadisi de kendileri için delil olarak kullanmışlardır. Onlar hadislerde geçen ifadeleri teşbih ve tevil etmeden efendimiz için kullanmışlardır.³⁶⁶

1.2.Allah'ın Taaccub Etmesini Tevil Edenler

Eş'ari ulemaları Allah'u Tealanın diğer fiili sıfatlarını tevil ettikleri gibi onun taaccüb etmesinide tevil etmişler, onun taaccub etmesine, razı olması gibi manalar yüklemişlerdir.³⁶⁷ Mesela yukarda geçen لَقَدْ عَجِبَ اللهُ مِنْ صَنِيعِكُمْ بِضَيْفِكُمَا اللَّيْلَةَ hadisini ele alalım. Ebu Suleyman el- Hattabi³⁶⁸ (ö. 388/998) burada ki taaccubun rıza manasında olduğunu söylemiştir. Ona göre bu misafirperverlik eylemi Allahın rızasına sebebiyet vermiştir. Yine Ebu Suleyman buradaki taaccubun, "Allahu Teâla, Melekeri, bunların yaptığı misafirperverliğin nadirliği karşısında taaccuba düşürmüştür." Anlamına gelebilmektedir demiştir.³⁶⁹

³⁶³ et-Taberi, Muhammed bin Cerir Ebu Cafer, *Camii'l-Beyan fi Tevilil Kuran*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin, Dar'u Hicr, 2008, XIX, 513-514

³⁶⁴ Buhari, hadis no. 3798

³⁶⁵ Muhammed Nasıruddin el-Elbani, *Muhtasaru Sahihi'l- Buhari*, Mektebetü'l- Mearif, 2002, III, s.198

³⁶⁶ Nasıruddin el-Elbani, *Mevsuatu'l- Elbani fi'l- Akideti*, Merkezi'n- Numan, 2010, VI, s. 242

³⁶⁷ Nasıruddin el-Elbani, *Mevsuatu'l- Elbani fi'l- Akideti*, VI, s. 242

³⁶⁸ Hamd bin Muhammed bin İbrâhîm bin Hattâb el-Hattâbî, el-Büstî olup, künyesi Ebû Süleymân'dır. Hadis ilminde huccet (üçyüzbin hadîs-i şerîf bilen) ve Şafî mezhebindeki büyük fıkıh âlimlerindendir. Lügat, nahiv ve edebiyatta mahirdir. Sünen-i Ebu Davud üzerine bir şerh yazmıştır.

³⁶⁹ Halid bin Abdurrahman, *Istidrak ve Takib ale's- Şeyh Şuayb el-Arnâvut fi Tevilihi ba'di Ehadisi's-Sifat*, Daru Belensiyye, Suud, 1419, s.42-43

İbn Hacer el-Askalani “عجب ربنا من أقوام يقادون إلى الجنة في السلاسل” hadisini açıklarken burada ki عجب fiilinin razı oldu anlamına geldiğini söylemiştir.³⁷⁰

1.3.Allah Taaccub Etmez Diyenler

Bu gurupta bulunan Âlimler, taaccup etme beşeri bir sıfat olduğu için bu sıfatın Allah’a atfedilemeyeceğini savunmaktadırlar. er-Rummani³⁷¹ Bu sıfatın Allah’a verilmesini yadırgamıştır.³⁷²

Hakim (ö. 405/1014) müstedrekinde şu olayı alıntılamıştır. Abdullah bin Ömer ayeti بَلْ هِيَ كَذِبَةٌ كَذِبَةٌ وَتَسْخَرُونَ Şureyh; بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ şeklinde okuyunca, Şureyh; بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ şeklinde oku, zira Allah hiçbir şeyden taaccub etmez. Taaccub bilmeyen kişinin vasfıdır, demiştir. E’meş³⁷³ (ö. 148/765) bu olayı hocasına anlattığını, hocasının “Şureyh kendi düşüncesini beğenmiş oysaki Abdullah ondan daha âlimdir.” dediğini aktarmıştır.³⁷⁴

2. Kuran’ı Kerim’de Taaccub İfade Eden Ayetler

Kuran’ı Kerim’de taaccub ifade eden ayetler sayı bakımından oldukça fazladır. Bu ayetlerin bazılarında taaccubu ifade eden “عَجَبًا” kelimesi açıkça kullanılmış bazılarında ise taaccüb manası ayetin içeriğinden anlaşılmıştır. Kur’an’ı Kerim’de taaccub ifade eden ayetlerin hepsi bütün alimlerin ittifakı ile değildir. Taaccub ifade ettiği söylenen ayetlerden, bazı müfessirler taaccub manası çıkarmış iken bazıları ise bu manayı çıkarmamıştır. Kuran’ı Kerim’de geçen taaccub ifade eden ayetleri aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz.

2.1. Taaccubun Allah’a İzafe Edilmesi

³⁷⁰ Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bari Şerh'u Sahihi'l- Buhari*, tah. AbdulAziz b. Abdullah b. Baz, Daru'l- Kutubi's-Selefiye, Mısır, 2015, VI, s.145

³⁷¹ Arap dili ve belâgatı âlimi, Mu‘tezile kelâmcısı. Tam adı; Ebü'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî (ö. 384/994)

³⁷² Musaid b. Süleyman, *et-Tefsiru'l- Luğaviyyu li'l- Kur'ani'l- Kerim*, Daru İbni'l- Cevzi, Kahire, 1432, II, s.214

³⁷³ Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî. Hadis, kıraat ve ferâiz sahalarındaki bilgisıyla tanınan tâbiîn nesline mensup âlim.

³⁷⁴ Musaid b. Süleyman, *Şerhu Mukaddimetu't- Teshil li'lumi't- Tenzil li'bni Cezeri*, Daru İbni'l- Cevzi, Kahire, 1431, s.241

İkinci bölümün başında taaccübün Allah'a izafe edilmesiyle ilgili görüşlere değinmiştik. Bu başlık altında bu konudaki örnek ayetleri ve farklı açıklamaları almakla yetineceğiz.

- 1- **وَإِنْ تَعْجَبَ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ إِذَا كُنَّا تُرَابًا أَلْنَا نَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ** “Eğer şaşacaksan, asıl şaşılacak olan onların, “Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacakmışız?” Demeleridir.”³⁷⁵ Kurtubi'nin bu ayet hakkında ki düşüncesi şudur. “ Bu ayette taccub eden Allah'u Teala değildir. Allah'ın taaccüb etmesi doğru değildir. Zira taccub sebebi bilinemeyen bir olay karşısında içsel bir duygu değişikliğidir. Bu da Allah için düşünülemez. Allah'u Teala bu ifadeyi, Hz. Muhammed ve müminler taccub etsinler diye kullanmıştır.”³⁷⁶ Taberi tefsirinde ise aktarılan bu ayetin tefsiri niteliğinde ki rivayetlerin birinde “Rahman onların ölümden sonra dirilmeyi yalanlamalarına hayret etti” denmiştir.³⁷⁷
- 2- **بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ** “Hayır, sen (onların hâline) şaştın, onlar ise alay ediyorlar.”³⁷⁸ İbni Mesud'dan gelen rivayete göre fiil **عَجِبْتُ** şeklinde kıraat olunmuştur. Kıraat imamlarından Hamza (ö. 154/771) ve Kisai (ö. 189/805) de bu kıraata göre okumuşlardır. Bu kıraat sahih bir kıraattir. Bu durumda mana “ Onlar alay ede dururken ben ise hallerine şaşım” şeklinde olur. Tefsir imamlarından Beğavi (ö. 516/1122) ‘ye göre Allahın taaccub etmesi beşerin taaccüb etmesinden farklıdır. Beşerin taacup etmesi; bir olay karşısında onu büyütmesinden, yadırgamasından kaynaklanmak ta iken Allahın taaccübü ise onu zemmetmesinden ya da ona razı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle Allah'ın taaccüb etmesi tıpkı “فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ” “ Böylece onlarla alay ediyorlar. Allah da onlarla alay etti.”³⁷⁹ “تَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ” “(Onlar), Allah'ı unuttular böylece (O da) onları unuttu.”³⁸⁰ Ayetlerinde ki “Allah'ın alay etmesine ve Allah'ın unutmasına benzemektedir.”³⁸¹

³⁷⁵ Rad 13/5

³⁷⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Şemsuddin el- Kurtubi, *el- Cami Li- Ahkami'l- Kuran*, tah. Ahmet Burduni, Daru'l- Kutubi'l- Mısriyye, Kahire, 1964, X, s.284

³⁷⁷ Muhammed b. Cerir Ebu Cafer et-Taberi, *Camii'l- Beyan fi Tevil'l- Kuran*, tah. Ahmet Muhammed Şakir, Müessesetü'r- Risale, Beyrut, 2000, XVI, s.346

³⁷⁸ Saffat 32/12

³⁷⁹ Tevbe 9/79

³⁸⁰ Tevbe 9/67

³⁸¹ Abdullah b. Ahmed b. Ali ez-Zeyd, *Muhtasar'u Tefsir'i Beğavi*, Riyad, Birinci Baskı, 1416 h., VI, 792

- 3- فُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ “Kahrolası (inkârcı) insan! Ne nankördür o!” Taberi burada ki مَا أَكْفَرَهُ tabirinin iki farklı manaya geldiğini söylemiştir. Birincisi; مَا taaccub edatıdır. Bu durumda mana –Ne kadar nankördür o!- olur. İkincisi; مَا istifham edatıdır. Bu durumda mana –Hangi şey insanı kâfir etti- olur.³⁸² Burada ki مَا edatının istifham için olması Ebu Salih’in ibn Abbas’a dayandırdığı rivayettir. İbn Abbas’a göre bu ayet أَيُّ شَيْءٍ أَكْفَرَهُ؟ “İnsanı hangi şey kafir etti” anlamındadır. Dolayısıyla مَا edatı tevbih(azarlama) anlamında kullanılan bir istifham edatı olmaktadır. Kurtubi tefsirinde bu alıntıyı yaptıktan sonra مَا edatının taaccub anlamında olduğu rivayeti de aktarmış ve Arapların hayret verici bir olay ile karşılaştıklarında adetleri üzerine وَأَخْزَاهُ اللَّهُ مَا أَظْلَمَهُ (Allah onun canını alsın ne kadar güzel!) ya da (Allah onu rezil etsin ne kadar zalim!) gibi ifadeler kullandıklarını belirtmiştir.³⁸³
- 4- فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ “Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdılar(!)”³⁸⁴ Kurtubi; Ulemanın çoğunun burada ki مَا edatına taaccub edatı dediklerini ama burada ki taaccubun kullar için olduğunu yani kulların taaccub etmesi için söylendiğini aktarmıştır.³⁸⁵ İbn Abbas, Ata ve Suddi buradaki مَا edatının istifham manasında olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda mana أَيُّ شَيْءٍ يُصْبِرُهُمْ عَلَى النَّارِ –Hangi şey onları ateşe karşı sabrettiriyor- olur. Kesai ise bunu فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى عَمَلِ أَهْلِ النَّارِ – Onlar cehennemliklerin amelini işlemeye ne kadar sabırlılar- Yani sürekli o ameli işlemektedirler demiştir.³⁸⁶ Zeccac bu ayetin “ما أَبْقَاهُمْ عَلَى النَّارِ” (Onlar cehennemde ne çok kalıcılar) tevilinde olduğunu söylemiştir. O bu görüşüne Arapların, hapiste çok kalan birisi için söyledikleri “ما أَصْبَرَ فُلَانًا عَلَى الْحَبْسِ” (Falancası hapse ne çok sabretti) ifadesini delil getirmiştir. Zira buradaki sabretmekten maksat orada çok uzun zaman kalmaktır. Bu ayetin “ما أَقَلَّ جَزَعَهُمْ مِنَ النَّارِ” (Ateşe karşı ne kadar az endişeliler) tevilinde olduğu da söylenmiştir. Bu durumda sabretmek aslında tedirginliğe düşmemek anlamına gelmektedir.³⁸⁷

³⁸² Taberi, *Camiu'l- Beyan*, XXIV s.222

³⁸³ el- Kurtubi, *el- Cami Li- Ahkami'l- Kuran*, XXII, s.78-79.

³⁸⁴ Bakara 2/275

³⁸⁵ el- Kurtubi, *el- Cami Li- Ahkami'l- Kuran*, III, s.236

³⁸⁶ Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el- Beğavi, *Mealimu't- Tenzil*, tah. Muhammed Abdullah en-Nemr, Daru't- Taybe, Riyad, 1989, I, s.185

³⁸⁷ Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abudullah eş-Şevkani el-Yemeni, “*Fethu'l-Kadir*” Daru ibni Kesir, Daru Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1414 h., I, s.197-198

5- **أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا** “Bize gelecekleri gün (gerçekleri) ne iyi işitip ne iyi görecekler!”³⁸⁸ ez-Zemahşeri “ Aslında Allah taccub etmez. Burada taccubun kullanılması, onların işitme ve görme duyularının o günde taaccübe şayan olacağı kastedilmiştir.” Demiştir.³⁸⁹ Fahrüddin er-Razi ise bu ayet ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır. “ Taaccub normalde Allah için kullanılmaz ancak taaccub, sebebi bilmemeden kaynaklanan bir tepki olma özelliğini yitirirse Allah için kullanılması caiz olur. Bu durumda mana şu olur: Allahtan öyle bir fiil sadır oldu ki bu fiil mahlûkattan sadır olsaydı onlarda taaccub ve şaşkınlık yaratırdı demek olur.”³⁹⁰

Kelbi ayetteki **أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ** ifadesinin öncesinde geçen **مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وُلْدٍ سُبْحَانَهُ** ifadesinin öncesinde geçen **إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ** “Allah’ın çocuk edinmesi düşünülemez. O, bundan yücedir, uzaktır. Bir işe hükmettiği zaman ona sadece “ol!” der ve o da olur. (İsa dedi ki) Şüphesiz, Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse (yalnız) O’na kulluk edin. Bu, dosdoğru bir yoldur.”³⁹¹ İfadelerini de dikkate alarak, bu ifadeyi bağlamından koparmamış ve bu ifadede bahsi geçen kimselerin, **وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَلَمْ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ** Allah, kıyamet günü şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, Allah’ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinin, dedin?”³⁹² Sualini duyan kimselerin pür dikkat kesilip İsa’nın vereceği cevabı bekleyen kimseler olduğunu söylemiştir.³⁹³

أَسْمِعْ fiilinin “itaat etme, boyun eğme” anlamına da geldiği söylenmiştir. Bu durumda mana **“مَا أَطَوَعَهُمْ لِلَّهِ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ”** (Bu gün Allah’a karşı ne kadar itaatkârdırlar” şeklinde olur.³⁹⁴

İbn Aşur **أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ** ifadesinin aslında muayyen olmayan kimselere yöneltilen bir emir olduğunu taaccub anlamında kullanılması bir tesadüf sonucu oluştuğunu

³⁸⁸ Meryem 19/38

³⁸⁹ Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *Tefsiru’l- Keşşaf an Hakaiki’t- Tevil ve Uyuni’l- Akavili fi vucuhi’t- Tevil*, Daru’l- Marife, Beyrut, 2009, s. 637

³⁹⁰ Fahrüddin er-Razi, *Mefatihü’l- Gayb*, Daru’l- Fikr, Dimaşk, 1981, XI, s.221

³⁹¹ Meryem, 19/36

³⁹² Maide, 5/116

³⁹³ el- Kurtubi, *el- Cami Li- Ahkami’l- Kuran XIII*, s.455

³⁹⁴ el- Kurtubi, *el- Cami Li- Ahkami’l- Kuran XIII*, s.455

söylemenin mümkün olacağını ifade etmektedir. Bu ifade ona göre tehdit etmekten kinayedir.³⁹⁵

Hasan ve Katade'nin Ali b. İsa'dan rivayet ettiklerine göre bu kullanım bir tehdit kullanımınıdır. Ali b. İsa'ya göre mana "Onlar yakında kalplerini korkudan titretecek şeyi duyacak, yüzlerini karartacak olan şeyi de görecekler" şeklindedir.³⁹⁶

Ebu'l- Aliyye'ye göre bu ifade bir taaccub ifadesi değil bilakis hakiki manada bir emirdir. Ona göre mana "Ey rasulum! Onlara ahirete dair vaadler ve tehditleri duyur ve göster" şeklindedir.³⁹⁷

Şayet *أَسْمِعْ بِهِمْ* ifadesini bir taaccub ifadesi olarak alırsak, *بِهِمْ* harfî ceri ve mecruru mahallen merfu olup *أَسْمِعْ* fiilinin faili olurlar. Şayet *أَسْمِعْ* fiilini emir olarak alırsak bu durumda *بِهِمْ* harfî ceri ve mecruru mahallen mensup olup *أَسْمِعْ* fiilinin mefulü olurlar.³⁹⁸

6- *كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ* "Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir."³⁹⁹ Neseî bu ayetteki *كَبُرَ* fiilinin taaccub ifade ettiğini söylemektedir. Ona göre bir şey eğer benzerlerinden farklılık gösteriyorsa ona taaccub edilir. Bunların yaptıkları eylemde eşi olmayacak kötülükte bir eylemdir.⁴⁰⁰

7- *وَحَسَنٌ أَوْلَانِكَ رَفِيقًا* "Bunlar ne güzel arkadaştır."⁴⁰¹ ez-Zemahşeri burada taaccub manası olduğunu söylemiştir. Ona göre ayette ki mana *ما أحسن أولئك رفيقا* –Onlar ne güzel arkadaşlardır- şeklindedir.⁴⁰²

Son dönem tefsir âlimlerinden İbn Aşur (ö. 1284/1868) bu kullanımın taaccüb içeren bir zem ifadesi olduğunu belirtmiştir. O et-Tahrir ve't- Tenvir adlı eserinde *حَسَنٌ* fiilinin aslında *حَسَنٌ* şeklinde aynul fiilinin fethası ile olduğunu ancak daha sonra taaccüb içeren zem ifade edebilmesi için *حَسَنٌ* kalıbına sokulduğunu

³⁹⁵ Muhammed et-Tahir bin Muhammed b. Muhammed et-Tahir b. Aşur et-Tunusi, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru't-Tunusiyye, 1984, XVII, s.107

³⁹⁶ Şihabu'd-Din Muhammed b. Abdullah el-Huseyni el-Alusi, *Ruhu'l-Meani*, tah. Ali Abdu'l-Bari, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1415 h., VIII, s.411

³⁹⁷ Alusi, VIII, s.411

³⁹⁸ Alusi, VIII, s.411

³⁹⁹ Saff 61/3

⁴⁰⁰ Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Neseî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't- Tevil*, tah. Yusuf Ali Budeyvi, Darul- Kelimi't -Tayyib, Lubnan, 1998, III, s.474

⁴⁰¹ Nisa 4/69

⁴⁰² Ez-Zemahşeri, Tefsiru'l- Keşşaf, s.245

belirtmiştir. Zira bir fiilin beşinci baba sokulması ya teaccüb içeren medh manası ya da teaccüb içeren zem manası elde etmek amaçlıdır.⁴⁰³

- 8- **كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ** “Allah’a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir?”⁴⁰⁴ eş-Şa’ravi **كَيْفَ** edatının normalde istifham manasında olduğunu ancak bazen bu manadan çıkıp taaccup ifade ettiğini söylemiştir. Ona göre **كَيْفَ** taaccub ifade ettiğinde ya güzel bir şeye karşı taaccübü ya da kötü birşeye karşı taaccübü ifade eder. Şayet kötü bir şey karşısında ki taaccübü ifade ederse taaccüb taaccüb’ü inkari (yadırgama) olur. Mesela **كيف سب فلان** “Falacası babasına nasıl küfreder” misalinde olduğu gibi. Zira burada bir yadırgama (inkâr) söz konusudur. Şayet **كيف** edatı güzel bir şey karşılığında olursa taaccüb’ü istihsan (hoşlanma) olur. Mesela **كيف بنيت هذا المسجد** “Bu mescid nasıl inşa edilmiş böyle” cümlesinde olduğu gibi. Zira bu ifade hoşlanılan bir şey karşısında ki hayreti, bir diğer ifadeyle taaccubu ifade eder.” Ayette kullanılan **كيف** edatı ise tamamen taacub’ü inkari kısmına girmektedir. Zira Allah (c.c) müşriklerin asla bir ahde sahip olamayacaklarını bilmektedir. Dolayısıyla asla ahde vefa göstermeyecek olan müşriklerin nasıl ahd sahibi olabileceklerini Allah, taaccubvari bir ifadeyle yadırgamıştır. Ayrıca ayetteki **كيف** edatı yadırgama manasıyla birlikte bir yönüyle de istihza (alay) manası ifade etmektedir. Mesela seni zayıf, çelimsiz ve korkak biri tehdit ettiğinde ona **كيف من أنت تهددني؟** “Kimsin sen? Beni nasıl tehdit edebilirsin” demen gibi. Ayette ki ifadede de bir istihza anlamı vardır. Yani sizin gibi ikiyüzlü, vefasız insanların nasıl ahdi olabilir ki anlamındadır.⁴⁰⁵

el-Kurtubiye göre de burada ki **كَيْفَ** edatı teaccüb içindir. O bu görüşüne örnek olarak arapların şu sözünü örnek getirmiştir. **كَيْفَ يَسْبِقُنِي فُلَانٌ** “Falancası beni nasıl olurda geçer!” Buradaki mana **”لا يَنْبَغِي أَنْ يَسْبِقَنِي“** Beni geçmesi ona yaraşmaz” demektir.⁴⁰⁶

- 9- **كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ** : Siz cansız (henüz yok) iken sizi dirilten (dünyaya getiren) Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz?⁴⁰⁷ Tefsir âlimlerinden el-Maverdi (ö. 450/1058) bu ayette ki **كَيْفَ** edatının iki farklı şekilde yorumlanabileceğini söyler. **كَيْفَ** edatı burada ya tevbih (azarlama) manasındadır, ya da taaccüb manasındadır.

⁴⁰³ Muhammed Tahir b. Aşur, *et-Tahrir ve’t-Tenvir*, ed-Daru’t-Tunusiyye, 1984, VI, s.116

⁴⁰⁴ Tevbe 9/7

⁴⁰⁵ Muhammed Mütevelli eş- Şeravi, *Tefsiru’ş- Şaravi*, Ahbaru’l- Yevm, 1997, IX, s.898

⁴⁰⁶ el-Kurtubi, VIII, s.78

⁴⁰⁷ Bakara, 2/28

Şayet taaccüb manasında olursa mana şu şekilde olur: *اعجبوا لهم , كيف يكفرون* “Onlara hayret edin, nasıl da inkâr ediyorlar”⁴⁰⁸

10- *أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ* : Allah’ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramıştır. Nihayet onlara ansızın o saat (kıyamet) gelip çatinca, bütün günahlarını sırtlarına yüklenerek, “Hayatta yaptığımız kusurlardan ötürü vay hâlimize!” diyecekler. Dikkat edin, yüklendikleri günah yükü ne kötüdür!⁴⁰⁹ Tefsir, nahiv ve kıraat âlimi olan Semin el-Halebi (ö. 756/1355) ayetteki *سَاءَ* fiilinde üç farklı vecihin bulunduğunu söyler.

Birincisi; *سَاءَ* fiili *فَعَلَ* vezninden gelen mütesarrif (çekimli) ve müteaddi (geçişli) fiildir. Faili ismi mevsul olan *مَا* kelimesidir. Mefulu ise mahzup olan *هَم* zamiridir. Bu durumda cümlenin takdiri “*أَلَا سَاءَ هَمُّ الَّذِي يَزُرُونَهُ*” “Dikkat edin, yüklendikleri günahlar onları üzüntüye sokacaktır.” Şeklinde olur.

İkincisi; *سَاءَ* fiili *بِئْسَ* fiili anlamındadır. *بِئْسَ* fiilinin bütün kuralları ve kaideleri *سَاءَ* fiili içinde geçerli olur. Bu durumda fiil, kötülüğü ifadede mübalağa manası taşımaktadır. Yani “Onların yüklendikleri günahlar çok aşırı kötüdür” gibi bir mana ifade etmektedir.

Üçüncüsü; *سَاءَ* fiili *فَعَلَ* vezninden gelip *مَا أَسْوَأَ* manasında taaccüb fiilidir. Bu durumda mana “*مَا أَسْوَأَ الَّذِي يَزُرُونَهُ*” “Onların yüklendikleri günahlar ne kötüdür!” şeklindedir.⁴¹⁰

11- *فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ*-Ahiret mutluluğuna erenler var ya; ne mutlu kimselerdir! Kötülüğe batanlara gelince; ne mutsuz kimselerdir!⁴¹¹ Bu ayetlerde ki *مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ* ifadesi ile *مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ* ifadesi taaccüb ifadeleridir. Her iki *مَا* edatı da asılları itibarı ile istifham manasında olup taaccüb manasına çıkmışlardır. Yani mana aslı itibarı ile şöyledir. “Ahiret mutluluğuna erenler var ya onların mutlulukları mükâfatları nedir (Bir bilsen)” şeklindedir.⁴¹²

⁴⁰⁸ Ebu’l- Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Bağdadi, *Tefsiru’l-Bağdadi en-Nüket ve’l-Uyun*, tak. Seyyid b. Abdu’l-Maksut b. Abdu’l-Hamit, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, ts, I, s.90

⁴⁰⁹ En’am 6/31

⁴¹⁰ Ebu’l-Abbas Şihabu’d-Din Ahmed b. Yusuf b. Abdu’d-Daim Semin el-Halebi, *ed-Durru’l-Masun fi Ulumi’l-Kitabi’l-Meknun*, tah. Dr. Ahmed Muhammed el-Hırat, Daru’l-Kalem, Dımaşk, ts, V, s. 598

⁴¹¹ Vakıa 56/8-9

⁴¹² Muhammed İsmail el-Mukaddem, <http://www.islamweb.net> 204. ders

- 12- **أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ** “Siz müslüman olduktan sonra, o size hiç inkârı emreder mi?”⁴¹³ Allah’u Teala bu sözünü taaccub ve inkar üslubu ile söylemiştir.⁴¹⁴
- 13- **قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا** “Allah, gerçekten ona güzel bir rızık vermiştir.”⁴¹⁵ Zemahşeri’nin Keşşafi üzerine haşiye yazan Tayyibi’ye göre bu ifadede taaccub anlamı vardır.⁴¹⁶
- 14- **كَاهِرَ لَاسٍ كَيْفَ قَدَّرَ** Kahrolası nasıl da ölçtü biçti!⁴¹⁷ Müşrikler Kuran hakkında derin derin düşündükten sonra kuranın bir sihir olduğunu, bir beşer sözü olduğunu söylemeleri üzerine Allah’u Teala taaccub üslubunu kullanarak onları yadırgamıştır.⁴¹⁸

2.2. Taaccubun Meleklerle İzafe Edilmesi

قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ “Melekler, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Dediler”⁴¹⁹ Zemahşeri bu ayeti tefsir ederken; Meleklerin, Allah’ın hayırdan başka birşeyi yapmıyacağını bildikleri halde nasıl olurda yeryüzünde islah edici birilerini değilde ifsat çıkaran, kan döken birilerini halife yaptığı konusunda taaccuba düştüklerini söylemiştir.⁴²⁰

2.3. Taaccubun Peygamberlere İzafe Edilmesi

- 1- **فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا** “Bunun üzerine (Süleyman A.S), onun sözüne gülererek tebessüm etti.” İbn Aşur Süleyman a.s ve ordusunun karınca vadisine geldikleri vakit bir karıncanın, “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler” sözü karşısında taaccub ederek tebessüm ettiğini söylemiştir. İbn Aşura göre ayette anlatılan olay bir mucize olduğu için hz. Süleyman bu mucize karşısında taaccub etmiştir. Onun tebessümü taaccubtan kaynaklanan bir tebessümdür.⁴²¹

⁴¹³ Ali İmran 3/80

⁴¹⁴ Ebu Tayyib Muhammed Sıddık Han, *Fethu'l- Beyan fi Mekasidi'l- Kuran*, Mektebetu'l- Asriyye, Beyrut, 1992, III, s.274

⁴¹⁵ Talak 65/11

⁴¹⁶ Şerefuddin Hüseyin b. Abdullah et-Tayyibi, *Futuhu'l- Ğayb fi'l- Keşfi an Kanai'l- Ğaybi*, Caizetu Dubai'd- Devliyye, B.A.E, 2013, VX, s.486

⁴¹⁷ Müddessir 74/19

⁴¹⁸ Ebu Cafer Ahmed b. İbrahim, *Melaku't- Tevil bizevi'l- İlhadi ve't- Tadil*, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut, III, s. 493

⁴¹⁹ Bakara 2/30

⁴²⁰ Zemahşeri, *Tefsiru'l- Keşşaf*, s. 70

⁴²¹ Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir b. Aşur, *et-Tahrir ve't- Tenvir*, Daru't- Tunusiyye, Tunus, 1984, XX, s.243

- 2- قَالَ أَخْرَفْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا إِمْرًا “Musa; Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın! Dedi.”⁴²² Musa a.s Hızır a.s ile birlikte gemiye binince Hızır a.s gemiyi deldi. Musa as. Bu olay karşısındaki hayretini gizleyemeyerek, “Halkını boğmak için mi onu deldin?” dedi. Bu ayette istifhamın kendi manasından çıkıp taaccüb manasına döndüğüne şahit olmaktayız.⁴²³ Olayın devamında geçen نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ “Mûsâ, “Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün?”⁴²⁴ ifadeside yine taaccuba dayalı bir ifadedir.
- 3- قَالَ رَبِّ أُنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا “Zekeriyya, “Rabbim!” “Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığım son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?” dedi.⁴²⁵ Razi; Zekeriyya a.s ‘in bu ifadesinin bir taaccub ifadesi olduğunu ancak Allah’ın nasıl böyle bir iş yapacağından kaynaklanan bir şüpheyeye binaen bir taaccub olmadığını -ki bu küfürdür- bilakis bu işi yüceltmeye dayalı bir taaccub olduğunu belirtmiştir.⁴²⁶
- 4- قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا “O, “Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?” demişti.”⁴²⁷ Alusi bu ayeti tefsir ederken bu ifadenin taaccuba dayalı bir ifade olduğunu söylemiştir. Ancak Alusi’ye göre buradaki taaccub أَنَّى يَكُونُ لِي veya غُلَامٌ veya أَنَّى يَكُونُ لِي ifadeleri gibi Allah’ın kudreti karşısındaki taaccuba dayalı bir ifade değil bilakis uzak görme, ihtimal vermeme üzerine dayalı bir taaccub ifadesidir demiştir.⁴²⁸
- 5- وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ “Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: “Hüdhüd’ü niçin göremiyorum?”⁴²⁹ Ayette istifham edatı olan مَا istifham manasından çıkıp taaccub ifade etmektedir.⁴³⁰

⁴²² Kehf 18/71

⁴²³ Ebu’l- Hasan Ali b. Muhammed el-Bağdadi el-Maverdi, *Tefsiru’l- Maverdi*, tah. Seyyid b. Abdilmaksud, Daru’l- Kutubi’l- İlmiyye, Beyrut, ts, III, s.327

⁴²⁴ Kehf 18/74

⁴²⁵ Meryem 19/8

⁴²⁶ Fahrüddin er-Razi, *Mefatihü’l- Ğayb*, XXI, s.513

⁴²⁷ Bakara 2/259

⁴²⁸ Muhammed Şükri el- Alusi, *Ruhu’l- Meani fi Tefsiri’l-Kurani’l- Kerim ve ’S- Sebi’l- Mesani*, Daru İhyai’t- Tusai’l- Arab, Beyrut, 2008, III, s.20

⁴²⁹ Neml 27/20

⁴³⁰ Muhammed Emin el-Hureri, *Hadaiki ’r- Ruhi ve ’r- Reyhan*, Daru Tavki’n- Necati, Beyrut, 2001, XXV, s. 434

- 6- “فَلْيَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَتَّقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ أَمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلُ” De ki: “Ey kitap ehli! Sadece Allah’a, bize indirilene ve daha önce indirilmiş olan (ilâhî kitap)lara inandığımızdan ötürü mü bizden hoşlanmıyorsunuz.”⁴³¹ Burada ki soru uslubu taaccuba ve yadırgamaya dayalı bir uslubdur. Allah efendimize bu uslub ile müşriklere sormasını emretmiştir.⁴³²
- 7- “إِنِّي لَأَكْفَرُ بِكُمْ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ” “İçinizde hiç akli başında bir adam yok mu?”⁴³³ Lut a.s.’ın bu serzenişi hiç şüphesiz bütün kavminin ahlaksızlık ve akılsızlık üzerine biraraya gelmelerinden kaynaklanan bir taaccübün sonucudur.⁴³⁴

2.4. Taaccubun Müminlere İzafe Edilmesi

- 1- “وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ” “O zaman iman edenler münafıklar için: “Bunlar mıdır olanca yeminleriyle Allah’a yemin edip, sizinle beraber olduklarını iddia edenler?”⁴³⁵ Cemaluddin el- Kasimi (ö. 1866–1914) buradaki ifade için şu izahati yapmıştır. “ Burdaki ifade müminlerin ahirette münafıkların başına gelen o kötü azabı gördüklerinde içine düşecekleri taaccübü ifade etmektedir.”⁴³⁶
- 2- “وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْأَشْرَارِ” “Yine şöyle derler: “Dünyada kendilerini kötü saydığımız adamları acaba neden göremiyoruz?”⁴³⁷ Bu ifade de istifham için kullanılan مَا edatı لَا أَرَى الْهُدَىٰ ifadesinde olduğu gibi taaccub ifade eden bir kullanımdır.⁴³⁸
- 3- “أَوْلَمَا أَصَابَتْكُمْ مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَذَا” “Onların (müşriklerin) başına (Bedir’de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud’da) sizin başınıza geldiğinde, “Bu, nereden başımıza geldi?” Dediniz, öyle mi?”⁴³⁹ İbni Adil’e göre أَنَّىٰ هَذَا ifadesi taaccuba binaen söylenmiş bir ifadedir. Zira Müslümanlar uhud savaşında yenilgiye uğramış ve Allah nasıl olurda kâfirlerin müminlere galib gelmelerine

⁴³¹ Maide 5/59

⁴³² Muhammed Seyyid Tantavi, *et-tefsiru’l- Vasit*, Daru Nahdati Mısır, Kahire, 1997–1998, IV, s.286

⁴³³ Hud 11/78

⁴³⁴ Ebu Muhammed İzzuddin Sultanu’l- Ulema, *Tefsiru İz bin Abdusselam*, tah. Dr. Abdullah b. İbrahim el- Vehbi, Daru İbni Hazm, Beyrut, 1996, II, s.97

⁴³⁵ Maide 5/53

⁴³⁶ Muhammed b. Cemaluddin el-Kasimi, *Mehasinu’t-Tevil*, tah. Muhammed Basil, Daru’l- Kutubi’l- İlmiyye, Beyrut, 1418, IV, s.168

⁴³⁷ Sad 38/62

⁴³⁸ el-Hureri, *Hadaiki’r- Ruhi ve’R- Reyhan*, XXV, s. 434

⁴³⁹ Ali İmran 3/165

izin verir diye şaşkınlığa düşmüşlerdir. Ayette ki ifade onların taaccubunu ifade etmektedir.⁴⁴⁰

- 4- أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ إِلَّا مَوْتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمَعْدِبِينَ “Nasıl, ilk ölümümüzden başka ölmeyecek miymişiz? Bize azap edilmeyecek miymiş?”⁴⁴¹ Buradaki hemze ikrar hemzesidir. Aynı zamandan taaccub manasında ifade etmektedir. Müslümanlar ahirette bu müjdelerle karşılaşınca şaşkınlıklarını gizleyemeyerek sevinç ile bu suali soracaklardır.⁴⁴²
- 5- قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ “Karısı, “Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey!” dedi.”⁴⁴³ Nesefi tefsirinde anlatıldığı üzere İbrahim a.s.’ın Hanımı doksan yaşında ve İbrahim a.s.’da 120 yaşında idiler. Melekler o kadını çocuk ile müjdeleyince kadın buna, anaormal bir durum olduğundan taaccub etti. Ayette اَلِدُ “çocuk mu doğuracağım?” ifadesi istifham manasından çıkıp taaccub manası kazanmıştır.⁴⁴⁴
- 6- قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ “Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!” Diyecekler.”⁴⁴⁵ İbni Abbas; Müminlerin cennette kendilerine verilen nimetleri gördüklerinde bunları dünya nimetlerine benzeterek hayrete düştüklerini, bu ifadelerinin bir taaccub ifadesi olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁶

2.5. Taaccubun Cinlere İzafe Edilmesi

قُلْ أُوْحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا “De ki: “Cinlerden bir topluluğun (Kur’ân) dinlediği, sonra: “Biz gerçekten harika, güzel bir Kur’ân işittik.” Dedikleri bana vahyedildi.”⁴⁴⁷ Cinlerin Kuran’ı hayret verici olarak nitelendirmeleri Kuranın ihtiva ettiği eşsiz manalar, lafızlarındaki uyum ve akıcılığından kaynaklanmaktadır.⁴⁴⁸

2.6. Taaccubun Kâfirlere İzafe Edilmesi

⁴⁴⁰ Ebu Hafs Siracuddin Ömer b. Ali b. Adil ed-Dımaşki, *el- Bab fi Ulumi’l- Kitab*, tah. Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud, Daru’l- Kutubi’l- İlmiyye, 1998, VII, s.38

⁴⁴¹ Saffat 38/57-58

⁴⁴² Ebu’l- Muzaffer Mansur b. Muhammed es-Sem’ani, *Tefsiru Semani*, tah. Yasir b. İbrahim, Daru’l- Vatan, Riyad, 1997, IV s.400

⁴⁴³ Hud 11/72

⁴⁴⁴ Nesefi, *Medariku’t- Tenzil*, II, s.73

⁴⁴⁵ Bakara 2/25

⁴⁴⁶ Ali b. Adil ed-Dımaşki, *el- Bab fi Ulumi’l- Kitab*, II, s. 456

⁴⁴⁷ Cin 72/1

⁴⁴⁸ es-Sem’ani, *Tefsiru Semani*, VI, s. 64

- 1- **بَنَ عَجِبُوا أَن جَاءَهُمْ مُنذِرٌ مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ** “Aralarından bir uyarıcının gelmesine şaşıldılar da, kafirler şöyle dediler; Bu şaşılacak bir şeydir.” Taberi müşriklerin burada taaccub etmelerinin nedeni olarak; onların kendileri gibi olan beşer bir peygamberin Allah’tan vahiy getirmesine şaşmalarındır. Demıştır.⁴⁴⁹
- 2- **وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ** “Dediler ki: “Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır.”⁴⁵⁰ Müşrikler kendi zanlarınca Allah tarafından gelen bir elçini insanlar gibi çarşı Pazar dolaşıpta yemek yemeyeceğine inandıkları için efendimizin beşer bir elçi olması karşısında şaşkınlığa uğramışlardır.⁴⁵¹
- 3- **وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا** Ve insan: “Ona ne oluyor?” Dediği (zaman).⁴⁵² Buradaki insandan maksat kâfirdir. O kıyamet gününde yeryüzünde meydana gelecek olaylar karşısında hayrete düşüp yeryüzüne ne oluyor diyecektir.⁴⁵³
- 4- **قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْثَدِنَا** “Şöyle derler: “Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı?”⁴⁵⁴ Kâfirler inkâr ettikleri halde kabirden diriltildiklerini görünce şaşkınlığa uğrayıp **يَا وَيْلَنَا** diyecekler. Zira bu ifade insanın başına beklemediği ummadığı, yadırgadığı bir durum geldiğinde ona karşı kullandığı bir taaccub ifadesidir.⁴⁵⁵

⁴⁴⁹ Taberi, *Camiu'l- Beyan*, XXII, s.327

⁴⁵⁰ Furkan 25/7

⁴⁵¹ Şeyh Tayyib Ahmed Huteybe, *Tefsiru Ahmed Huteybe*, <https://al-maktaba.org/book/32198/780>

⁴⁵² Zilzal, 99/3

⁴⁵³ Mecduddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakub Firuzabadi, *Tenviru'l- Mikbas min Tefsiri İbni Abbas*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut, ts, s.516

⁴⁵⁴ Yasin 36/52

⁴⁵⁵ El-Hureri, *Hadaiki'r- Ruhi ve'R- Reyhan*, XXV, s.46

SONUÇ

Taaccub üslubu Arap dilinde en yaygın olarak kullanılan üsluplardan birdirir. Arap dilinde taaccübü ifade eden kelimeler kıyasi ve semai olmak üzere iki kısma ayrılmaktadırlar. Kıyasi kalıplar ما أَفْعَلُه ve أَفْعَلٌ بِهِ kalıplarındır. Bu kalıplar belirli kurallara tabi olduklarından bu iki kalıp için kıyasi yani kaideye bağlı kullanılan kalıplar denmiştir. Bir de herhangi bir kaideye bağlı olarak kullanılmayan, Araplar'dan işitildiği gibi gelen kalıplar da vardır ki bunlarada semai kalıplar denmiştir.

Tezimizin giriş kısmında metodumuza ve kaynaklarımıza değinip taaccübün sözlük ve terim anlamlarını ele aldık. Tezimizin birinci bölümünde kıyasi ve semai kalıpları ele aldık. Kıyasi olan kalıpları sarf ilmi ve nahiv ilmi bağlamında inceledik. Sarf ilmi bağlamında bu kalıpların türetileme şekillerini, çekimlerini ve türetileme şartlarına değindik. Nahiv ilmi bağlamında ise bu kalıpların iraptaki yerlerine, mamullerine ve mamulleriyle olan ilişkilerine değindik. Ayrıca taaccubun nahiv ilmine konu oluşunu tarihi olaylarla izah ettik. Semai kalıplar bölümünde ise yaygın olarak kullanılan taaccub ifadelerini, Nida, istifham, dua, ismi fiiller, lafzatullah أَيْحَى ve بَرْحَى, مَرْحَى Kelimeleri, Nefy (لا) 'ı ve Nefiy (ما) 'sı ile yapılan taaccub şekilleri olmak üzere sekiz ana başlık altında inceledik. Tezimizin ikinci kısmında ise Kuran'ı Kerim'de ki taaccub kullanımlarını inceledik. Bu bölümü; Allah'a, Melekler'e, Peygamberlere, müminlere, cinlere ve kâfirlere ait taaccub ifadeleri olmak üzere altı ana başlık altında inceledik.

Çalışmamız boyunca şunu gördük ki taaccub Arap dilinde oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Taaccub ile ilgili ifadelerin birçoğunun semai olduğunu aynı zamanda bu ifadelerin büyük bir kısmının aslında zem gibi görüken ifadeler olduğunu ancak Arap dilinde ki mecaz kullanımlarına vakıf oldukça aslında bu ifadelerin taaccub ifade eden birer mecazi ifadeler olduğunu gördük. Çalışmamızdan elde ettiğimiz bir diğer sonuç ise semai olan taaccub sığalarının oldukça yaygın olduğu, zira taaccübün bir vurgu olduğu bu vurgu ile kullanılan her ifadenin birer taaccub ifadesine dönüşebileceği oldu. Ancak biz Araplar arasında oldukça yaygınlaşan ve taaccub anlamında kullanılması bir adet haline dönüşen ifadeleri elimizden geldikçe tezimize ilave ettik. Tezimizde yaptığımız

Çalışma ile taaccuba dair bir bilgi alt yapısı oluşturulacak ve araşların taaccub anlamında kullandığı mecazi ifadeler bir nebze olsun ayırt edilebilecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abbas Hasan Ennahvu-l Vafi, Dâru'l-Mearif, Üçüncü Baskı, Mısır, Ts
- Abduhurracihi *Et-tatbiku's-Sarfi*, Daru'n-Nahdati'l-Arabiiye, Beyrut, Ts, , *Et-tatbiku'n-nahvi*, Daru'l-Marifeti'l-Camiyye, İkinci Baskı, İskenderiyye, 1998
- Abdulhadi Dr. Abdülhadi Fudayl, *Muhtasaru'n-Nahv*, Daru'ş-Şuruk, Cidde, 1980
- Abdullah Salih Abdullah Salih Fevzan, *Delilu's-Salik*, Darul Muslim, Riyad, 1999
- Ahmet Haşimi Ahmet Haşimi, *El'kavaidu'l-Esasiyye Li'l-Luğati'l-Arabiyye*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009
- Abdulfettah *İlmul-Meani*, Darul Mealimis-sekafiyye, Suud, 1998
- Atik Abdulaziz Atik, *İlmu'l-Meani*, Darunahdati'l-Arabiyye, Kahire, 1985
- Abdusselam Harun *El-esalibu'l-İnşaiyye finnahvil arabi*, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 2001. 5. Baskı
- Akavi Neval Akavi, *Elmucemu'l-Mufassal fi ulumi'l-Belağati*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992
- Azize Babtı *Elmucemu'l-Mufassal fi'n-Nahvi'l-Arabi*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992. 1. Baskı

- Askalani *Ahmet bin Ali bin Hacer El-Askalani, Fethu'l-Bari Şerh'u Sahihi'l- Buhari*, tah. AbdulAziz bin Abdullah bin Baz, Daru'l- Kutubi's-Selefiye, Mısır, 2015
- Accac *Divanu'l-Accac*, tah. Abdulhafiz Es-Sutla, Mektebetu Atlas, Dımeşk, ts
- Ali Hamd, Yusus Ze'bi *El-Mucemu'l-Vafi fi edevai'n-Nahvi'l-Arabi*, Daru'l- Emel, Ürdün, 1993, 2. Baskı
- Ali Nabi *El-Kamil fi'n-Nahvi ve's-Sarfi*, Daru'l- Fikri'l-Arabi, Kahire, 2004
- Alusi Muhammed Şükri El- Alusi, *Ruhu'l- Meani fi Tefsiri'l-Kurani'l- Kerim ve'S- Sebi'l- Mesani*, Daru İhyai't- Tusai'l- Arab, Beyrut, 2008
- Abdulfettah Laşin Abdulfettah Laşin “*Elbahasu's-Subki ve Arauhu'l-Belağati ve'n-nahvi*”, Daru't-Tabaati'l- Muhammediyye, Kahire, 1978
- Abdulhamid Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *Durusut'Tasrif*, Elmektebe'tul-Asriyye, Beyrut, 1995
- Buhari Muhammed bin Yusuf El-Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, Mektebetü'l-Eyman, 2003
- Bağdadi Abdulkadir bin Ömer El-Bağdadi, “*Hazanetü'l-Edeb ve Lubbi Lubabi Lisani'l- Arab*”, Mektebetü'l Hanci, Kahire, 1997

- Beğavi Ebu Muhammed Hüseyin bin Mesud El- Beğavi, *Mealimu't- Tenzil*, tah. Muhammed Abdullah En-Nemr, Daru't- Taybe, Riyad, 1989
- Bağdadi Ebu'l- Hasan Ali bin Muhammed El-Bağdadi El-Maverdi, *Tefsiru'l- Maverdi*, tah. Seyyid bin Abdilmaksud, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut
- Celaluddin Celalu'd-Din Abdu'r-Rahman, *Şerh-u Şevaidi Muğni*, Darul'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, ts
- Cevheri Cevheri, İsmail bin Hammad, *Es-Sihah Tacu'l- Luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, tah. Ahmet Attar, Daru'l- Kutubi'l- Arabi, Mısır, ts
- Dımeşki Ebu Hafs Siracuddin Ömer bin Ali bin Adil Ed-Dımaşki, *El- Bab fi Ulumi'l- Kitab*, tah. Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, 1998
- Ebu Hayyan Ebu Hayyan Muhammed bin Yusuf El-endülisi, *İrtişafu'd-Durrab min Lisani'l-Arap*, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 1998
- Ezheri Halid bin Abdullah El-Ezheri, *Şerhu'-Tasrih ale't- Tavdih*, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, Ts
- Ebu's- Suud Ebu'-Suud, *İrşadu Akli's-Selim İla Mezaya'l- Kitabi'l-Kerim*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999

- Ezheri Ebu Mansur Muhammed bin Ahmed, *Tehzibu'luğa*, tah. Abdusselam Serhan, Daru'l-Mısriyye, Ts
- Ebu Davud Süleyman bin El-Eş'as, *Sünen-i Ebi Davud*, Daru İbni Hazm, Beyrut, Ts
- Elbani Muhammed Nasıruddin El-Elbani, *Muhtasaru Sahihi'l- Buhari*, Mektebetü'l- Mearif, 2002; *Mevsuatu'l- Elbani fi'l- Akideti*, Merkezu'n- Numan, 2010
- Ebu Tayyib Ebu Tayyib Muhammed Sıddık Han, *Fethu'l- Beyan fi Mekasidi'l- Kuran*, Mektebetü'l- Asriyye, Beyrut, 1992
- Ebu Cafer Ebu Cafer Ahmed bin İbrahim, *Melaku't- Tevil bizevi'l- İlhadi ve't- Tadil*, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut,
- Farisi Ebu Ali El-Farisi, *El-mesailu'l-Basriyyat*, Matbaatu'l-Medeni, Kahire, 1885
- Firuzabadi Mecduddin Ebu Tahir Muhammed bin Yakub Firuzabadi, *El-Kamusu'l-Muhit*, Daru'l- Ceyl, Ts; *Tenviru'l- Mikbas min Tefsiri İbni Abbas*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut, ts
- Ferra Ferra, Yahya bin Ziyad, *Meani'l-Kur'an*, tah. Ahmed Necati; Muhammed Ali En- Neccar, El- Heyrtu'l-Mısriyyeti'l-Amme, ts

- Herevi Muhammed bin Ahmed El-Herevi El-Endülisi, *Şerh-u Elfiyet'ibni Malik*, El-Mektebetu'l-Asriyye, Kahire, Ts
- Halil bin Ahmed Halil bin Ahmed, *El-Cumel Fi'n-nahv*, tah. Fahrudin Kabave, Müessetü'r- Risale, Beyrut, 1985, 5. Baskı
- Herevi Ebu Sehl Muhammed bin Ali El-Herevi, *Esfaru'l-Fasih*, , Elcamiu'l-İslami, Arabistan, 1999
- Huzeyl *Divanı Huzeyl*, Daru'l- Kavmiyye, Kahire, 1965
- Halid bin Abdurrahman Halid bin Abdurrahman, *İstidrak ve Takib ale'ş-Şeyh Şuayb El-Arnaut fi Tevilihi ba'di Ehadisi's-Sıfat*, Daru belensiyye, Suud, 1419
- Hureri Muhammed Emin El-Hureri, *Hadaiki'r- Ruhi ve'R-Reyhan*, Daru Tavki'n- Necati, Beyrut, 2001
- İbni Manzur Ebulfadl Cemaluddin bin Mukrim İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab* Dar'u Sadir, Beyrut, 1994
- İbni Nazm Ebu Abdillah Bedruddin Muhammed bin Malik İbn Nazım, *Şerh'u-l Elfiye* Beyrut, Ts
- İbni Usfur Ali Bin Mumin İbn Usfur, *Şerh-u Cümeli'z-Zeccaci* Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut, 1998

- İbni Hişam Cemaluddin İbn Hişam El-Ensari, *Muğni'l-lebib an Kutubi'l-Ağarib*, Daru'l-ihyai't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut, Ts; *Şerhu Şuzuru'z-zeheb*, Matba-i Saadet, Mısır 1965; *Evdahul-Mesalik*, Daru't-turasi'l-Arabiyye, Beyrut, *Şerh'u Katri'n-Neda ve Belli's-Seda*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004
- İbni Sirac İbni Sirac, *Elusul fi'n-nahv*, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1969
- İstirbazi Muhammed bin El-Hasan İstirbazi, *Şerhul-Kafiye*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998
- İbni Enbari Ebu Bekir Muhammed bin Kasım, İbn Enbari, *Şerhu'l-Kasaidu's-Sebu't-Tivali'l-Cahiliyye*, tah. Abdusselam Harun, Daru'l- Maarif, Kahire, 1980; *Ezdad*, tah. Muhammed Ebul- Fadl İbrahim, Elmetebetu'l- Mısriyye, Beyrut, 1987
- İbni Esir Mecduddin Ebu's- Saadet Mubarek bin Muhammed El-cezeri İbnu'l-Esir, *Ennihaye fi ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, tah. Tahir Er-Ravi; Mahmed Et- Tanehi, Daru'l- İhyai't-Turasi'l- Arabi, Beyrut, Ts
- İbni Sikkit Yakup bin İshak, İbnu's-Siikit, *El-Elfaz*, Mektebetu Lubnan, Beyrut, 1998
- İbni Yeiş Muvaffikuddin Yeiş bin Ali, *Şerhu'l-Mufassa*, Daru Alimi'l- Kutub, Beyrut, ts
- İbni Düreyd İbni Dureyd, *Cemheretü'l-Luğa*, Müessesetü'l-Hulba, Kahire, ts

- İbni Kays Meymun El-E'ş'a, *Divanu'l- E'ş'a El-Kebir*, şerh. Muhammed Huseyn, Mektebetu'l- Adab, Kahire, ts,
- İbni Aşur Muhammed Et-Tahir bin Muhammed bin Muhammed Et-Tahir bin Aşur, *Et-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru't- Tunusiyye, Tunus, 1984
- İzzuddin Ebu Muhammed İzzuddin Sultanu'l- Ulema, Tefsiru *İz bin Abdusselam*, tah. Dr. Abdullah bin İbrahim El- Vehbi, Daru İbni Hazm, Beyrut, 1996
- Kurtubi Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed Şesuddin El-Kurtubi, *El- Cami Li- Ahkami'l- Kuran*, tah. Ahmet Burduni, Daru'l- Kutubi'l- Mısriyye, Kahire, 1964
- Kasimi Muhammed bin Cemaluddin El-Kasimi, *Mehasinu't-Tevil*, tah. Muhammed Basil, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut, 1418
- Muhammed İd Muhammed id, *Ennah'vul-Musaffa*, Mektebetü'ş-Şebab, Kahire 1980
- Mustafa Şeyh Mustafa, *Camii Durusi'l-Arabiyye*, Mektebetü'l-Masriyye, Beyrut, Ts
- Müberred Ebu'l- Abbas Muhammed bin Yezid El-Müberred, *Kamil*, tah. İbrahim Delcumuni, Daru'l-Fikr, Dımaşk, Ts
- Meydani Ebu'l- Fadl Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin İbrahim En-Nesaburi, *Mecmau'l-Emsal*, tah. Said El-Liham, Daru'l- Fikr, Beyrut, 2002

- Müslim Müslim bin Haccac, *Sahih-i Müslim*, Dar'u İhyai't-Tusai'l- Arabi, Beyrut, Ts
- Musaid bin Süleyman Et-Tefsiru'l- Luğaviyyu li'l- Kur'ani'l- Kerim, Daru İbni'l- Cevzi, Kahire, 1432
- Nabiğa Ziyad bin Muaviye, *Divanu'n-Nabiğatu'z-Zibyani Beyrut*, şerh. Abbas Abdussettar, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986
- Nesefi Abdullah bin Ahmed bin Mahmud En-Nesefi, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't- Tevil*, tah. Yusuf Ali Budeyvi, Darul- Kelimi't –Tayyib, Lubnan, 1998
- Razi Fahrudin Er-Razi, *Mefatihul- Ğayb*, Daru'l- Fikr, Dımaşk, 1981
- Sadoğlu Şaban Sadoğlu, *Muvazzah Sarf İlmi*, El-Mektebetü'l- Mahmudiyye, İstanbul, Ts
- Suyuti Celaluddin Abdurrahman bin Ebi Bekr Es-Suyuti, *Muteriku'l-Akran fi İcazi'l-Kuran*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, 1988; *El-İtkan fi Ulumi'l-Kuran*, Elmektebetu's-Sekafiye, Beyrut, Ts; *Hem'ul-Hevami Şerhu Cemu'l-Cevami fi İlmi'l-Arabiyye*, Daru'l-Marife, Beyrut, Ts; *Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, tah. Abdulali Salim, Daru Alimi'l-Kutub, Riyad 2003, 3. Baskı

- Sibeveyh Amr bin Osman Sibeveyh, *El-Kitap*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999
- Sekkaki Ebu Yakup Yusuf bin Ebi Bekir Sekkaki, *Miftahu'l-Ulum*, şerh. Nuaym Zerzur, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983
- Semmavi Muhammed Semmavi, *El-Mevsuatu'l-Arabiyye fi'l-Elfazi'z-Ziddiyye ve 'şŞezarati'l-Luğaviyye*, Daru'l-Adab, Beyrut, 1989
- Sem'ani Ebu'l- Muzaffer Mansur bin Muhammed Es-Sem'ani, *Tefsiru Semani*, tah. Yasir bin İbrahim, Daru'l- Vatan, Riyad, 1997
- Şeybani Ebu Abdillah Ahmed bin Muhammed bin Hanbel bin Hilal bin Esed Eş'Şeybani, *Müsne'i Ahmed*, tah. Şuayb El-Arnayud, Müessetü'r- Risale, Beyrut, 2001
- Şeravi Muhammed Mütevellî Eş- Şeravi, *Tefsiru'ş- Şaravi*, Ahbaru'l- Yevm, 1997
- Taberi Muhammed bin Cerir Ebu Cafer Et-Taberi, *Camiu'l-Beyan fi Tevilil Kuran*, tah. Abdullah bin Abdulmuhsin, Daru Hicr, 2008
- Tayyibi Şerefuddin Hüseyin bin Abdullah Et-Tayyibi, *Futuhu'l- Ğayb fi'l- Keşfi an Kanai'l- Ğaybi*, Caizetu Dubayi'd- Devliyye, B.A.E, 2013
- Tantavi Muhammed Seyyid Tantavi, *Et-tefsiru'l- Vasiit*, Daru Nahdati Mısr, Kahire, 1997–1998

- Zebidi Zebidi, Tacul-Arus Matbaatu'l-Hayriyye,
Mısır,1306
- Ze'bi Yusuf Cemil Ez-Ze'bi, *Elmucemu'l-Vafi fi Edevatinnahvi'l-Arabi*, Darulemel, Ürdün, 1993
- Zemahşeri Ebu'l- Kasım Carullah Mahmud bin Ömer Zemahşeri, *El-Keşşaf an hakaiki't-Tanzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi'-Tevil*, Daru'l- Kutubi'l-Arabi, Beyrut, 1987; *Esasu'l-Belağa*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1996; *Makamatu'z-Zemahşeri* Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut,1982; *Tefsiru'l-Keşşaf an Hakaiki't- Tevil ve Uyuni'l- Akavili fi v"ucuhi't- Tevil*, Daru'l- Marife, Beyrut, 2009
- Zezeni Ebu Abdullah El-Huseyni Ez-Zezuni, “*Şerhu'l-Muallakatu's –Seb'a*” Mektebetü'l – Maarif, Beyrut, 1972

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Mehmet Candan

Uyruğu: Türkiye (T.C)

Doğum Tarihi ve Yeri: 1 Ocak 1990, Elazığ

Medeni Durumu: Evli

Tel: 0531 766 55 96

Email: m.candan766 @gmail.com

Talas/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	Devam
Lisans	Fırat Üniversitesi İlahiyat	2015
Lise	İmam-Hatip Lisesi; Elazığ	2011

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2013- Halen	Diyanet	İmam-Hatip

YABANCI DİL

Arapça